

Tartalom

LXII. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

2008. MÁJUS

UTASSY JÓZSEF: A kikelet szimfóniája	3
ORAVECZ IMRE: Kaliforniai fürj (regényrészlet).....	9
TANDORI DEZSŐ: Ujj lenyomat (A cím Arany szellemében)	16
LÁSZLÓFFY CSABA: A hetedik apostol – számomra mindenképp az első; Mint a gyom	23
JÓKAI ANNA: Hetvenöt; Kiszámoló	28
LÁSZLÓFFY ALADÁR: Euró-árfolyamok; Szálka; Várjáték a szerelemmel; Az ablakos a háztetőn	31
MIKLÓS PÉTER: Gnózis; A XXI. század költői; M. Sándor & M. Iván sétálnak (A tábornok jegyzetel); Életrajza	33
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Alagsorban	35
ZALÁN TIBOR: Cseresznyevirág-karmok és -barmok (Orcsik Roland hangjával); Valaki; senki földje	41
BÁGER GUSZTÁV: Marokkó-napló; Marrakes, Casablanca: az ihlet-vonal; Reggeli-közel a Sofitel Hotelben; Felismerés a hotelben	45
HARTAY CSABA: A mellettem futó; Csörgőszáraz; Csukott szem; Kijelölés; Menedék; Visszanyerve elvesztik	48

TANULMÁNY

TÖRÖK ERVIN: Eszköztelenség, dokumentarizmus, meggyőzés (Kosztolányi Dezső: <i>Paulina</i>)	53
--	----

BÁLINT PÉTER: A „hadézi tanár” (Gulyás Pál költői labirintusa)	60
KOVÁCS KRISZTINA: A térbeliség mint az önéletrajzt szervező tényező Hunyady Sándor <i>Családi album</i> című regényében	75

KRITIKA

URBANIK TÍMEA: A Darvasi-válogatott	80
BENE ZOLTÁN: Ami van (Szakonyi Károly könyve kapcsán)	83
ZELENA ANDRÁS: A te(nye)remnyi konyha olvasatai (Miklós Péter: Állandóan)	86
DEBRECZENI ATTILA: Csetri Lajos megújuló jelenléte (Csetri Lajos: Amathus [Válogatott tanulmányok I–II.])	88
MARKÓ ISTVÁN: Nem egy per (Kabdebó Lóránt: Szabó Lőrinc „pere”)	91
HAN ANNA: Egy eltűnt korszak nyomában (Szóke György [1935–2008] tanárunk emlékezete)	94
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

KERESZTES DÓRA: grafikai címlapon, a 15., 40., 52., 85., 90. és a 93. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

FENYŐ D. ISTVÁN: Hol a haza?
(Parti Nagy Lajos: Szívlapát [holaha zanzák])

UTASSY JÓZSEF

A kikelet szimfóniája

NYITÁNY (Korai kikelet)

*Itt a tavasz, itt igazán!
Gerlék tetvészkednek a fán.*

*Fényes ablaküvegemen
darázs futkos le-fel, le-fel.*

*Mégis korai az óra:
üres a tél koporsója.*

*Vagy én tamáskodom csak, én?!
Lüktet ujjam az ág sebén.*

*Szebbet annál, mondd, ki látott:
szarvas legel hóvirágot.*

*Ernyőt nyit az erdő, lombot,
verejtékeznek a dombok.*

*Bércek hava inal, szalad,
csöpp csermelyek iramlanak.*

*Nézi, nézi kerek szemmel
a hídról egy öregember,*

*s nagyot köp a vízbe, dörmög:
dagadj tenger, te hétördög!*

I. MÁRCIUS

*Csetteg a rigó,
köszörüli már torkát,
hisz füttyülni jó.*

*Lány örömű Nap:
tükröd itt minden tócsa,
oly gyönyörű vagy.*

*Füzek fodrásza,
szél fésüli hajukat
fényesre, lágyra.*

*Nyesik a sövényt,
metszik a meggyfaágat,
park füve lázad.*

*Drága kökörcsin:
millió éve te vagy
itt az örök csíny!*

*Virrasztok veled,
márciusi hold, látod,
én, vén barátod.*

*Csillag-garázsban
álmodó autók alatt
macskák bagzanak.*

*Hiába várom:
nagy szemem tábortüzét
nem oltja álom.*

*Negyvenhét éve,
hogy kijajdult magából
anyám a fényre.*

*Rügyek sortüze
ragyogta hírül jöttöm:
éljek örökkön.*

II. ÁPRILIS

*Száműzött színét
világgá kiáltja ím,
az aranyeső.*

*Vidáman sárgáll,
mert bánata nincs még a
szomorúfűznek.*

*A háztetőkön
galambok balladáznak:
„Nézz a fejembe!”*

*Nagy önfeledten
mitugrasz verébcapat
fürdik a porban.*

*Hirtelen fényes
zápor zúdul nyakunkba,
friss, kikeleti.*

*Taxi ront bele
a tükrös tócsákba: zsupsz!
Csupa ég lettem.*

*Nap, sugaradtól
kifeszlenek a bimbók,
rügyek repednek.*

*Evoé, Húsvét!
Krisztus nem, de föltámadt
lelke, a lágy szél.*

*Rigók, torkosak!
Bezzeg télen nem volt még
egy kukkotok sem.*

*Zengj csak, Nyitnikék!
Mennyi, de mennyi ajtót,
zárat nyitni kék.*

III. MÁJUS

*Meggyfavirágok!
Nálatok fehérebben
íme, itt állok.*

*Hull a hajamra,
szakad a szírom-zápor,
meg a virágpör.*

*Honnan e bánat?
Torkolattüze villog
a tulipánnak.*

*Május. Orgonák
mélylila illata leng,
liliom mereng.*

*Immáron ötven
esztendő van mögöttem,
immáron ötven.*

*Láttam, s ez rávall:
láttam az Ararátot
örök havával.*

*S íme: december
a három fagyosszentszel
gyilkolja kertem.*

*Sír a barackfa,
zokog a vén diófa:
csönd hull majd róla.*

*Állok alattuk
fejem lehajtva mélyen,
s faggatom, kérdem:*

*mért, miért törsz
az ártatlanokra, Tél,
miért, miért ölsz?!?*

IV. TOMBOL A TAVASZ

*Szélben és fényben
tenger hóvirág tüntet
az erdőszélen.*

*Nyit a tőzike.
Meg-megszagolja szirmát:
szarvas, őzike.*

*Füzek, fényesek,
szeleburdiak, barnák
ontják a barkát.*

*Tán el se hinnéd:
megfutamították a
telet a cinkék!*

*Hólé szivárog.
Hódítják a füvek az
egész világot.*

*Árad a Tarna.
Gallyat sodor, feketét.
Gyors vize barna.*

*Vén cinkos a Nap.
Kirajzanak a fényre
férgék, bogarak.*

*Csupa gólyahír,
csupa kököresin a rét:
némát szóra bír!*

*Szántanak, vetnek.
Kankalin-koszorút kap,
Krisztus, keresztet.*

*Dongók, ódöngők
dörmögnek a virágnak
tavaszköszöntőt.*

*Méhkas a meggyes.
Nem figyel a kisdíák:
egyest kap, egyest.*

*De gyűjti pénzét,
s a moziba beváltja:
Király Iréncét!*

*Tombol a tavasz.
Ám a magvak szívében
irdatlan csönd van.*

FINÁLÉ (Kikeleték)

*Havazz,
Tavasz!*

*Te
pelyhes pünkösdi
tél*

Kakukkszarvas!

*Mint a világ,
fölfegyverkezve minden ág!*

*Avass
katonáddá:*

Tavasz!

Örökzöld Földem!

Májusom!

Cigány Virágárusom!

ORAVECZ IMRE

Kaliforniai fürj

(REGÉNYRÉSZLET)

5

Vasárnap volt, első vasárnapjuk Toledóban, délelőtt. Misére mentek, kiöltözve, ünneplőben, mind az öten. Öten, mert Paja bátyjuk is istenfélő ember volt, és velük tartott. Elöl István a nagybátyjával, utánuk Anna Bözsikével és Imruskával. Bözsike az anyja karján, Imruska az oldalán, szabadon, kezét lóbálva, mert nem szerette, ha fogják a kezét. Ha ennek ellenére olykor mégis megpróbálkoztak vele, elhúzta mondván, hogy akkor inkább majd ő vezeti magát, és a másik kezével valóban megfogta szabaddá vált kezét, és úgy ment velük tovább. Olykor előre futott az apja elé, de aztán mindig visszahúzódott az anyja mellé.

A misét a toledói magyarok ez idő szerint még a Tóth Hallban tartották. Ez egy nagyobb helyiség volt a Tóth-féle vendéglőben, és tulajdonosa, John Tóth bocsájtotta hittestvérei rendelkezésére, aki megelégedte, hogy Birminghamben nincsen magyar mise. Rendesen bálokat, egyleti összejöveteleket rendeztek benne, de istentisztelet céljára is megfelelt. Ilyenkor a falak mellé tolták az asztalokat, sorba rakták a székeket, felállították az alkalmi oltárt, a pulpitust, és előhúzták a sarokból a harmóniumot. Csak a nagy fakeresztet nem kellett mozgatniuk. Az mindig ott lógott a falon, a terem végében, és a megfeszített Megváltó éppoly szenvedő arccal tekintett le róla a vigadókra vagy ülészőkre, mint a hozzá könyörgőkre. Ez buzgó, hithű katolikusra valló cselekedet volt John Tóth részéről, bár döntésében közrejátszott az is, hogy már csak rövid ideig volt szükség a teremre, mert elhatározták, hogy templomot építtetnek maguknak, és miután hivatalosan is megalakították a birminghami egyházközséget, Robert Paulovics atya személyében már saját papot is kaptak. Addig kijártak a negyedből, Kelet-Toledo déli részébe a Jézus Szíve, Sacred Heart templomba, ahol Charles Böhm atya, az Egyesült Államok első magyar katolikus papja celebrálta nekik a misét, és azt se minden vasárnap, hanem csak alkalmanként, hébe-hóba, mikor el tudott szabadulni Clevelandből, ahol az ottani magyar egyházközséget vezette.

A Tóth Hall a Bakewell Streeten volt, egy egyemeletes téglapépület földszintjén. Ilyenkor kinyitották a hátsó ajtaját, és egy mellette lévő üres telekről azon át jutottak bele. Mikor odaértek, Anna mindjárt bement a gyerekekkel. István és

a nagybátyja még nem. A férfiakhoz csatlakoztak, akik otthoni falusi szokás szerint kint, a bejárattól kissé távolabb csoportokba verődve várakoztak, és mintha csak ezért gyűltek volna össze, ügyes-bajos dolgaikat vitatva élénken beszélgettek. Némelyek még pipára is gyújtottak. Megálltak a legközelebbi csoportnál, és sorban lekezeltek mindenkivel.

– Akkor földik vagyunk – állapította meg vidáman egy középkorú, alacsony fekete ember, mikor István megszorította a kezét. – Én meg recski vagyok, Zám István máskülönben. A Zámok recskiek, bár Szajlán is van egy.

István arca felderült, de megerősítésért azért csak Paja bátyjára nézett. Az némán bólintott.

– Ne mondja.

– De.

– Kicsi a világ.

– Az – hagyta helyben a recski ember.- Ismerem az apját, a Jánost. Egyszer még egy süldőt is vettem tőle a vásárban. Még a nagyapját is ismertem. Nem él már, Isten nyugosztalja.

– Aztán mikor jött ki kend? – kérdezte István.

– Már nem most volt. Tíz esztendeje.

– Azóta itt van?

– Nem. Először Clevelandben voltam, de Pennsylvániában kezdtem egy *maj-naplézen*.

– Kend is a Nemzeti Temperöntvénynél dolgozik?

– Áh, Pista bátyánk nem – előzték meg többen is egyszerre a válaszadásban. – Ő már nagy úr. Ő már nem dolgozik, csak dolgoztat. Ő már *bász* – magyarázta egy fiatalember.

– Van egy tejüzeme a Woodfordön, a *Pipilsz Deri* – adta meg a felvilágosítást egy másik fiatalember, így ejtve a *People's Dairy*-t.

Istvánék földije szerénykedve próbálta magát kicsinyíteni, de látszott rajta, hogy büszke a teljesítményére:

– Hát van egy kis cégem, aztán tényleg tejjel foglalkozok. De ne higgye, hogy nem dolgozok, többet, mint munkáskoromban. A magam ura vagyok, az igaz, de mindennel nekem kell törődni. Enyém a gond, a felelősség. Aki nem tapasztalta, az el se hiszi.

– Akkor kend többet elért, mint amiért kijött.

– Mondjuk rá.

– Aztán mégse megy még haza?

– Az nem olyan egyszerű, hazamenni.

– Azt mondja?

– Azt.

– Mást nem mond?

– Nem. Most nem.

– Majd kifaggatom egyszer.

– Beszélünk még, no.

István tovább lépett. Az emberek félkörben álltak. Már majdnem a félkör végére ért, amikor egy kéz tulajdonosát, egy nagyjából velekori, magas, szőke embert látva felrikkantott:

– Mátyás, Gyurcsik Mátyás?... Hogy kerülsz te ide?

– Úgy, ahogy te, pajtás – felelte az.

– Hát mért nem szolt nekem, Paja bátyám, hogy ők is itt vannak?

– Elfelejtettem, gyerek – mentegetőzött az.

Gyurcsik Mátyás szintén földi, vagy még földibb volt, mert siroki, azonkívül Binkus Bözsinek, Anna leánykori barátnőjének a férje. Istvánék lakodalmában is ott voltak Szajlán. Tudták, hogy ők is kint vannak, de azt hitték, hogy South Bentben, Indianában, mert oda mentek pár hónappal az ő indulásuk előtt.

– Hát, akkor nem *Szót Bentben* vagytok?

Így ejtette a város nevét, ahogy tőlük hallotta még otthon.

– Nem, már nem. Ott voltunk, de elfogyott a munka az ekegyárban, aztán ide *muffoltunk*.

Látván, hogy István nem érti az idegen szót, hozzátette:

– Idejöttünk. Itt így mondják, no.

– Hú, de örül majd az Anna, ha megtudja, hogy a Bözsi is itt van. Itt van ő is, nem?

– Hát, hol volna? Vigyáztam rá, nehogy elveszzen közben.

A Tóth Hallból kijött egy ember kezében az oltárcsengővel, és megrázta. Ez helyettesítette a beharangozást.

A férfiak levették a kalapjukat, sapkájukat és bevonultak. Aki pipázott, az előbb kioltotta és a zsebébe dugta a pipáját. Bent nem ültek le, állva maradtak a terem végében, összezsúfolódva, mintha a nem létező kóruson lennének. Csak mellvéd, könyöklő hiányában nem dőltek egymás hátára. Ettől eltekintve ugyanaz a rend, szokás érvényesült, mint otthon, mint Szajlán is. A fiatalasszonyok, a menyecskekorúak elől ültek a székeken, mögöttük a régebben férjezettek, aztán a középkorúak, majd a náluk is idősebbek, szigorúan életkor szerinti sorrendben, az utolsó sorig. Az utolsó sorban igazi vénasszonyoknak kellett volna ülniük, vagy legalábbis öregasszonyoknak, de Birminghamben nem voltak, mert ilyenek nem érkeztek, javakorabelinél idősebbek is csak elvéve. A székek között, középen egy széles sáv szabadon maradt. Itt álltak a hajadonok és a kislányok, valamint azok a fiatalasszonyok, akinek nem jutott ülőalkalmatosság. A fiúgyerekek az alkalmi szentély egyik oldalán, a fal mellett sorakoztak fel, és némelyikük, mintha máris belefáradt volna az állásba, a falhoz támaszkodott. Imruska még túl fiatal volt ahhoz, hogy az anyja oda küldje. Vele és kishúgával a fiatalasszonyok zónájában maradt. Minthogy időben jöttek, először neki is jutott külön szék, de aztán át

kellett engednie, és az anyja a magáén szorított neki egy kis helyet, miután Bözsikét a fél térdére ültette.

Elhallgatott az ének, a harmónium, oldalán egy-egy egyházközségi tisztségviselővel – még nem voltak betanított ministránsfiúk –, és kezében a letakart kehellyel a söntés felőli kis ajtón belépett Paulovics atya, egy negyvenes éveiben járó pap, az oltár elé ment, és ezzel megtörtént az introitus. A könyörgést követően ő maga olvasta fel az olvasmányokat. Az alleluját közösen énekelték. Az elrendelt evangélium egy Galilea Názáret nevű városában lakó szűzről, a Dávid házából való József jegyeséről, Máriáról szólt, akihez Isten elküldte Gábor arkangyalt, és tudomására hozta, mire szemelte ki. Még nem hangzott el egészen, amikor Bözsike megszólalt és hangosan szavakat kezdett ismételtetni. A közelben ülők arra fordították a fejüket, és megrovóan tekintettek az anyjára. Anna már-már azon volt, hogy kimegy vele, de aztán elhallgatott. Imruska jól viselte magát, kiszedte az anyja imakönyvéből a szentképeket, és azokkal játszott. Utána a homília, a szentbeszéd következett. Ebben Isten szolgája, az ő ünnepe lévén, Szűz Máriáról, a Magyarok Nagyasszonyáról emlékezett meg, akinek István király a halála előtt, mint mondta, átadta a hatalmat, hogy azon túl ő kormányozza, óvja a magyarokat, a magyarok országát. Majd nyomatékosan felhívta a hívők figyelmét, hogy legyenek hűek a hazájukhoz, mert aki hű a hazájához, az hű az örök magyar királynéhoz is, aki szereti a hazáját, az Isten anyját is szereti. Erre nagy szükségük is van, ebben nem szabad fogyatkozniuk, meginogniuk. Ellenkezőleg, a haza iránti szeretetet erősíteniük, növelniük kell magukban, különösen nekik, akik itt vannak, a hazától távol, idegenben, ahova vetette őket a sors. Tény és való, nem kis áldozatot hoznak. Mindent hátrahagyva azért jöttek ide, hogy kemény, becsületes munkával megszerezzék azt, amit a haza önhibáján kívül nem tudott nekik megadni, hogy hazatérve jobb életet teremthessenek maguknak és szeretteiknek, és ezzel egyúttal javára legyenek a hazának is. De a pénz, az anyagi boldogulás, az, hogy itt minden nap húst ehetnek, még nem minden. Ne engedjenek a kísértésnek, ne csábuljanak el, ne adják el a lelküket az ördögnek, tartsanak ki a haza mellett, mert az csak egy van, és szüksége van rájuk, igényli, visszavárja őket. Némelyek, mondta, még meg sem melegedtek, már azt fontolgatják, vagy talán már úgy is döntöttek, hogy nem mennek vissza, hanem itt maradnak Amerikában. Szomorú, sőt, egyenesen megdöbbenő, hogy ilyen gyengék is vannak közöttük. Alighogy kitették a lábukat a hazából, mindjárt végleg hátat akarnak neki fordítani. Ezzel elárulják Máriát, és egyből a bűn útjára lépnek. Kéri őket, hogy ne tegyék, vagy ha már úgy döntöttek, gondolják meg és térjenek észhez. Még nem késő, még vissza lehet fordulni. Mária, a Magyarok Nagyasszonya kegyes, és megbocsájt nekik, visszafogadja őket a kebelére, még lehetnek a jövőben jó hazafiak és jó keresztények, mert a megtért bűnös előtte is éppoly kedves, mint Istenfia előtt, aki életét adta értük a keresztfán.

A kánon után a Miatyánkot nem énekelték, csak mondták. Sokan áldoztak, de kizárólag nők. A mise végén, az elbocsájtás és áldás előtt, amikor mindenki azt várta, hogy a jövő vasárnapi misét hirdeti, Paulovics atya nagy jelentőségű bejelentést tett.

Előtte kis szünetet tartott, végigtekintett nyáján, és ünnepélyes hangon azt mondta, végtelen örömeire szolgál, hogy közölheti a jó hírt: a püspök atya meghallgatta a toledói katolikus magyarok kérését, és kegyeskedett jóváhagyni, hogy templomot építtessenek maguknak, és azt Szent István tiszteletére szenteljék. Talán felesleges, de mégis felhívja a figyelmet, hogy a templomépítés csak látványosan mond ellent annak, hogy csak ideiglenesen tartózkodnak itt, Amerikában. Világos, hogy előbb-utóbb mindenki hazamegy, de mindig jönnek újak, talán még évtizedekig, és amíg magyar van itt, kell hogy Istennek legyen háza, hogy megfelelő körülmények között, méltó módon adjanak hálát neki, hogy kijöhettek, és fohászkodjanak hozzá, hogy épségben, egészségben vezérelje őket haza. Egy ilyen vállalkozást véghez vinni nem csekélység. Elszánás, állhatatosság kell hozzá. És pénz, sok, sok pénz. Ezért az egyházközségi tanács, elnökével, John Tóth testvérükkel az élén, alapítványt hozott létre, amelynek az a feladata, hogy a szükséges anyagi alapokat előteremtse. Induló tőke az eddigi egyházközségi tagsági díjakból befolyt szerény összeg. Ehhez jön még az ugyancsak szerény egyházi támogatás a püspök atyától. Lehet, hogy hitelt is vesznek fel, de döntően adományokra számítanak. John Tóth testvérük és még két testvérük, Stephen Horváth és John Urbán máris adott fejenként egy-egy arany ötdollárost. Mindhárman nevük elhallgatását kérték, de, ne haragudjanak meg érte, ő csak megnevezi őket, hogy mindenki példát vehessen róluk. Ezennel felszólít hát mindenkit, hogy nyúljon a pénztárcájába, és tehetsége szerint adakozzon. Tudja, hogy nem könnyű, mert mindenki spórol, gyűjt, hiszen azért jöttek ki. De gondoljanak arra, hogy Istennek adják, és a Magyarok Nagyasszonyát, hazájuk főpátrónáját is megörvendeztetik vele. Ami a helyszínt illeti, még nincs döntés, de a Consaul Street és a Magyar Street sarkán lévő üres telek látszik megfelelőnek. Központi fekvésű, és nem kérnek érte túl sokat. Végleges ár nincsen, még folynak a tárgyalások. Építési tervre se adtak még megbízást, de vannak elképzelések, és ez irányban is történtek tapogatózó lépések. Ötleteket természetesen mindenkitől szívesen látnak. Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy *frém*-épület lesz, azaz fából, mert úgy olcsóbb. Parókia és iskola később épülne hozzá.

A mise után Paulovics atya kiment a Tóth Hall bejárata elé, és sorban mindenkiel kezét fogott. Ez új volt, ezt már amerikai paptársaitól tanulta. Nem tűnt el egyből, hanem előbb mindenkitől személyesen elköszönt. Nagyon szedhette a lábát, mialatt körbement, mert mire az első távozó férfi kilépett az ajtón, már ott állt, és mosolyogva várta:

Istvánnak így nyújtotta a kezét:

– Isten hozott közénk benneteket Toledóban.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus – felelte István.
- Hallottam, fiam, hogy megérkeztetek. Kémeim jelentették – mondta kedélyeskedve. – Milyen volt a hajóút?
- Kibírtuk, atyám.
- A gyerekek hogy viselték?
- Jól, jobban, mint mink.
- Mi újság otthon?
- Ezt már úgy kérdezte, hogy közben lekezelt az ajtóban várakozó következő távozóval, és mondott neki valamit, és aztán minden távozóval megszakadt egy pillanatra a beszélgetés.
- Küszködik a nép, de nem sok látszatja van – felelte István.
- Honnan is jöttetek?
- Szajláról.
- Szajláról? Az merre van?
- Heves megyében, Eger közelében, Sirok mellett.
- Sirok mellett? Sirok! Várjál csak! Ismered Klampeczky Alajos esperes urat? Ott plébános.
- Igen. Ő keresztelt. Akkor még átjárt hozzánk, Szajlára. Most már nem jár. Van saját papunk.
- Rég nem hallottam felőle. Együtt voltunk a szemináriumban, Nagyszombatban. Együtt is szenteltek fel bennünket. Hogy van?
- Megvan. De az apósomék jobban meg tudnák mondani, mert ők Sirokba járnak misére. Különben jó messze laknak a falutól, az erdő szélén. Erdőkerülő az öreg.
- Elfogytak a férfiak. Most az asszonyok jöttek ki egyenként az ajtón. Anna is megjelent a gyerekekkel.
- A párom, plébános úr – mutatta be István –, meg a gyerekeim.
- Isten hozott, lányom, és titeket is gyerekek.
- Bözsikének az arcát is megpaskolta.
- Anna Dicsértessék a Jézuskrisztussal köszönt, a férje mögé húzódott, és várt. Imruska szégyenlősen a szoknyájához simult.
- Hallom, a National Malleable-nél helyezkedtél el – folytatta a pap.
- Ott.
- Nem rossz hely. Becsülnek ott bennünket, magyarokat. Csak vigyázz, meg ne égesd magad a vassal. Meg be ne lépj valami *juniba* – az amerikai magyarok így hívták a szakszervezetet –, mert azt ott nem szeretik. És meg is értem őket. Abból csak baj lesz, meg nem is magyar embernek való izgágáskodni. Aztán ártánál is vele az ügyünknek, a templomépítésnek is. Ígéretet kaptunk a vezetéstől, hogy átvállalják a padok és egyéb berendezések beszerzésének költségeit.

István nem tudta, mi az a juni, és csak annyit mondott, hogy folyékony vas csak az öntőteremben van, és ő nem ott dolgozik, bár a salak is forró, amely ott jön ki, ahol ő van.

Még egy intelmet intézett hozzá:

– Úgy tudom, hogy a Kiss-féle burdban laktok. Ne maradjatok ott sokáig. A burd nem asszonynak, gyerekeknek való hely. Némelyik a bűn tanyája. Kerestek valami mást, mihelyt tudtok.

Végül azzal bocsájtotta el őket, hogy majd beszélnek még, hiszen úgyis eljönnek hozzá – megmondta, hova, és mikor van fogadóórája –, hogy felvegye az adataikat. De egyébként is felkereshetik, ha segítségre van szükségük. És ne feledjenek el majd tagsági díjat fizetni, itt az a párbér, és adakozni a templomra, ha már lesz miből.

TANDORI DEZSŐ

Ujj lenyomat

(A CÍM ARANY SZELLEMÉBEN)

Hajnalban verselgettem,
jól kedvre kerekültem.
De csak álmomban tettem,
ébredtem négy-szögedetten,
    Szöged, Szöged, Szöged,
    egy-kör négy-szög szövet,
    furcsa is: takaró,
    natúr: szabad-hagyó.

Szavam álmon hagytam,
nyomtatása is volt,
s ez voltam – alattam,
felettem nyomat folt,
    Szöged, Szöged, Szöged,
    ujjam tövet követ,
    ujjtövem követi,
    nyomatát leteszi.

Követés: tő-vetés,
a tő maga kevés,
kell virágoznia,
így vitatkoznia.
    Szöged, Szöged, Szöged,
    maguk az ujjtövek
    régiek, mint cövek.

Vagy nem is? Az ujjak
nyomatukig nyúlnak,
lenyomatuk írás,
kezdettől nem volt más-

képp, mert gyerekkorom óta író akartam lenni, és még ma is az, ujjaim nem zenész ujjak, ujjaim nem mímus ujjak, ujjaim, nem festő ujjak, bár Sennelier-krétától gyakran koszosak. Mint azt a következő ujj lenyomatból, egy új nyomatból látjuk, főleg a 464-es számú krétát kedvelem igen, olyan mint egy gőzmozdony száma, de finom az árnyalása, hiába, ma már a porló-puha pasztell kréta meg a gőznek masinája, egy-karéja a világnak, jön szép sötét-kékes zöld árnyán a jegege (így mondtam, adta gyereke) fáknak.

A 464-es

(Degas kedvenc krétáinak egyike)

*Itt jó a 464-es,
Attilára sem veszélyes,
a Színészkirályra se,
Mari néni, János bácsi
vígán tud ilyet csodálni,
nem megy le a*

(Weöres Sándor modorában)

keze se, meg lába se,

*A 464-es kréta
árnyalata finom kékes,
finom zöldes,
egyét húzol vele, haj lesz
Kosztolányi, Ottlik fején,
már ahogy rajzolni tudom én,
de hogy hosszú vonalakat
húzol papír-mezején,
máris végignézhetől egy
– nem özől többet itt! –*

*jegenyesoron,
mintegy jegenyék hajlatán,
gyerekkorom jegegés kicsiny korán.*

*A 464-es kréta
nyomán vonalak karéja
kanyarul – vonatkanyarul,*

*jegenyesorul,
 de ha az ég borul,
 jeges-zöld, jeges-kék
 úgy lesz a 464-es
 anyaga, ha szétkenték,
 mint vaj alatt kenyerek,
 olyanok tárgy-egyedek,
 de a vaj fölöttük: egek,
 fagyok, szélő-leheletek
 (a 464-es zölddel!)
 mind a kencés kenetek.*

*Porkréta is, krémkréta is
 sok Sennelier, s nem hamis,
 rajzolgatok, amatőrül,
 de olykor – „metszenék törül”! –
 olyan szerencsés a rajz,
 hogy megkérdik,*

mi kell hozzá, hogy ilyen legyen, pláne, hogy mondom, a rajz nem gyerekkortól már kenyerem, mondom rajzoltam Sennelier-vel, kérdik szénnel? És mondom, nem, de gondolom, az irodalom így van nekem s így is marad, nem ezerrel, de 464-gyel. Jaj, eltért jel.

Nem mondja, tatata

(Takáts Gyulának szeretettel)

*Vonat nem mondja, „tatata”,
 se a kréta,
 indián-füleknek pendül
 jegenyés vasút-karéja,*

*jegegés-lebegés,
 a gyerek volt az egész,
 még '949-ben,
 aztán szétment az „egész”,*

*szét a gyerek-szív darabra,
 mindig ahogy a nap hagyta,*

*biosz, matek vagy föci,
aztán jött csak gombföci.*

*Hogy éltem is gombföciből?
Czibor itt trénerkedett jól,
pályán Pelé, Schnellinger,
szinte kacagóinger.*

*És hogy még a jegegéből
is, álmom, egy vers elötör...!
csak a régi vonat nem jön, nem jön, nem jön,
nem álom minden e földön, földön, földön.*

Szerencsére, 70 éve, 70 hava nyomán nem mondják, hogy „tata” a jó metró-ellenőrök, kívánnak jó egészséget. Hát így élek.

Az ujj lenyomatok és az ujjlenyomatok szabadsága

*Ketten szabadon elvállalt szabadságnak
jegyén elválnak.*

*Mert más az ujjlenyomat, bárki jobb kriminológus, mit, rendőr is
megmondhat illet,
látja különbségüket.*

*De az írás, ha mindig új,
ujj lenyomat (ahogy mondtam) – – –
s bizony, a világ kényszerít,
mindenem sokszor elmondjam:
nem olvassák azon nyomban,
így magam is felejttem, mit is mondott el lelkem;*

*Lelkem, Lelkem (Lelköm, Lelköm?) mit is mondtál?
Eszed hol jár? (Hahaha, lelkem esze...! esze, az a' –
nem divatosan, hogy ezze, aza,
eufemizmusokat
tollam nem túl szívesen, cerkám nem túl mívesen*

*látogat. Volt rég cerka, toll: MOFÉM.
Ma, ha akarják, EUFÉM,
s EUFÉM-ből lesz EUGÉN,
gén értelemben, lesz sok eufém Eugén*

*kik másnál mindent honorálnak,
nálam hökkenten megállnak,
jó, csak mint a jámbor állat
s pásztora, közeledtén a
jegegés srác vonatának,*

*aki csak úgy borongálhat
egy lellei vagy boglári állomáson,
mit sem ért szép-régi-szó-bogláron,
álmot Sennelier-ről sem láthat,
hírét se hallhatta a Sennelier-t (és hölgyeket velük ám)
imádó Degas-nak.*

*Most akkor kinek-kinek elválhat
mit mond álm-valságnak,
mit mond valóság-álomnak.*

Szabadság, hogy bármit mondhat.

Mert hogy meg az ujjak ötök

– Ahol búcsúzólul előkerül egy új szavam, megezni (mögözni), ergo csinyáni –

*Mert hogy mög, persze?
De biztos vagy benne?
Szokatlan használatában
csak egy hang-alakjában*

*használható
a szó?*

*De a címnél,
lélek-nem-vesztő,
kikötők,
s mert hogy meg az ujjak ötök,*

öt felvonás, utószóval,
mely rá húzva, mint egy sóhaj.
Átüt rajta, ha szerencsém
engedi, vékony szövetjén

MINDENSÉG-UJJLENYOMAT,
E MINDIG ÚJ LENYOMAT,
s mert kereske ujjak mondják
másokéval magukat:

így, ím, itt van nyomtatásban
a mindigkézagdarab
külön-tört

ujj lenyomat.
S ha veleje is akad...?!

2008 január derekán
(De verébkém – megyek! – vár már nagyon ám!)

Közbevetés: *Slussz! plusz szusz! Mert ha a meg: meg-meg-meg,
kecskéé, mint mek-mek-mek.*

Utó ujj lenyomat:

*S: Mit nem írok mindig ilyet?
Mindig ugyanúgy se lehet?
(Mindig másképp se, ne feledd.)
S igaz, kész volna a készség,
hozzá a kéz-
ség.*

Csak ott a

*kotta:
az a jó öreg NEHÉZSÉG.
Ezzel egy meget (plusz-sz-sz-t, szuszt) végzék.*

LÁSZLÓFFY CSABA

A hetedik apostol – számomra mindenképp az első

„Ha kiűzesz minket, engedd meg nekünk, hogy ama disznó-nyájba mehessünk (...) és imé az egész disznó-nyáj a meredekről a tengerbe rohana, és odavesze a vízben.” (Máté, VIII. /31–32.)

Viharos, buja életet éltem akkoriban. Nem tagadom. Emlékszem, hogy az egyik utcasarkon a város elhanyagolt, félreeső részén mindig széttárt combokkal, de egyenes derékkal várt „a céda asszony” (magamban így neveztem), valahányszor hazafelé tartottam. Előfordult, hogy rá akartam venni: vetközzék le előttem egészen, de ő kihívóan nézett a szemembe, és kikacagott. Egy közönséges kövön ült; s nekem elég volt odapillantanom, hogy kísértésbe essem. Ledérségével úgyszólván próbára tette ítélőképességemet.

Ez, persze, csak később fogalmazódott meg bennem ilyen tudatosan, miután Mátét arra kértem (viccnek szántam, igaz), hogy zabolázza meg a fantáziámat. Először elfutott, mint egy vásott kölyök, akit valamilyen tisztátalan dologgal gyanúsítottak meg. Fülön csíptem, mire méregbe jött, és kapálózni kezdett.

Ez a Máté... azonkívül, hogy kis termetű, konok tekintetű ember volt, vajon ki lehetett? Amikor végre közelebről megismerkedtünk, bevallotta, hogy nem könnyű számára az állandó aszkézis. „Nem a titkokat kell kibeszélni – mondta, elhárítván faggatózásomat. – Hanem az ígét kell csiszolni, szünet nélkül.”

Ebből én egy kukkot sem értettem. Sokáig értetlenül, ostobán kerülgettem Mátét; egyszer aztán odasomfordált hozzá egy kopaszra nyírt szerzet – fellengzősen maga köré tekert tunikájából áporodott levegő áradt –, és gunyorosan a fülébe súgta, hogy: „Hímringyó”.

Máté nem is hederített a provokátorra, diszkréten félrefordította fejét, úgy motyogta maga elé, hogy nála(d) különbek próbálkoztak már nyomorommal visszaélni – gazdagabbak! – de az én hitem hajthatatlan; nem hallja meg az Antikrisztus incselkedéseit...

Másnap sikerült kifognom egy ravasz kás vigyorát; csettintett is egyet fehér nyelvével. (Az ilyen embernek, mivel keveset iszik, a torka rendszerint hamar kiszárad, ráadásul kolontos is egy kicsit, mit várjak tőle?... Azért csak hegyezni kezdtem a fületem szelíd fejtegetéseire.)

„A te fajtád meddőn szokott virrasztani. Teszi ezt mindaddig, amíg a képzelete ki nem segíti. Lásd, én is úgy voltam ezzel sokáig, mint az ótvarosok vagy a felfújódott hasúak, akik nem találják az írt szerencsétlenségükre. Igaz, nem is keresik... Mit kezdhetsz egymagad a zavaros szennyvízáradattal: szembefordulsz vele? Vagy tán megpróbálsz elszaladni előle? Ne csupán a külső veszélyre gondold most, hanem arra is, ami benn zúg, a fejedben... Ne hidd, hogy valaki is boldogult, nemhogy ököllel, de még égre emelt karokkal hadonászva se!...”

Holmi zarándoklásokról prédikált még aznap este nekem, meg arról, hogy az önmagunkkal folytatott harc a legnehezebb.

Foghíjas szájában málladoztak a szavak; én közben egy kígyóbűvölő aggastyán mutatványát figyeltem. Teljesen vak volt, mégsem félt, hogy perceken belül méreg végez vele.

„Ha cserben hagyod az Urat...”

Máté nem fejezte be a mondatot. S mire feléje fordultam, már eltűnt.

Bogarat ültetett a fejembe: valahányszor eszembe jut tulajdon testem!...

„Lásd, mily gusztustalan a test formája – mondta –; legalábbis az enyém. Ezzel is különleges próba elé állított engem a Teremtő, mintegy kihangsúlyozva gyarlóságomat...”

Mert azt nyilván Máté sem tagadhatta, hogy a természet gyönyörű. Hogyne lenne *pompázatos*, hiszen a Mindenható ajándéka!...

„Ha valami gyarló, nem feltétlenül gonosz is” – hangzott ellenvetésem, s megkönnyebbülve tapasztaltam, hogy friss levegő költözött a pórusaimba tüstént.

„Fején találtad a szeget – bólintott. – Csakhogy mi lenne, ha a kérkedőhöz csatlakoznánk mi is, és mindannyian mutogatni kezdenénk azt, ami amúgy is feltűnő rajtunk?...”

Állította, hogy amióta a gyönyör mérge – szája, midőn kiejtette, valósággal eltorzult – elhatalmasodott az embereken, mind messzebb sodródunk a Paradicsomtól, ezért kell őrizkedni mindentől, ami felkorbácsolja vérünket.

„Vedd szemügyre (de ne sokáig) a szemérmetlen némbereket, pláne azokat, akik viharos buja életet élnek, ráadásul utódaik is öröklik a szégyenteljes terhet: a kéjelgésben való mértéktelenséget, az ocsmány betegségekről nem is beszélve.”

„De hát, már beismertem, hogy én is!...”

„Kevesen múltott (a férfi ebben gyengébb), hogy végképp áldozatul essél a parázna nem kihívásának.”

Megnyugtató, s egyúttal magát is, hogy a Megváltó hívei nem a földi lét törvényét tagadják, azt, amit a természet a szívünkbe ültetett:

„Csak mértékletességre intelek.”

„De az a mérték hátha téved... Ki dönti el?”

„A bensőnk hullámozása – a hús hiúsága, züllése –, mely könnyen veszélybe sodor...”

Közbe akartam kiáltani, hogy: a hús virulása! – de már elragadta a bőszenvedély. (Hová lett hirtelen mindaz, amit született merevségnek, öregség faggyúnak képzeltem? Csak színlelés volna – szerepjátszás! –, hogy lelkét áttörhetetlen kéreg zárja el az érzéki örömtől?)

„Gondolj az óceán szánni való hajótöröttjeire. Törékeny fű az ember, ha meg nem hajlik, jaj neki!... Még az elemek harcában sincs sérthetetlen.”

Ez volt legengedékenyebb replikája az emberi faj esetleges „idomháborújára”.

Ezek szerint, az uralkodásra termett férfiú hiába is célozná meg a tökéletest. Máté értette meg velem, hogy a Gonosz is tökéletes. („Az árnyékát látom néha álmomban”). Minél vonzóbb alak, annál kockázatosabb rákérdezni, hogy vajon hány céddával közösült már! Olyanokkal, akik Máté szerint, szemérmetlenül lesben állnak minden sarkon és minden sötét, pókhálós szobasarokban.

Én pedig úgy pislantottam hátra, az idő homályában fel-felragyogó zsenge térdkalácsokra, mint a vétkes. Máté, persze, nem győzött korholni, hogy: „Amíg nem látom, hogy a lelked megbánást mutat, nem várj tőlem segítséget!” Meg hogy: „Ne félj azoktól, akik a testet ölik meg. A lelket meg nem ölhetik.”

Megkérdeztem tőle egyik alkalommal, hogy miért nevezik a háta mögött „vámszedőnek”. Számolódeszkát rajzolt nekem egy ág hegyével a homokba, majd (sajnos, üres hasú) pénztárcát nyomott a markomba.

„Nesze. Ha szerencséd van, megtelik. Nincs kizárva, hogy a Fentvaló is besegít. Egy ilyen ügyefogyott flótás, mint te, mit is kezdhette egyebet? Bármennyit áhítózik s képzeleg, a megszállók fegyverével szemben úgylis alulmaradna.”

S attól fogva a poros provincián keresztül-kasul gyalogló vándormisszionáriusból profétává lépett elő a szememben.

Egy égett arcbőrű, könnyű járású lelenc szegődött hozzá – törékeny, nyugtalanító árnyék (sehogy sem akart „lekopni” róla); Máté ostoba öreges pózt erőltetve magára, félénken sandított a kitépett (vagy leégett) szemöldökű leánykára, aki irtózatosan sovány volt és koszos, de mindenáron tanulni vágyó. Mohón kapott az írószerszám után, hogy mielőbb megtanulja a betűvetést.

„Írni kell – magyarázkodott előttem Máté. – A világ kiéhezve várja a szent írás szavait... Még mielőtt, a sátáni sokaság az édes bortól megrészegedvén, a Nap sötétségé s a Hold vérré változna!”

Mint akinek bélférgei vannak, sötétedés után sóhajtozva ólálkodott a szemételep bejáratánál – a lány ugyanis ott szokott hálni, állítólag nem mindig egyedül... Ám annak, akit az Isten megkímélt a szenvedélytől s főleg a kételytől, nincs mit keresnie ott, ahol a bűn barlangjának sötét bugyra tátong. (Nem az zavarta őt, hogy rajongásának tárgya nap mint nap piszkos rongyokba tekeri meztelenségét). Ácsorgott, mint egy hajlott hátú, nyálkás vigyorú törpe – önsanyargatásá-

ban dehogyan is gondolt ő teste öngerjesztésére –; úgy palástolta ártatlannak vélt titkait, mint aki zsákban hordja magával minden holmiját.

„A káosz ellen egyetlen védelmet az égi fény kínál” – motyogta. És sietett egyre buzgóbban gyakorolni az «üdvözülést». „A sátáni disznófalka, ha nem tudod féken tartani, odavész... Mert így vagyunk mi összezárva: vámszedők és bűnözők.”

Lenyúzva rajta a bőr (igyekeznie kell, hogy abba a könyvbe valamennyi lelki tusája beleférjen); szinte láttam: a Sátán áll mögötte!

Mind erőteljesebben, már-már eszelős hangon ismételte nekem, hogy: „Nincs is halál. Csak pokol van.” De ő nem akar odakerülni, meggyónja minden vétkét, mint ahogyan eddig is tette.

A mágikus birodalomról sok szép, üdvös mesét összehordott, és közben nem győzte hangsúlyozni, hogy az emlékezetnek csak olyasmit szabad megőriznie, ami enyhülést hoz a lélekre. Ha nem akarsz egymagadban, kiteszítottan bolyongani az örök sivatagban.

„A jóslat hogyha majd beteljesül... Érett korodban úgyis mindent meg fogsz bánni. Nehogy késő legyen...”

Egy pillanatra behunytam szemem, és minden ragyogó, illatos testű nőt szutykos, együgyű libának láttam.

Haragudtam magamra. Jóllehet sok mindent megértetett velem.

A szó semmi. A szó minden. *Gránit vagy menedék.*

Amikor már elillanni látszott belőlem a fölösleges feszültség (néhány nappal vagy néhány héttel később, ma is elborzadok, ha eszembe jut): megüvegesedett szemmel ült – egy éppolyan közönséges kövön, akár az én széttárt combú „cédám”. A szája félig tátva... Nem mertem közelíteni hozzá, nehogy kiderüljön, hogy érett halott.

2007. október 5.

Mint a gyom

Most éjszaka van. A tükörrel szemben magába roskadva ül. Nem jobb elkerülni egymást, gondolja, belegázolva a sűrű bozótba? A bizonytalanba.

Viktor Jerofejev megszállottja jut eszedbe, *A lányka és a halál* főhőse, aki csábító misztériumnak érzi a halált, és saját önkiteljesítése végett erotikus s egyben művészi (posztmodern – behelyettesíthető!) aktusként gyilkol.

Az olvasó lehet, hogy felkiált: a teljes lebomlás, a jelenkor zavaros eklekticizmusa, lám, hová vezethet! (Ezt a novella poénjával érzékelteti az író.)

„És csókolózunk mindenki szeme láttára. Köpök rá. Kihajtunk a városból... lehányjuk a ruháinkat, és szarunk bele a világba: pucéran lubickolunk majd a jegenyében, elúszunk jó messzire, tüzet rakunk, vodkát iszunk... és én, végre-va-lahára a tiéd leszek.”

Csak látszólag győz a konvencionális megoldás. Mert ami következik (azaz bekövetkezik), több mint fordulat. Több annál, mint amikor elveszítjük a beszéd vagy a történet fonalát.

„– Igen – mondom. – De miért kellett olyan csúnyán megcsonkítanod? – Nem is tudom – felelem. – Kedvem szottyant rá. – Bólogat, érti (...) – És fogsz még ölni? – Honnan tudhatnám – nevetem el magam. – Aki megéri, meglátja.

A körgyűrűn száguldunk. Zúgnak az erdők. És minden jó. Sztalinnak igaza volt...”

(Különben: *Nem Sztálin itt a lényeg, hanem az életünk berendezése.*)

„Gorkijnak is igaza volt. Mindnyájunknak igazunk van. Ember – ez büszkén hangzik. A szeretet legyőzi a halált.”

Innen hiányzik egy luciferi ha-ha-ha...

Sötét arc, kaján nevetés... mindegy, hogy kié. Hideget érzel a gyomrod tájékán. Imbolygó árnyak mögötted(?), előtted(?) – összefonódva; vagy félelmetes-egyedül.

Az olvasók többsége nyilván a végső döntésre képtelenekből áll. Ám jön a felismerés, hogy néma (vagy egyenesen cinkos)társak vagyunk a megaláztatásban!

Beleborzongsz a sorsszerűségbe. Lehet-e, undorral, kiűzni még ebből a...? Olyan időkből, midőn a félelem már régóta *bevett világnézetté vált.*

Van, aki azt hiszi, hogy: a tehetségtelenek nem árthatnak neki!

S az erőszak?

Mennyiben tehetséges az erőszak?!...

A demagógia mindig újra kinő; mint a gyom, elpusztíthatatlan.

Ilyen időkből, véres szemmel, hova rohantok?...

JÓKAI ANNA

Hetvenöt

*Ideje van az élésnek
ideje halásnak
Ideje nyitásnak
ideje takarásnak*

*Tere van fakadásnak
tere hervadásnak
Tere nedveknek
tere szikkadásnak*

*A test már tudja ezt
a lélek még tanulja
Amikor a test feladja
a lélek izzik fel újra*

*Most, amikor lassan átmegyek
most volna kedvem élni
A törvényszerű szilenciumban
locskán fecserészni*

*Amíg egy csepp nedű kering
a megkopott éter-szerkezetben
Pótolni mindent, ész nélkül
tobzódva, fékeveszetten*

*Teljesítvén a teljesítendő
ismét kacérra kötni a kendőt
Lötyögni, táncolni, nevetni
s amit szerteszórtam: mohón,
két kézzel visszavenni*

*...Kisértés ez.
A legbanálisabb. És az utolsó.
Konzervált hulla.
Plasztikból koporsó.*

*Mert ezidő már ajándék.
A kiszabott tér nyúlik
s bár színesebb a levél
mielőtt lehullik*

*a hosszabbítás: kegyelem
nem a tobzódásra
nem a tékozlásra
hanem készülődés
a megérlelt halálra.*

*Amit írtál: ennyi tellett
amit tettél: így tetted
ami bűn volt, elkövetted
akit értél, megkövetted.*

*Ne kacarássz, s ne légy
mártír*

*Szellemtested homlokára
Istenbíró
mást ír.*

Kiszámoló

*Ec-pec, kimehetsz,
holnapután bejöhetsz...
mire való ez a hecc?*

*A Gazda a rétre ment,
a Fia velement,*

*a Gazda ki a, ki a
rétre ment.
Az Anna velemegy,
az Anna bíz'a
ki a, ki a
rétre megy...*

*Kinn száz farkas,
benn száz farkas,
de a Bárány
egy, csak egy.*

*Pritty-pratty-prutty,
szétfoszlik a pereputty,
elíjed a retyerutya,
átszakad a védőruha.*

*Egyedem-begyedem
tengertánc,
egykor-társam, voltál-anyám,
mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
csak a póre lelkedet.*

*Aki bújt, aki nem,
megkeresnek idefenn...*

*Korsó járt a kútra,
összetört a peremén,
a friss vizet új korsóba
jaj de soká merem én!*

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Euró-árfolyamok

*Ebben a többé fel nem kelő napban
ki remélhet a nyugtató nyugatban?
Ki érkezhetsz még? Új lombárdok, gótok?
lap-laposítók, helyesírásszorzók?
Ha Galilei sem volt elég végül,
talán egy szultán szól tán, hogy megépül
a harmónia s logika s a Hanza,
mely Honkongból a teát hazavonzza?
Ki a király, ha Trianonra vágyón
ti fatarókkal heverték az ágyon?
Van még egy barlang s benne más gulágok
készülnek fel bevenni a világot?...*

Szálka

*Ki talál majd meg engem
a szent jövősövetben,
a jövő malterében,
úgy ahogy, mégis ébren,
ki találhat meg fújva,
hogyan szálka ment az ujjba,
egy régi szálka, ebben
azóta is töretlen,
nem pendülő, se vályog,
se fegyver volt, se hályog –
csak írás vagy varázslat –*

*ki lesz, ki eddig áshat!
Van tapintható forma:
ki talál meg a porban.*

Várjáték a szerelemmel

*Tűlevelez Murány alatt.
Népek másszák meg a falat.*

*Ennyi trubadúr és férfi
kérdi, keresi és félti.*

*Hold elejti, Nap felkapja.
A magyarnak ki az apja?*

Az ablakos a háztetőn

*Épp házsongárdi szobrom renoválják.
Alattam öböl, ringó déli gályák.
Akarod látni, haver, mire-vittem,
mióta élek kenyéren és gitten?*

*Lám megvagyok. Az utókorom épül.
Egy Pál-utcából jöttem Pestre végül,
és Dzsida sírján elszámolok centre
hány Amerikát hordtam Érmindszentre.*

MIKLÓS PÉTER

Gnózis

*Tudásom egyszerű,
hercegem,
titkomat nem őrzöm:
hencegem,*

*elmondom gyorsan hát,
mért bukás:
nem fér el csárdánkban
két dudás.*

A XXI. század költői

*Kidöglök Alattam a ló hullá
Hatásom beöntés hatása nulla*

*Végigverem ezüstös fölfújt ágait
a tavasznak Ágyazom ki feküdt ágait*

*bérelt szobámnak Richárdnak örökbe pacit adok
Borozok vezetek hallgatag senki maradok*

*Istenítek sztárolok lapítok feszítek
kártyázok csalok hazudok veszítek*

*Országomból szakadok Folyik a vér villám
zúg Fejem fölött kettéhasad a világ*

*Bohém fiú reszketeg öreg Nines maradás
Sorsom reményköltő rímkerítő balga beszarás*

*Hátamtól mellemig feszítő fájdalom
Húrom hárfám törött elszabadult alkalom*

*Betört csikók vágyaim Rendszerezem őket
Kerülöm a színházat a kocsákat a nőket*

*Nem adom föl soha Kérésem összetett kincs
Elveszett fejem gömbölyű titok ami nincs*

M. Sándor & M. Iván sétálnak

A TÁBORNOK JEGYZETEL

*Távolodva macskaköves utcán,
zakót gombolva kávéházi asztal
mellett, cigarettát gyújtva írógép
fölött, aztán templom, színház,
kupleráj (a mozi és a mosoda), s egy
mondatba – tárca, regény – tenni,
ó, édes boldogtalanság.*

Életrajza

*Mintha az ördög úzta volna,
de csak a bor volt,
éjszakánként zajosan aludt,
s csöndesen horkolt,*

*magyarázata semmire sem volt
(gyöngye lábú érvei),
előreszaladt, majd visszafordult,
így teltek évei.*

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Alagsorban

Ötvenhat évesen az ember beletörődik – mit beletörődik, mazochistán beleveti magát – abba a munkába, amit ifjan, akár tízszeres bérért sem vállalna el. Mert ha ilyen korban elbocsátják, akkor – némi alappal – megveti a világot, és a polkra szállás első fokozataként egy alagsori könyvraktárban hajlandó beállni anyagmozgatónak. Még ha előtte maga is írt pár könyvet. Vagy talán éppen azért?

Nem megvetendő körülmény, hogy a külvárosi bérház alatt húzódó raktár (egykor közös helyiségek láncolata) egy régi barátja bérleménye, akivel együtt még a katonaságnál, kúszva – a zubbonyt használva rongyként, inas testünket partvisként – oda s vissza jó néhányszor feltörölték a gyakorlóterepet.

Említett barát a szívünkbe s az egész szakasz szívébe egy ártatlan mondatával lopta be magát. A kiképzőtiszt épp a nukleáris fegyverek hatására hozott parányi példát. Azzal a könnyedséggel, mely minden, a pusztításra szakosodott ember sajátja, különösen ha ő maga eddig még rombolásnak – életkorának, sorsának, szerencséjének köszönhetően – nem volt elszenvedője. Az őrnagy tehát imígyen pendítette meg a témát: „Tegyük fel, hogy Budapestet a Keleti pályaudvar magasságában (hogy a város közepe miként írható le a 'magasság' fogalmával, az maradjon a hadművészeti szleng nagyvonalú stílbravúrja – *a szerző megj.*) két megatonnás atomcsapás éri. A robbanás epicentrumában, két kilométeres körzetben minden megolvad, harminc kilométeres körzetben a nyomáshullám következtében minden épület, jármű stb. elpusztul, ötven kilométeres körzetben a sugárzás minden életet kipusztít...” A pusztítás és a kilométerek vonatkozásában az ember emlékezete már nem megbízható, egy szakember bármelyik adatot könnyedén cáfolhatja, kiterjesztheti és szűkítheti, ezért inkább mintegy a tényközlés könnyedségére hívnám fel a figyelmet, amely nyilvánvalóan a győzelem eleve meglevő bizonyosságából fakad, habár eme csapást egyelőre mi kaptuk, ámde az őrnagy elvtárs ábrázatán már a válaszcsepesség igazságosságának kíméletlen fensége ül. E pillanatban nyújtotta fel a kezét a barátom, akkor még csak bajtárs, kiképzendő egyed, „hallgató” – ahogy nevezettünk, s meg sem várva az engedélyt, felállt, majd ahelyett, hogy az alaki kiképzésnek megfelelően, jelentkezett volna (név, rendfokozat, alegység stb.), azt mondta: „De kérem, én biológus vagyok, s ott emberek élnek...” A szakasz egyetlen néma vigyorba fordult. Elvégre ott valóban emberek éltek, ami azt illeti, abban a feltételezett csapáspillantásban

valószínűleg már nem élnek (éltek volna), sőt, már mi sem élünk, ha akkor ugyanabban a körletben leledzünk, mint az előadáskor.

Az őrnagy némi pislantások után kellő leleménnyel szerelte le a defetista fel-szólalás nyomán támadt hangulatot, mely a baráti – mi több: testvéri – koalíció harci elszántságára nézve oly veszélyes tendenciát indíthatott volna el. Ama naptól kezdődően, ha mondjuk a ritka focikalkmakkor barátunknál volt a labda, a szélső megiramodva így kiáltott: „Itt emberek vannak”, talán még a kezét is felnyújtotta, és lám, jobbfedezet barátunktól máris kapta a bőrgolyót. És kíméletlenül bevágta.

Szóval ama legyőzhetetlen tábor, melynek védelmére kiképzésünk is elrendeltetett, hangtalan összeomlása valamint szerénységem munkahelyi elbocsátása után barátunk, barátom odavett a könyvraktárába, hogy ne érezzem világűrbe kilökött lénynek magam. Pár alkalmazottja volt csupán. Egy törékeny hölgy, aki a papírmunkát végezte, meg egy idősebb, bizalmatlan tekintetű raktáros, s egy távoli könyvesboltban az eladó. A raktáros a könyvek átrendezését, csomagolását, ki- és berakását végezte a polcokkal telezsúfolt, állott levegőjű folyosókon, zegzugos pincehelyiségekben.

Névjegyet csináltattam mint kereskedelmi vezető, holott ez a titulus eddig nem létezett, de barátom – enyhítendő a szerinte helyzetemben bekövetkezett társadalmi zuhanást – úgy vélte, jobb, ha tárgyalásokon ilyen névjegyet adhatok át a kiadói embereknek vagy boltvezetőknek. Feltéve, ha nem abban a farmerben és pulóverben feszítek, mely a közműcsövekkel telehálózott alagsorban ideális öltözet a készlet mozgatásához, ha a főnök szerény kocsján néhány száz vagy ezer példány új avagy kedvező áron beszerzett régebbi kiadvány érkezik a járdaszinttől a mélybe vezető csúszdához.

A főnök egykori katonatársának lenni – mások szemében – gyanús körülmény. Az érdes tekintetű raktáros az én kereskedelmi vezetővé avanszálásommal óhatatlanul hátrасoroltatott, még ha neki korábban nem is dukált névjegy, mert a főnök nem kívánta tárgyalási helyzetekbe hozni. Nem is a cég barátom által felépített és őrzött tekintélyének védelmében, csupáncsak azért, mert ezt a tisztséget nekem kreálta. Az első komolyabb szállítmány érkeztek, látva, hogy cipelt adagjaim alatta maradnak az övéinek, a raktáros tárgyilagosan kijelentette: „Meg kell erősödnie.” Mintha egy fejlődésben levő kamasznak mondta volna. Tulajdonképpen igaza volt, hiszen előtte évekig egy szövegszerkesztő előtt ültem, s most, rakodás közben, combból s nem derékből emelve a terheket, csak arra ügyeltem, nehogy egyik pillanatról a másikra bejelentkezzen eleddig jól karbantartott lumbágóm, és abban a helyzetben maradjak, ahogy épp görbedek.

A raktáros néha mesélt. Hogy a nyugdíjazása előtt vállalati sofőr volt, a főnököt szállította. Cserébe nekem is illett valamit elárulnom a múltamról. Felidéztem az emlékezetes öszvállalati értekezletet, ahol mások védelmében azt kifogásoltam, miért az utolsó pillanatban szólnak, s akkor sem kész névsorral, hi-

szen ilyen létszámú váratlan felmondás után két- és háromgyermekes emberek egyhamar nemigen fognak munkát kapni. Meg a munkahely múltjára utaltam, patinájára, amihez nem illik ez a módszer, mire a felmondásokat fogatosító, legutolsó divat szerint öltözött ifjú vezérigazgató enyhén elpirult, holott nem arra céloztam, hogy abban a szakmában én már több időt eltöltöttem, mint ahány éves ő. Még aznap a munka nélkül maradtak közt találtam magam. A közvetítők által hozott, nekem címzett cseppet sem biztató üzenetekről nem is beszélve. Nyilván némi indulat is átszötte szavaimat, mert a raktáros hozzátette: „Maga is csak most beszél...” Nem bizonygattam, hogy akkor szóltam, mikor mások hallgattak.

A kereskedelmi vezető (ha elfelejtődött volna: én) néha órákig keresett egy-egy könyvadagot, mert el kellett számolni a kiadókkal. A raktáros ezt néhány perc alatt megtalálta – elvégre ő tette oda egy évvel előtte. Nem volt ebben célzatos megdolgoztatás – a félhomályos folyosókon, alacsony belmagasságú labirintusban nemigen volt kedve beszélgetni az embernek. Legfeljebb a teázás, falatozás közben a folyosó végi kiöblösődésben. A raktáros egyszer belekapott egy történetbe: ötvenhat végének romos városáról, nem részletezett parancsról, kihalt utcákon átszáguldó autóról vagy motorkerékpárról volt szó, amelyet ő vezetett. Meg félmondatok a „testületről”, még ötvenhat előtt. Az alagsorban az illem azt diktálta, hogy bármiről csak annyit, amennyi a másiktól önszántából kijön. Így a viszonteladóktól sem illett megkérdezni, hogy az egyik miért ennyi, a másik meg amennyi árérért keresi meg ily módon a vékony szelet kenyérré válót. Elvégre ők sem kérdezték meg, miért én vagyok most a kereskedelmi vezető, mikor a múlt héten még a főnök úr volt az. Így arról sem – bár a vállalati sofőröközés ezáltal rögtön hogy úgy mondjam, más dimenzióba került –, hogy a raktáros miként került ifjan az ÁVH-hoz, besorozva-e avagy kiválasztva. Nagy szónoklatok helyett beszédes jelek vehetőek az életben, feltéve, ha van rá szemünk, ha meg nincs, akkor úgyis édesmindegy, az élet megy a maga kitaposta útján.

A golyófütyüléssel történet óta nagy óvatossággal kezeltem a raktárost, gondosan ügyelve arra, nehogy feltűnjön ez az elővigyázatosság. Nem a múlt miatt, amiért ki tudja, mikor miben lehetett része, akár csak a „parádés kocsiskodás”-nak nevezett sofőröközés nyilvánvalóan diszkrét jótéteménye után is, hiszen egy mindújra megtagadott múltú országban a jelen mindig az igazolások, a jövő meg az igazodások kora.

A folyosó végén, a már említett kiöblösödés egyik szegletét koszlott függöny takarta, itt szoktunk ruhát váltani. Jómagam is indultam innen színházba, némi aggodalommal, hogy a pinceszag vajon nem terjeng-e körülöttem a parfümillatú környezetben. Egy este a raktáros szokatlan díszben lépett ki: zakó, nyakkendő, miként – ahogy mondani szokták – a nagy könyvben írva vagyon. Kérdő tekintetemre csak annyit mondott: „Könyvbemutatóra megyek”. Minthogy itt, félig a föld alatt mindannyian a könyves szakmában ügyködtünk, a közlés nem lephe-

tett volna meg, ám ha munka közben bele is lapozhatott új és régi kiadványokba, a raktáros eddig nem számolt be hasonló jelenléti készlettségéről.

Másnap, teázás közben rám nézett és azt mondta: „Ahol csak megjelentek, mindig a pusztítás.” Értetlenül bámulhattam, mert kibökte: a kommunizmus áldozatairól szóló könyv bemutatóján vett részt. S megint belekezdett: „Ahol megjelentek, csak a baj. Egy vendéglőben dolgoztam. Átvették, aztán mehettem onnan.”

Voltak helyzetek, amikor – bár tudtam, hogy a valóságban nem következik be – úgy véltem, mintha a csodálkozástól megüvegesedett volna a tekintetem. Miként abban a pillanatban is, a szótlan ámulatban, mert nem voltam benne biztos, hogy jól hallom-e, amit hallok. Akárha egy mágneses anomália közelében: hullámok járták át a ház betonalapjait, az addigi biztosnak tűnő pontok elmozdultak a térben.

Mint utaltam rá, az alagsori illem a tolakodó kíváncsiságot nem engedte meg, így kérdéseim csak belül támadtak, olyasféleképpen, ahogy elgördülő erőszakos kerék nyomán szívós füvek felágaskodnak. Vajon hova sorolja a testületben töltött – s mesélései szerint – sosem tagadott éveit? S hova parancsnokai és azok megbízóinak szándékait, akik – a világ ugyebár meglehetősen leegyszerűsítő besorolása szerint – ugyanoda tartoztak, mint a szóban forgó könyv által is kárhoztatottak.

Sosem vonható meg bárkinek a joga, hogy nézeteit a világról, a körülmények nyomós hatására alapvetően átalakítsa. Mivel a raktáros soha nem beszélt előttem arról, vajon mikor érzett először megcsalatottságot, ezért a valahai szolgálata és jelenlegi beállítódása közt jótékony feledékenységgel semmiféle ellentmondást látni nem akaró nagyvonalúsága feletti meglepetésem akár természetesnek is mondható.

A vélhetően elmerevülő tekintetembe beszüremlett némi bosszúság. Életem azon szakaszában már úgy véltem, hogy ha megtalálom rosszkedvem okát, akkor e felismerésem enyhíthet a feltörő rossz hangulatomon.

Noha látható jelét nem tapasztaltam, de emberismeretem – s ez nem képesség kérdése, inkább az e tájon eltöltött(-endő) évtizedekkel együtt járó túlélési érzékenység – azt súgta: a raktáros arcomat fürkészi, hogy miként viseltetem bejelentése iránt. Persze a világért sem kajtatna utánam a raktár labirintusában, vagy próbálná kifülni mással folytatott beszélgetéseimet, inkább majdhogynem állati ösztönnel, éberséggel, mely a legapróbb rezdüléseket is fogja. S a raktáros – úgy sejtettem – voltaképpen azt akarja kipuhatolni, miként vélekedem nem is a váratlan mondatáról, s ezáltal a magatartása értelmezhetőségéről, hanem magáról a könyvben taglalt tényekről. Közkeletű hasonlattal a nyulat akarná kiugrasztani a bokorból, s a nyúl én volnék, hallgatásom bokrában, még ha ő is csak egy jól megválasztott bokorban fészkelte el magát, netán egy, az enyémnél jobban védő bokorban. Rosszkedvemben akár bevallhatnám, hogy életem egy

szakaszában magam is közel kerültem azon eszmékhez, amelyek milliók számára tűntek eligazítónak a világ igazságosabbnak remélt működtetéséhez, s a velük való általános leszámolás idején hiába mentem a magam szerepét akár az életkorilag is magyarázható ártatlansággal (ártalmatlansággal?), a szembesülés nem takarítható meg, még ha a tükröt, meglehetősen váratlanul, olyan ember tartja is előlem, akit a múltja aligha jogosít fel e szembesítő szerepre, sőt előléte miatt akár hallgathatna is.

Ha így tekintem, nem is szembesítőm készlet szembenézésre, hanem mai önmagam azzal a valaha jóhiszemű ifjúval, aki lehettem (egy ma már kívülről látott személlyel), bár a raktáros erkölcsi csőszömnnek aligha, legfeljebb múltam útkaparójának szegődhetne el. Önvizsgálatom fölszabadítójául tolokodik, anélkül, hogy ezt sejtene, avagy ki tudja, sosem szabad biztosra menni, hiszen fürkésző bizalmatlansággal lesi a saját tüntető nyíltsága kiváltotta hatást. Mintha színvállásra akarna készíteni, még ha ezen vélekedés mindinkább az üldöztetési mánia minősített változatát vetíti is előlem. Lám, a raktáros, kit lakásomba nem engednék be, beköltözik teljes valómba, nyugtalanságom forrása, figyelmeztetés, mint a küszöb, melyben váratlanul megbotlunk.

Szégyenkezés környékezett az eleve védekezésnek már a kényszere miatt is, holott sem máshoz, sem más javaihoz soha nem nyúltam, bár e megállapítás mindig csak bővebb megszorításokkal érvényes, merthogy én is elfogadtam a mások által létrejött állapotokat, s mindent, mi abból következett. Akaratlan magam mentése is megalázó, hiszen emlékszem arra a régi, elhúzódó és többszöri latolgatással hozott döntésre, amikor ígéret nélkül is úgymond elcsábultam, véleményeim szerint javítani a meglevőt, holott a fennen hangoztatott elvek szerinti építmény akkor már inkább egy habókos építőmester elmeműveként kezdett alakulni.

Akkor meg honnan a fölény, hogy ítélekem? Hiszen a pedáns ifjú, a vállalati felszólalásom után, ha némi zavarral is, de döntésével kíméletlen egyértelműséggel a letudni vélt előidő panoptikumába szánt. Semmit nem tudhatott valahai rajongásaimról és kételyeimről, a megcsalatottság felbőffenő gyomorsaváról, de mit is érdekelnék a nemzedéki kihalás természetrajzi szépségei. A mások által elrontott világ helyrehozatalának elszántsága fűti is, mint fűtött engem is – utólag már elvesztegetettnek tekintett – évtizedeim során, bár ő megpróbálja némi hűvös eleganciába csomagolni.

Érdes bosszúság köszörült: miért akarom elrendezni, amire senki nem kért és nem hatalmazott fel? Épp itt, az alagsorban? Elítélt vagyok, bírói végzés nélkül is, az idő ítélőszéke előtt, s a raktáros is az. Akárcsak a biológus barátom, aki szelíd és feloldozó társakat, eladhatatlan remekműveket: klasszikusokat és filozófiát rakosgat a cipőktől kopogó járdaszint alatt.

Talán nincs is jobb hely, mint a külvilágtól elrejtett alagsor, amely bárki ellen még védhető. Ha már a katonai túlképzés áldozataiként – hál' istennek – a meddő harc nélküliségben kényszerülünk tengődni.

S már sajnáltam azt az ifjút, aki a félszegen is könyörtelen döntést hozta szerénységemről, hiszen látni véltem pár évtizeddel későbben, az élet nagy füstölőkamrájában megérleltként, amikor jómagam már nem is e felszíni világ kárörvendő tagjaként leledzem valahol, sokkal inkább a csend bukszusokkal szegett birodalmában, s ő szürkére pácolt arcborrel állja az üde utódok elnéző pillantását a nagy ítélkezés alatt, kíméletes bánásmódot remélve. Mert az ítélet mindig eljő, s mindig más a vélnél, a reméltről most ne is révedezzünk.

S dühödten kezdtem állni a raktáros célzógömbön edzett tekintetét. S bár cipelt adagjaim nőttek, önérzetem kevésbé.

Már ismét a felszíni világ visszafogadottjaként, évekkel később előmerészkedtem a történettel barátomnak. Zavarba jött. „Golyózápor? Testület? Nyugdíjas sofőr volt. Nem tudtam több pénzt adni neki. Egy év után elment. Most egy diplomás fiú tartja rendben a könyveket. Örülhetek, hogy ennyiért elvállalta...”

Megint átjárt az alagsor nyáron is finom permetként belém telepedő hívősége, ahol talán nem is a véletlen küldötte volt a raktáros, hanem az embernek teljességgel mindig átfoghatatlan elrendezés követe, kinek jelzése intés is, biztatás is a végleges búcsú előtt a drótakadályokon fönnakadt harcosoknak. Mert nem mennydörgő szövegokban, kétségeinkben az ítélet.

ZALÁN TIBOR

Cseresznyevirág-karmok és -barmok

ORCSIK ROLAND HANGJÁVAL

1.
*Ha nagyobb lennék
megvernék minden hai
ku... írót +ám*

2.
*Ki nem állhatom
ha valami épp tizen
nyolc plusz -1*

3.
*Haiku nem I
ronizál ezért sem hív
hatják Garfieldnek*

4.
*A japánok is
bekaphatják ezzel a
3 szar sorral*

5.
*Köztársaságot a
lapítok és betilta
tom a haikut*

6.
*Na ne má' hogy a
cseresznyevirág csak úgy
ehető madár*

7.¹
*Haikuban te
magad légy Zümmögj De hagy
jál ki belőled*

Valaki

*valaki elvitte s nem hozta vissza
valaki tölti de senki sem issza
valaki tudja és el mégse mondja
valaki az egészet összerontja*

*valaki szólna de elsírja magát
valaki reszket mert éppen oda lát
valaki hívna de nincs hozzá szava
valaki elment de itt az illata*

*valaki festett és ott vagy a vásznon
valaki járt itt mert arcodon lábnyom
valaki lassan elmerül a sárba
valaki megütött senki se látta*

*valaki lenne de nincs hozzá mersze
valaki meredten hever a kertben
valaki tudja csak álom az élet
valaki számít arra hogy felébredsz*

*valaki készül rád ölni vagy gyónni
valaki rá fog a halálra szólni
valaki végleg eltűnik az éjben
valaki ma sem indult el téérted*

---

¹ *Inkább magam le
szek a he tedik
semmint legyek a
tizenhe tedik...*
(d'Ada menti lopdal)

*valaki eljött de nem örülsz neki
valaki szája most tűzzel lesz teli
valaki kiönti az összes ételt
valaki gyöngyöket sír szerteséjjel*

*valaki tegnap a szomjába fulladt
valaki ismét lefödi a múltad
valaki előled az élre vágat
valaki a jövődnek fordít hátat*

*valaki megírja lángol a papír
valaki eljátssza mit a láng leírt
valaki szenved a hiányod érzi
valaki az éjszakát összevérzi*

*valaki tudná de azért se teszi
valaki eldob zuhanásod lesi
valaki felsír álmod keretezi
valaki élt s most csendben befejezi*

senki földje

*holdsütésben álmodik a lány
álmodja hogy eljön egy király
de a király soha nem jön el
és a lányra sötétség zuhan*

*itt egy út a semmibe vezet
ott egy másik az is sehová
istenem akkor hová megyek
fölöttem a csillagkép törött*

*jó vagyok s a jóság megvisel
akkor is ha ezt csak én tudom
érezem ott fent valaki figyel
megölne de nincs még hozzá kész*

*mintha vonat vinne suhanás
hátrafelé világ elrohan
nézlek ahogy elmaradsz te is
szólnék de már jég tömi a szám*

*milyen színház ki a főszerep
konnektorban felizzik a drót
szomjamat nem oltja csók se sör
ne töröld a testedet belém*

*eső hull a lelkem csupa sár
tócsában giliszta tekereg
otthonom más helyre költözött
értelmezhetetlen szó csupán*

*emlékeznék nem tudom mire
talán én voltam az a király
mindegy most már minék menjek el
elvette a menedzsment a lányt*

*nincs már ott az sem aki figyelt
így megölni ő nem már soha
hiányozni fog a törődés
valakié lennék néha én*

*végtelen vers kettős szélénél
elfáradt létem a pár akkord
idekönyöklök a semmihez
senki nem jön az arcomba néz*

*a földemen te mit keresel
nem vár választ és ezt jól teszi
így maradunk arcba meredünk
egymáséba mindkettő kié*

BÁGER GUSZTÁV

Marokkó-napló

Itt vagyok Marokkóban, nem messze Rómától és Izraeltől. Itt: lépeget az Isten. Nyomait az ember a marrakesi Koutoubia mecset minaretjén bejelölte. Az első szint menóra ablakain Izrael tekint ki. A másodikról, a rózsablak alól Róma.

A harmadikról, a mór stukkók alól pedig e táj hívó népe. Úgy válnak el, hogy egymásra épülnek! Ahogy péntek, szombat és vasárnap, ahogy egyre több az imádat.

A homok mintha rózsaszínű lenne az alkonyatban. Ráesik néhány árnyék a mecsetből. Fúj a forró szél, akár egy álomi ventilátor. A Sofitel szálloda: babaház, turistákkal. A Barby Babák narancslét hoznak és kihámozzák a banánt az éjszakából. Engem mégis a Könyvek Könyve érdekel. Mennyi időnk van az előadásomig? – kérdem útitársam. Egy óra. Remek.

„Az ég, a Föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak.” – szöveg Jézus, a Messiás (Mt 24. 35.). Az Ige nem pusztán emberi beszéd, hanem rakétakilövő; az Ige hozta létre a sivatagot, az úrt, a Holdat, a tengert; Isten Szava nélkül semmi nem lett volna, ami lett.

„Hit által értjük meg, hogy a világ Isten beszéde által teremtett, hogy ami látható, a láthatatlanból állott elő.” (Zsidó levél 11.3.). Pál apostol mondja ezt, az újszövetség evangélistája, aki meggyőzte a görögöket is Athénban, hogy „Benne élünk, mozgunk és vagyunk”, mármint Istenben, a levegő határtalan gépén ő lélegeztet minket az ő Szelleme által.

Isten kódolta a fizikai törvényeket is a világegyetem anyagába, amelyeket csak részben tudott napvilágra hozni az emberi tudomány. A szingularitás problémájával sem tud megbirkózni a teoretikus elme. Az ősrobbanás, a Nagy Zutty, a nagy Reccs, avagy a Nagy Bumm (Big Bang) elmélet szerint visszafelé haladva az időben egészen a kezdeti nulla pontig egy icipici kiterjedésű, felfoghatatlanul kicsi sűrűségű és nyomású „golyót” találunk, amelynek a hőmérséklete hirtelen mérhetetlenül nagyra válik és ez a kis golyó „fúvódik fel” világmindenség méretűvé a semmiből. Ez volna az ősleves, amiben aztán már úszkálnak egysejtűek. Ez matematikailag olyan határátmenet-problémához vezet, ami a nullával való osztás igényéhez hasonlítható, tehát értelmezhetetlen. Vakablak, mellyel takarnak.

Isten teremtése viszont logikus. Egyetlen tervező elme, a nagyszerű, univerzális alkotó, a mindentudó és mindenható Úr lelket lehel az emberbe és a vörös agyag megelevenedik.

Isten az Eget–Földet összekötő, ledönthetetlen torony. Lehetőségeid, opcióid száma annyi, ahány utat és módot találsz a Cél eléréséhez. Légy hát együttműködő szomszéd és utazó.

Marrakes, Casablanca: az ihlet-vonal

Az exhibicionista próféta színháza. Ezzel a mondattal ébred a tudat. Napsütötte uszoda. Üveg és ezüst, mézillat, tintahalak. Az akvárium, mint egy kirakat, ontja a fényeket, a víz alól reflektor emelkedik. Kristálytorony. Kockák és gúlák panoptikuma, építészeti remekek, s körül a Nyomor labirintusai. *Marrakes*; illatos teák, szivarfüst ódon zománca, ezer apró kis ütéstől fénylik az alpakka tálca; minden sikátor külön kis doboz, a lelkiismeret szorongva motoz. *Casablanca*; amott egy király (gyalog), gyűrűin az olaj félve ragyog; a Nagy Film ösztönző világa – mégis boldogtalan, árva.

Reggeli-közel a Sofitel Hotelben

*Az elmúló-megújuló,
egy-téli s egy-nyári
növény sütkérezik
a trópusok kövén.*

*A fecske farkú lepkék
és a lepke-szárnyú legyek
beájulnak a méz fölé,
fonott asztalom ellepik.*

*A pázsiton hallgatózó
harangvirágok
fehéren és sárgán
üzennek a kertben.*

*A természet így írja
szívből a verset.
Mi csak nyomozunk utána,
mint örök busmanok.*

*Odébb, mikor állt az esti oltár
szökőkútjaim közepén
a csapongó láng te voltál.
Sötét erdőben ág reccsent.*

*A vízsugarak körbeölelték
a centrumba kilótt tüzet.
Mintha ajkak kóstolnák
az izzó fahasábot.*

*Mintha a vízi bimbót
lángnyelvek ölelnék,
s a cseppek külön-külön
a zsarátnokra csurognának.*

*Hold közepén a tojás,
szikráik ragyognak.*

Felismerés a hotelben

*halk a világ
bennem lassul
mi kint rohan*

*úgy nézlek
elfelejtem
mi esett rosszul*

*úgy várlak
nem tudom
mi benne a szép
úgy szeretlek
hogy félek – most
az utolsó*

*ez a szál végleg
lepereg
megáll az orsó*

HARTAY CSABA

A mellettem futó

*Lennie kell még egy időnek
Egyszer elérem
A mellettem futó párhuzamost*

Csörgőszáraz

*Nyitott zsilip
Dagadó öntözőcső
Gumicsizmába izzadt láb
Forró motorháztető*

*Nyárfák tornasorban
Learatott tábla
Ráterelt buzgó nyáj
Mobiltelefonáló juhász*

*Felhők Szentes felől
Eloszlik mire ideér
Ujjnyi repedésből
Előbújó bogár*

*Megrakott pótkocsi
Borzolt tollú
Elütött fácán
Kanyarodó kombájn*

*Mögöttük néhány
Elmaradt csörgőszáraz
Kukoricaszár
Integet a szélben*

Csukott szem

*Jöhet a feleség-líra
Legózó gyerekek
Korai sötétedés
Állandósuló ősz*

*Maradj romantikus
Gondolj legényéveidre
(de idétlen szó)
Amit nem tettél meg
Halálodig zaklat*

*Pont elég volt
És a többi hazugság
Hátrálsz öregségedbe*

*De tényleg
Mi híja?
Még több buli?
Flört csajok?
Előre unom*

*Köszönöm
Hogy megmentettél
Idegen nyafkák
Pillanatnyi hazugságaitól*

*Alvás hűvös szobában
Veled*

*Erre vágyom
Meg hogy leoltsd
A kislámpád
Csukott szemmel is
Zavar
Hogy valahol
Fénylik valami*

Kijelölés

*A szeptember
Elfoglalta kertem
Esik*

*A fű kiszöldült
Ellepi a madárra
Lesó macskát*

*Mától van ősz
Kijelölöm a tétova
Évszakok útját*

*Kiveszem a paplant
Az ágyneműtartóból
Hiányzik a hő*

Menedék

*Mindig legyen alkohol
Ha úgy gondolod
Ivásnak adod fejed
Ihass*

*Mindig legyen kereszt
Ha úgy gondolod
Beszélned kell vele
Beszélhess*

*Mindig legyen ágy
Ha úgy érzed
Fáradt vagy
Alhass*

*Mindig legyen papír
Ha úgy érzed
Üzenned kell neki
Üzenhess*

*Mindig legyen menedék
Hogy mámorból imába
Imából álomba
Álomból írásba*

Menekülhess

Visszanyerve elvesztik

*Lerántja ponyvát
Az elvonuló vihar
Előbukkan a lemenő nap*

*Az épületek a fák
Visszanyerve körvonalaikat
Elvesztik körvonalaikat*

Tanulmány

TÖRÖK ERVIN

Eszköztelenség, dokumentarizmus, meggyőzés

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *PAULINA*

Kosztolányi Dezső elbeszélése, a *Paulina* a *Latin arcélek* című ciklus részeként jelent meg. Műfaját tekintve a szöveg rövidtörténet, ami olyan rövid terjedelmű szöveggé határozható meg, amelyre parabolisztikus szerkesztésmód jellemző. A parabola válfajain „a hasonlat egy kidolgozottabb formáját értik [...]”. Gyökerükben egy hasonlat elvű [...] összevetés, szemlélet van, úgyannyira, hogy sokszor nem is lehet a rokon kategóriáktól (*exemplum, fabula, allegória, példázat, paradigma, similitudo* stb.) elválasztani. [...] A parabola is mindig két részből áll. Egyrészt van egy, a mindennapi életből vett, rövid, kitalált, fiktív történet, elbeszélés, melynek szereplői általában (történetileg nem hitelesített) emberek (ritkán állatok), majd rendszerint utána van kifejtve, értelmezve a jelkép, történet, s az erkölcsi tanulság, mely hasonlósági alapon következik vagy levonható a történetből. A parabolának ez a formája úgy is felfogható, mint elbeszéléssé terebélyesedett hasonlat.”¹

Ez az elbeszélés, legalábbis formális értelemben, eleget tesz a parabolisztikus szerkesztésmód műfaji kritériumainak. Az alig kétoldalmi szöveg két, egymástól világosan elkülönülő részre tagolódik. Az elbeszélés első fele egy történetet mesél el, a második rész pedig két allegorikus figura, Rufus, a költő és Mutius Argentinus, a sztoikus bölcs párbeszédét mutatja be, akiknek a beszélgetése a bevezető történet kommentárjával szolgál.

Az első rész története egyszerű. Paulinát, a rabszolgányt, aki egy „kurta kocsmában” dolgozik, megvádolják, hogy meglopta az egyik vendéget; az éjjeli őrség el akarja vezetni, Paulina ellenáll, dulakodnak, a rabszolgányt agyba-főbe verik, majd elhurcolják. A *Paulina* első része az ún. „szenvtelen elbeszélés”, a flaubert-i „impassibilité” elvének is mintapéldája lehetne, vagyis az elbeszélői instanciához nem kapcsolódnak azonosítható minősítő gesztusok. A szövegre teljesen konzekvensen külső fokalizáció jellemző, vagyis az az elbeszélői módszer, ahol az elbeszélés a szereplők önértelmezési horizontjához (érzéseihez, gondolataihoz) nem enged semmilyen hozzáférést. A *Paulina* első része anélkül meséli el a történet szereplőinek beszédét és tetteit, hogy a bemutatás a megfelelő elbeszélői jelzések révén túlmutatna a szereplők észlelési horizontján.

A Genette-i klasszifikáció² szerint a *Paulina* heterodiegetikus elbeszélés, vagyis az elbeszélői instancia az elbeszélő világán kívül van. A heterodiegetikus elbeszélésmód és a külső fokalizáció alkalmazása az elbeszélés első felében azzal a következménnyel jár, hogy sem

---

¹ *Világirodalmi Lexikon* 10. kötet, Akadémiai, Budapest, 126. (A parabola szócikkéből)

² Vö. Gérard Genette: *Figures III*. Éditions du Seuil, Paris, 1972. 252.

a meghatározatlan elbeszélő, sem pedig a *szűrőként* funkcionáló szereplők horizontjából nem nyílik olyan értelmezői távlat, amely a minősítés lokalizálható gesztusai révén lehetővé tenné a történekek diegetikus vagy éppen non-diegetikus integrációját egy átfogóbb értelmezői séma alapján. Vagyis szemközt az elbeszélte történetyszerű elemekkel a (heterodiegetikus) elbeszélő és a diegetikus világ közötti viszonyban (vagyis a narráció szintjén) nem körvonalazódik egy egyértelmű értelmezői viszony.

Az elbeszélést gyors fokalizációs váltások jellemzik. A bevezető rész meghatározatlan idejű és általános diegetikus mondatai után („Az Aventinuson volt egy kurta kocsmá. Matrózok jártak oda, s piros bort iddogáltak.”³) az egyes részeknek hol Paulina, hol az éjjeli őrség egyik katonája, hol pedig meghatározatlan a fokalizálója („Közben a tolvaj – egy hajóslegény – kerekét oldott.”). Elbeszéléstechnikai szempontból különösen érdekes az átvezetés Paulina története és az ahhoz kapcsolódó értelmező rész között:

A szörnyű ordításra, mely nem csitult Róma utcáin, fölébredtek az emberek. Hálóköntösben, papucsban csoszogtak a kapuk elé, s hallgatták ezt a vad rikácsolást, a hangot, az óriás hangot, mely utcáról utcára haladt a rabszolgalánnyal együtt. Sárga telehold lebegett a Colosseum fölött. (293.)

A korábbi mondatokban Paulina a fokalizáló; az elbeszélő egyenesen idézi azt, ami ebben a bekezdésben, a megváltozott fokalizációs helyzetből következően „vad rikácsolásnak” minősül. Az itt idézett rész első két mondata megnevezi az elbeszélés fokalizálóját („a fölébredt embereket”), majd az elbeszélői instancia és a szereplői perspektíva ilyen éles szétválasztása után a bekezdés utolsó mondatában („Sárga telehold lebegett a Colosseum fölött.”) az elbeszélői jelenlét, az elbeszéltség hangsúlyos gesztusai újfent háttérbe szorulnak a szcenikus elbeszélés javára, mivel e mondat esetében nem lehet eldönteni, hogy a „felébredt emberek” vagy pedig a meg nem nevezett elbeszélő a fokalizáló. Az ebben a passzusban érvényesülő kettős és eldönthetetlen fokalizáció legalábbis az elbeszélői szituáció részleges módosulására figyelmeztet.

Az itt jelzett váltás nyilván nem merül ki a fokalizációs helyzet megváltozásából, hanem egyben a történetmesélés átrendeződését is maga után vonja. Ez az eltolódás elsősorban abban ragadható meg, hogy míg eddig Paulina története az elbeszélői kijelentések tárgyi szintjét képezte, e bekezdéstől kezdődően e kijelentések elbeszélői státusa válik kérdésessé. Egy más terminológiával, ha eddig Paulina történetének bemutatása az olvasó informálását célozta, ezután a történetmesélés létmódja is érdekessé válik: többek között azok a feltételek válnak az elbeszélés elsődleges tárgyává, amelyek az olvasó „informálását” lehetővé tették. Az elbeszélés tárgyi szintjének megváltozása révén kérdésként merül fel a korábban elmesélt történetyszerű elemek narratív integrációja vagy hozzáillesztése a második rész elbeszélői kijelentéseihez, de már nem a bemutatott tárgyiasságok, hanem az olvasói képzetalkotást meghatározó narratív sémák szintjén.

Mind ez idáig az elbeszélés keretező eljárásai, elbeszélés és történet idejének problémamentes párhuzamossága, a gyakori fokalizációs váltások két meghatározó jelentőségű következménnyel jártak.

³ Kosztolányi Dezső *összes novellái*. (szerk. Réz Pál), 2. kötet, Szukits, Szeged, 2002, 293.

Egyrészt az elbeszélés az eszköztelen nyelvhasználat benyomását keltette. Kosztolányi nyelvszemléletétől amúgy sem áll távol az elképzelés, hogy a „szépirodalom nyelve önmagában véve nem különös: irodalmi mondatok nem léteznek, legfeljebb irodalmi szövegek vannak.”⁴ Vagyis a szövegek irodalmisága elsősorban nem a mindennapi nyelvhasználattal szembeállítható megformáltságukból, hanem a megidézett nyelvhasználati formák funkcióinak sokszínűségéből ered. A fent említett eszköztelenség úgy áll az esztétikai kommunikáció szolgálatába, hogy éppen a felidézett történetre irányuló értelmezői indexek tüntető távolléte válik jelentéssé.

Mi következik mindebből a *Paulinára* nézve? Mindenekelőtt egyfajta „dokumentarista” stílushatás. Ezt a stílushatást általában – és rosszul – fel szokták cserélni egy szöveg, feljegyzés, film stb. referenciális utalásaival. Pedig egyáltalán nem erről van szó. Ugyanis a szöveg teljesen nyilvánvaló fikciós jellege egyáltalán nem befolyásolja ennek a hatásnak a jelentkezését. Egy esemény beálltára figyelünk, ahol – mivel nem vagyunk tisztában azzal, hogy milyen összefüggésben is értendő – minden mozzanat jelentőségteljessé válik, és minden ilyen mozzanatot igazként tapasztalunk meg. Ez a dokumentarista stílushatás nem áll közvetlen összefüggésben azzal, hogy az elbeszélés olvasható-e egyáltalán referenciálisan, sőt, bizonyos értelemben éppen a referenciális funkció időleges felfüggesztődéséből következik. De erre később térek vissza.

Noha a narráció végig folyamatos múlt idejű, e bekezdéstől kezdődően a bemutatás mimetikus jellege válik meghatározóvá. (Az utánzást, a mimézist, szemben e szó köznyelvi használatával, nem az érzelmi intenzitás vagy pedig bizonyos történetsemák jelölésére, hanem a narrációs aktus egy formájára használom.) A mimetikus (drámai) módot Arisztotelész az elbeszéléssel szembeállított utánzás módjaként nevezi meg, vagyis amikor a beszélő azt utánozza, „amint [a szereplő] cselekszik és éppen valamit végrehajt.”⁵ Genette a *Poétika* e helyét így kommentálja: „ha az utánzás módja narratív, akkor a költő a maga személyében beszél, ha az utánzás módja drámai, akkor a szereplők személyén keresztül, pontosabban, a *szereplők mögé rejtőzködve*.”⁶ (kiemelés T. E.) A narratológiai vizsgálatokban közkeletű és a platóni felosztásra visszavezethető megkülönböztetés megmutatás és elmondás/elmesélés között⁷ természetesen nem értelmezhető feltétel nélküli, vagyis abszolút értékűként. A *Paulina* példájára alkalmazva ez azt jelenti, hogy a mimetikus előadásmódot a heterodiegetikus elbeszélés keretezi, vagyis a szereplői nézőpont imitálását, „után-költését” egy attól hangsúlyosan eltérő narrációs keret veszi körül. A hangkölcsonzés ugyanakkor, és amit e módusváltás implikál, nem következmények nélküli. Az elbeszélés közvetítettsége „a saját személyen” vagy a „szereplő személyén” keresztül egy-

⁴ Szegedy-Maszák Mihály: Esti Kornél. In Uó: *Világkép és stílus. Történeti-poétikai tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1980. 466.

⁵ Arisztotelész: *Poétika*. 48a21. Fordította Ritoók Zsigmond. Matúra Sorozat, Pannonklett, 1997, 23.

⁶ Gérard Genette: Műfaj, „típus”, mód. In *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. Szerkesztette Kanyó Zoltán és Síklaki István. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 213.

⁷ Az angol narratológiában ez a megkülönböztetés „showing” „telling” különbségeként jelenik meg, és strukturálisan nem egyezik meg a platóni felosztással, mivel más e megkülönböztetés tétje. Ehhez a kérdéshez vö.: Füzi Izabella – Török Ervin: *Vizuális és irodalmi narráció. Bevezetés az epikai szövegek és a narratív film elméletébe*. <http://szabadbolcseszlet.elte.hu/mediatar/vir/tankonyv>

szerre több problémát is érint, és nem csupán formális kérdésként jelentkeznek. Arisztotelész alapján a mimetikus mód kitüntető sajátossága abban ragadható meg, hogy ezen előadásmód a beszédet akként használja cselekvésként, hogy minimálisra csökkenti a távolságot szereplői és elbeszélői szint között (a szereplők beszédei informálják az olvasót, ugyanakkor nem az olvasóhoz, hanem az azonos diegetikus szinten lévő beszédpartnerhez vannak címezve). Másrészt az elbeszélői kijelentések státusa is megváltozik attól függően, hogy „saját személyén” vagy a szereplők személyén keresztül kerül kimondásra. Ti. ez utóbbi esetben a szereplői kijelentések csak részben emelkednek a fölérendelt elbeszélői kijelentés szintjére, mivel nem bírnak annak autoritatív funkciójával (mivel az általuk képviselt szemléleti formák kitettek az – ugyancsak egy részleges elbeszélői kijelentés funkciójával bíró – viszontválasz felfüggesztő vagy relativizáló hatásának). A mimetikus mód – mint az elbeszélés meghatározottsága – ugyanakkor nem azonosítható a szcenikus megformáltsággal (pl. az egyenes idézet formájában közölt párbeszédreszerekkel), noha formálisan akár azzal is összekapcsolódhat.

A *Paulinában* az elbeszélés két része közötti váltás a diegetikusról egy mimetikus modellre történő átkapcsolásként, illetve egy erre irányuló törekvés színre viteleként jelentkezik. Az elbeszélés két része közötti átmenet az olvasás színre vitt jeleneteként jelenik meg. Paulina kiáltásait a fölébredő emberek olyan „óriás” hangként hallják, amely elől nem lehet kitérni, amely felszólít az értelmezésére, és amely úgy bír jelentéssel, hogy nem a tárgyi értelmét, hanem a modalitását értik („vad rikácsolás”). A két reflektor, a költő és a bölcs az olvasó alakzatai: az olvasásnak való kitettség tapasztalatának ad hangot a költő is az elbeszélést lezáró utolsó megszólalásában: „Fölriadtunk ágyainkból, nem bírunk többé aludni, nem tudjuk folytatni előbbi vitánkat. Róla gondolkozunk.”

A diegetikus módról a mimetikusra történő váltás, illetve az arra tett kísérlet azzal függ össze, hogy míg a korábban bemutatott történet értelmezhetősége látszólag nem vet fel különösebb problémákat, Paulina története a két figura számára – akik az olvasó allegóriái – egy olyan „hatalmas” hang közvetítésén keresztül jelenik meg, amely nem áttetsző, és mivel önmagában nem jelentéssel, értelme nem látható be automatikusan. A két reflektor annyiban tekinthető az olvasás színre vitt figuráinak, amennyiben mintegy fordítva kell megismételniük az első rész elbeszélését. Ugyanis az egyetlen forrás, amiből Paulina történetére következtethetnek, a dulakodás látványa és a lány kétségbeesett kiáltozása; nem állnak rendelkezésükre a mindentudó elbeszélő perspektívájából az elbeszélés tényleges olvasója számára *elbeszéltek*, amely mint a diegetikus világon kívüli nézőpont elvileg az első rész értelmi stabilizációjához vezethet. És itt külön hangsúlyoznám, hogy az olyan mondatok mint: „közben a tolvaj – egy hajóslegény – kereket oldott” diegetikus és nem mimetikus módusúak.

A két szereplőnek tehát pusztán ebből a hatalmas hangból, mellyel mint értelmetlen („rikácsolás”) és értelmezésre szoruló jellel szembesülnek, kell annak „értelmére” és igazságára következtetniük. A két figura ezt eltérő módon oldja meg. A költő és a bölcs állításai csak részben szimmetrikusak. Mindketten „magából a dologból” indulnak ki, és Paulina igazságát vagy történetét nem egy megkonstruált korábbi történet függvényében próbálják meg elgondolni. Vagyis nem a kiáltozás okaira kérdeznak rá, hanem a kiáltás igazságára.

A bölcs azt állítja, hogy „minden indulat nevetséges”. Paulina hangja indulatos, ergo nevetséges. Mielőtt elvetnénk ezt az olvasatot, érdemes azért megfontolni. Azt mondja ki, hogy minden „hang” mulékony, vagyis semmilyen jelentésbeli állandóságra nem tehet szert, ezért nem is lehet azt értelmezni. A bölcs magyarázata szerint a lány rikácsolása nem azért „nevetséges”, mert talán nincs oka kiáltozni, hanem mert e hang modalitása nem biztosíthatja egyben önnön olvashatóságát. Vagyis szerinte a „hang” jelentését nem érzéki megformáltsága, hanem narratív beágyazottsága biztosítja, ezért nincs semmilyen önértéke. A sztoikus Paulina történetének virtuális továbbmesélésére alapozza következtetéseit: „Az órszobában majd agyba-főbe verik. Vagy el se jut odáig. Belökik a Tiberisbe.” (293) Ennyiben a „hatalmas hang” értelmezhetőségét az általa elmondott vagy kitalálhatóvá tett történet függvényében ítéli meg. Eszerint a „hang” nem is választható le előfordulásának (mint egy bizonyos narrációs aktusnak) a lokális összefüggéséről: kizárólag jelként ítéltető meg, amely nem bír semmilyen, jelölési értékétől legalább részben független értelmezhetőséggel. Ebből következően pedig esetleges marad.

A költő ezzel szemben azt állítja, hogy „minden indulat főséges. [...] Aki haragszik, az, akinek igaza van, hatalmas. Ennek a lánynak is igaza lehet.” Látszólag homlokegyenest mást állít mint a bölcs. A költő voltaképpen a parabola működését igyekszik helyreállítani, szemben a bölccsel, aki ezt a lehetőséget eleve lehetetlenként utasítja el. Más szóval Rufus, a költő az „óriás hangból” a hasonlat hiányzó tagjára akar következtetni. Olvasata ennyiben a szöveg – mint parabola – parabolája. Rufus reflexiója megkettőzi a szöveg működését, éppen emiatt különös hangsúly esik értelmezői tevékenységére.

De mi is az, amit állít? „Aki haragszik – mondja a költő –, az, akinek igaza van, hatalmas.” Ha e mondat logikai-grammatikai felépítéséből indulunk ki, akkor annak szinte szó szerinti olvashatatlanságával szembesülünk. E mondat az anakoluthon példája. Az anakoluthon retorikai alakzata a kijelentésben beálló törésre vonatkozik; a *Kis magyar retorika* meghatározása szerint „a mondat szerkesztés következtelenségét jelenti, ha nincs [grammatikai értelemben] kapcsolat [...] a mondatkezdet és a mondatvég között”,⁸ vagyis ha a mondat szintaktikai struktúrája a kijelentés során módosul. A klasszikus retorika hibaként tartja számon ezt az alakzatot; itt arról van szó, hogy ennek a kijelentésnek egyszerre több intonációja lehetséges. Úgy tűnik, mintha a költő útközben bizonytalanodna el abban, amit mondani akar. Ez a bizonytalanság nyomszerűen a szövegben is megjelenik. A bekezdés szintjén erre utal az igemódok megváltozása is. „A lány főséges volt” kijelentő módja feltételelessé alakul („Ennek a lánynak is igaza lehet.”).

A mondat fent említett különböző intonációs lehetőségei a felkínált eltérő értelmezői módzatokra világít rá. A közbeékelés („akinek igaza van”) hangsúlyozható megszorító értelműként. Ebben az esetben csak akkor áll fenn a mondat pilléreit képező azonosítás „harag” és „hatalom” között, ha a közbevetésben megnevezett feltétel is adott (vagyis csak az hatalmas, aki haragszik és *egyben* igaza van). De úgy is olvasható, hogy a beékelés ki-

⁸ Szabó G. Zoltán – Szörényi László: *Kis magyar retorika. Bevezetés az irodalmi retorikába*. Helikon, 1997. 131. Erre az alakzatra a szerzők Babits *Golgotai csárdáját* idézik példaként („Lógjon, aki ... Vesd ki már!”). Ez nem a legmegfelelőbb, ugyanis egy hiányos szerkesztési és egy logikai-szintaktikai szempontból teljes értékű mondat kapcsolatát tekintik anakoluthonnak; a szerkezeti 'törés' tehát nem a mondat grammatikai, hanem a beszédösszefüggés kontextuális szintjén áll elő, ezért inkább a kihagyásra, az ellipszisre lenne jó példa.

fejtő-magyarító értékű (vagyis: aki haragszik, az hatalmas: tehát igaza van). Tehát míg a korábbi intonációs lehetőség az „igazság” megjelenését és megítélését egy kognitív döntés függvényeként magyarázza, ez utóbbi a hang modális megformáltságától teszi függővé (ti. a dühödtt hang éppen érzelmi intenzitása folytán minden igazságkritériumtól függetlenül „igaz”).

A közbeékelte mondat tehát felfüggeszti „harag” és „hatalom” igazságként történő azonosítását, annak a metaforikus jelentésátvitelnek a lehetőségét, amelyre a szöveg parabolisztikus struktúrája épít. Ugyanis Paulina igazsága, amelyről ez a mondat beszél, egyszerűen olvasható olyanként, amely nem dönthető el a hang modalitása alapján, hanem csak egy előzetes tudás alapján látható be; és olyanként is, amely éppenséggel a kiáltás hatalmából, erejéből születik. Ebben (és csakis ebben) az esetben a „hatalmas hang” mintegy leválik arról az összefüggésről, amelyben korábban a filozófus mint származtatottat, egy kontextuális összefüggés által meghatározottat értelmezte (vagyis mint egy bizonyos rabszolgalány hangját), és éppen eredetnélkülisége okán válik szimbolikussá.

E mondat olvashatósága – ahogy általában az értelmezés munkája – ugyanakkor sohasem adódik a vaglyagosság kérdéseként. Magyarán nem dönthetünk a mondat felmutatott intonációs kétértelműségéből adódó egyik vagy másik logikai-szemantikai összefüggés ellen vagy mellett, hiszen mint *lehetőség* mindkettő igaz. Viszont ezek az olvasatok elbizonytalanítják, felfüggesztik egymást. Ez az elbizonytalanítás azáltal áll elő, hogy a költő kijelentése Paulina történetét két, egymást kölcsönösen relativizáló perspektívából engedi olvasni. Az egyik értelmezési séma alapján Paulina hangja csak egy bizonyos narratív összefüggés keretén belül értelmezhető, amely (mivel oksági-metonymikus kapcsolatot tételez mind „hang” és történet, mind a történet egyes elemei között) kizárja, hogy a (diegetikus) hang bármely mozzanata kivételes/kivételezett jelentőséggel bírjon. A másik értelmezési séma épp ellenkezőleg, Paulina hangjának eleve olyan jelentőséget tulajdonít, amely nem szekvenciális jellegéből, hanem egy metaforikus totalizációból ered (harag és igazság azonosításából, amely „hatalmas” hangként szólal meg). Ebben az esetben a kiáltozó rabszolgalány hangja túlmutat önmagán, és valami olyasminnek válik a jelentőjévé, ami nemcsak esetlegesen megjelenése okán, hanem általánosíthatóságán keresztül válik jellé (a kiszolgáltatottság „igazságának” megtestesülése). Az általánosításnak a költő olvasata által feltételezett eljárása viszont ugyanúgy kérdésesként jelenik, mint a filozófus korábbi magyarázata, viszont ellenkező előjellel: ti. a költő éppen attól tekint el, ami elvileg ennek a magyarázatnak a léte alapja lenne. Az általánosítás mozzanatának tételezett elsőbbsége egy adott helyzet felmutatásával szemben – mivel a költő nem érdekelt a konkrét eset eldöntésében, ezért nem az egyedi helyzetre való utalásból indul ki: „Ennek a lánynak is igaza lehet.” [kiem. T. E.] – az általánosítás alapját teszi kétségessé.

A parabola – úgy is mint a történet szereplőjének parabolisztikus olvasata és mint az elbeszélés parabolája – tehát nem teljesedik ki, Paulina története nem válik egyértelműen jelentővé, hanem megmarad az „átvitel” helyzetében. Az elbeszélést lezáró utolsó mondat éppen arra figyelmeztet, hogy a *Paulina* nem olvasható allegorikusan, hanem mint olyan elbeszélés, amely *felszólít* a történet allegorizáló lezárására, anélkül azonban, hogy az allegorikus-metaforikus jelentésátvitel képes lenne az igazság diskurzusává alakulni. Ennyiben a *Paulina* ténylegesen is a parabola parabolája: saját szerkezetének újra-megismérlésével az olvasás allegorikus működését lezárhatatlan működésként értelmezi.

A fentebb tárgyalt eldöntetlenség az elbeszélés nyelvi megformáltságának a szintjén is jelentkezik. Korábban utaltam arra az összefüggésre, amely az elbeszélés mindkét részében a mimetikus és a diegetikus elbeszélői módusz között áll fenn. Ez pedig a kölcsönös autorizálás formája. Ahogy az első rész szcenikus előadásmódját csak a hangsúlyos diegetikus keretezettség teszi lehetővé, ez fordítva is igaz, amennyiben a második részben az elbeszélés bizonytalanságát a mimetikus előadásmód keretezi be.

Az igazság az utcán ment, és ordított. Mi pedig meghallottuk a szavát. Fölríadtunk ágyunkból, nem bírunk tovább aludni, nem tudjuk folytatni előbbi vitánkat. Róla gondolkozunk. Az igazságról. (293)

A költő legvégül nagyon is eltekint saját kijelentésének ironikus jellegétől: azáltal végzi el Paulina történetének a parabola műfaji igénye által kondicionált metaforikus totalizációját – amelyről korábban feltételes módban beszélt –, hogy az igazságot Paulinaként személyesíti meg. Ha korábban azt mondtam, hogy a történetmondás mimetikus autoritása, a dokumentarista stílushatás ráutalt egy általános diegetikus keretre, itt éppen fordítva történik: a költő csakis azáltal képes végrehajtani ezt az általánosítást, a hang jelentésségének visszaállítását, hogy e retorikai műveletet egy mimetikus gesztus révén autorizálja. Az igazság „itt” járt az utcákon, és „ti” hallottátok.

Egyetlen diegetikus–retorikai modell sem nélkülözheti azt a mimetikus autoritást, amely mint a megtörténés vagy az esemény nem formalizálható mozzanata lehetővé teszi az értelmezés ilyen kisajátító mozgását. Mielőtt Paulina története elszenvedné ezt az átalakulást vagy transzszubsztancializációt, mielőtt a költő beszédében átalakulna a megalázás és az „ordító igazság” történetébe, először meg kell, hogy történjen. Ez a megtörténés a szemlélők számára úgy jelentkezik mint „óriás”, „hatalmas”, azaz mértéktelen(ül nagy) és egyben letaglózó. Vagyis mint „fenséges” jelenség, ahogy a költő *expressis verbis* megfogalmazza. A fenséges jelenségnek a XVIII. század esztétikai diskurzusa szerint épp az a lényege, hogy ellenáll a fogalmi megragadásnak, „erőszakot tesz” a képzelőerőn: vagyis kizárja a fenséges tárgy referencializálhatóságát. Ezt a műveletet, a jelentésség, az allegorikus jelentéstulajdonítás helyreállító műveletét az elbeszélés két irányban hajtja végre. Az első részben a szcenikus előadásmódot egy általános diegetikus összefüggés keretezi be, a második részben az általánosítást vagy metaforikus átvitelt egy mimetikus kód autorizálja. De e kettő egymás mellé állítása, ahogy a költő hosszabban elemzett mondatában történt, ahhoz vezet, hogy az esemény performatív mozzanata és a történetalakítás narratív-retorikai struktúrái között éppenséggel egy kizáró vagy kölcsönösen romboló viszony jön létre, amely lehetetlenné teszi, hogy a „történetet/történelmet” egy narratív-retorikai konstrukcióval azonosítsuk. A *Paulina* így az *ironikus parabola* dokumentumává válik.

BÁLINT PÉTER

A „hadészi tanár”

GULYÁS PÁL KÖLTŐI LABIRINTUSA

1.

Gulyás Pálról, a méltánytalanul elfeledett költőről, a legjobb szándékkal sem mondható el mindaz, amit Kovács András Ferenc „tétován és tapintatlanul”, s nem csekély költői ihletettséggel írt le Tóth Árpád előtt tisztelgő esszéjében.¹ Gulyást ugyanis sohasem akarták „kegyeleti piedesztálra” emelni, noha a szellemi fegyvertársak művei (Németh Lászlóé, Kerényi Károlyé, Weöres Sándoré, Hamvas Béláé), az övéhez hasonlóan heves s nem is mindig termékeny vitát és személyeskedéstől sem mentes érzületet váltottak ki az irodalmárokból, mára mégiscsak mérvadóvá váltak. De még csak „sokszorosán kisajátítottá” sem szelídült ez a mostanáig feltáratlan kincseket és komoly létértelmezéseket rejtő-tartogató költészet, ugyanis egyik szekértábor sem vallja maradéktalanul és feltétlenül a magáénak, holott számos költői világkép folytatója és megalapozója lett, Csokonain át Juhász Ferencig, Berzsenyin keresztül Nagy Lászlóig. Mi több, „kötelező tananyaggá zsugorítottnak” sem aposztrofálható életműve, mivel bátran állíthatjuk: még az irodalom szakos egyetemi hallgatók sem ismerik a nevét, vagy ha ismerik is, akkor sem versei vagy tanulmányai tüzetes elemzése nyomán, hanem Németh László elfogultságukban bravúros esszéiből vagy a Válasz folyóirat körüli bábáskodásából szüremlett át valamennyi ismeret az irodalmi emlékezetben méltatlan helyre szorult költőről.

Ha – a teljesség igénye nélkül – szemlézzük a kortársak és utódok felemás tanúbizonyosságait és meghitt vallomásait, félszavakból vagy mondattöredékekből álló s nem is mindig korrekt utalásait vagy éppen beszédes hallgatásait, kézenfekvőbbnek tűnik a költői szerep és líra megítélésének fajsúlyváltozása, ingamozgása. Az a pokoljárás, melyre a halk szavú és önleplező, az elátkozottak szakralitásigényével azonosuló költő már életében hozzákezdett, máig töretlenül tart, s a fél évszázadnyi purgatóriumban létezés egyre inkább a javára válik, még ha a kánonok élmezőnyében nem is jutott számára hely. Bár épp az utóbbi évtizedben felerősödött aggodás Tóth Árpád költészetéért éppen azt jelzi, hogy az egészen kiválóak életműve is kerülhet hátrébb a könyvespolcon, csöndesen porosodhat anélkül, hogy rá-rányitnának az érdeklődő kezek.

¹ Óvatosabban próbálni a szívet, a szellemet mindahhoz, ami a szüntelenül színössé felpörgetett jelenlétben az első, futólagos, nemkülönben felületes pillantásra momentán éppenséggel megfakultnak, porosnak, kihűltnek, hullamerevnek tűnhet az akadémikus, kegyeleti piedesztálra emelt, sokszorosán kisajátított, tételes klasszicitással, kötelező tananyaggá zsugorított, többé vagy kevésbé kopásálló költői életművekben. KAF: Valaki, aki szárny is, fény is, In: Lélektől lélekig (Tóth Árpád) Nap kiadó, Bp. 2006. 371.

A kortárs Fėja Géza olykori megbocsáthatatlan elfogultságára mi sem jellemzőbb, minthogy irodalomtörténeti áttekintésének utolsó kötetében, a *Nagy vállalkozások korában* sem a népi vonalat elemző arcképekben (Erdélyi, Sinka), sem az Oláh Gáborról vagy Szabó Lőrincről festett miniatúráiban nem említi Gulyás Pál nevét; miközben például Erdélyi József „Kalevala-rétegéről” tesz említést, mint a mitológia és folklór táguló szemléletünk keretébe tartozó újdonságról. Persze aligha várható megértő módon szólás Féjától, aki más helyütt is érthetetlenül fanyalog a debreceni poéták értékelése kapcsán, mondván, nekik „menekülés” kellett: így fedezte föl Csokonai a kertet és teremtett transzcendens világot Gulyás Pál. Ameddig Szabó Lőrinc kapcsán, Fėja elengedhetetlennek véli megjegyezni a protestantizmus és a keleti bölcselet, belső szemlélődés összecsengését; ám a *kert* és a *sziget* egyszerre szimbolikus és metaforikus léttartományát, annak az ókorig visszanyúló bölcseleti hátterét és erkölcsi fedezetét, mitológiai és vallásbölcseleti remiszenciáit Csokonai és Gulyás Pál esetében, mint a pejoratív értelmet nyerő menekvés útját és letterét jelöli meg. Mintha nem keresett volna szenvedélyesen vagy szemérmesen a saját maga számára valamennyi költő és író menedéket! Nem véletlenül hangsúlyozza Németh László egy kései megemlékezésében az „alföldi Szókrateszről”: „ha líránkban van, megvan még a bartóki vonal, úgy annak őseül Adyt, előmunkásai közé József Attilát, Weöres Sándort s másokat is odaszámíthatjuk, de a legközvetlenebb, legmunkásabb előd Gulyás Pál volt. Ez tény, amelyen az sem változtat, hogy az utódok nem ismerik el”. Azon tábor, amelyikhez még leginkább sorolható volna, ki tudja, miért, talán irigységből és szemfogatásból, talán a Németh László emlegette kétszínűségből, karrierizmusból, sikerhajszolásból, hamar feledésre ítélte a legkomolyabb elméleti felkészültséggel rendelkező, „emberi salakra, felületességre, hamarkodásra, siker csikarásra” (Németh) komoly kritikával válaszoló, az elkülönülésben emberi méltóságát és alkotói függetlenségét védő költőt.

A máskor és másokkal megértő, a szülővárosa hagyományaira és debreceniségére oly büszke Szabó Magda, a lenyűgöző személyessége és közvetlensége okán szerethető kötetében, *A csekei monológban* ekként emlékezik lánykorára: „Költőt, élőt, Oláh Gáboron kívül nem ismer, Gulyás Pál számára név, sose beszélt vele, világaik távolabb, mint a csillagok.”² Az író emlékezéseiben sokszor előforduló „biedermeier lányszoba” hangulatának – és Vörösmarty kapcsán a „biedermeier bájosságnak” – az emlegetése pontosan rávilágít arra a lelki és alkati különbségre, hogy miért érezhette és vallhatta még meglett fővel is, hogy „világaik távolabb, mint a csillagok”. Talán csak maga Szabó Magda tudná rekonstruálni annak a kínos vagy nagyon is sorszerű félreértésnek, akaratlan vagy tudatos érzéketlenségnek az okát, mely e csillagtávolságot eredményezte kettejük személyisége és írói világa között. Ami azért is érdemel figyelmet, mert az a Szabó Magda, aki Debrecenről szóló visszaemlékezéseiben szinte mindig vissza-visszatér a szomorú sorsú Csokonaihoz: méltatlan kicsapartásához, nélkülözéséhez, kirekesztettségéhez, a Kollégium kettős arculatához, a belső politikai-vallási csatározásokhoz, és aki persze nem feledi felidézni saját tisztelgéseit a Csokonai síremlék előtt, s felháborodott sajnálattal kérdezi Kazinczy ítélete kapcsán: „Hogy tévedett ekkorát, hogy foghatott félre ennyire, mint Csokonai értékelésében? Hogy hihette, hogy Árkádiába csak egyetlen út vezet a csillagokig, hogy lehetett

² Szabó Magda: *A csekei monológ*, Európa, Bp. 1999. 21.

süket irodalmunk olyan remekműveire, mint amelyek a kezébe jutottak?”³ – maga nem kisebb írói tévedésnek, ízlésnépszerűszenek lett az áldozata, amikor nem ismerte föl (volta-képpen mindegy is, milyen oknál fogva) Gulyás Pálban a Csokonai-utódot, az ó-kikötő hírnevét öregbítő. Tagadhatatlan, hogy a Gulyás Pál-féle egyetemes mitológia és transzcendentális otthontalanság aspektusából látás, a bartóki-népballadai archetípus-keresés és a Szabó Magda-féle biedermeier bájosság, a debreceniséget éppen csak megkarcoló, a város múltját és szellemiségét egy szűk rétegen: a deklasszálódott arisztokrácián, az európai „ájer” híján fuldokló értelmiségen, mintsem a valódi cíviseken keresztül bemutató íróvilág között áthidalhatatlan szakadék tátong. Németh László, Gulyás Pál halálának huszonötödik évfordulóján rendezett debreceni ünnepségen, nem egészen gyanútlanul és vélhetően nem is oktanul emlegeti és kéri számon a hűséget az önnön szobrukat faragó íróktól s irodalmároktól, akik beletörődtek az előd feledésre ítéltségébe: „itt nem az számít, kit mennyien olvasnak, hanem hogy milyen erők igyekeznek az emlékezetből kimosni s mekkora a makacsság, a hűség, amely ennek ellene szegül”; s evvel az örök álomba kényszerítő gesztussal szemben hangsúlyozza: „ha van hűség, amelynek nem szabadna bátorításra szorulnia, ez lehetne az: debrecenieké a huszonöt éve eltávozott iránt. Debrecennek van nagyobb költője, mint ő, Csokonai; de akire a Debrecen költője mint jellemzés a legjobban ráillik: Ő”.

Akadtt olyan tekintélyes kortárs is, aki persze nem ült fel a gyanús támadásoknak, s kiigazodik abban a szövevényes, egymást nem kímélő csatározásban, amelyik megmélyezte irodalmi közéletünket. Fülep Lajos annak ellenére is, hogy bántóan lekezelő, a valós vagy vélt sérelmek okán kifejezetten becsmérlő hangvételű jelzés érkezik hozzá Gulyás Pálról („Gulyás Madách-tanulmánya ködös-gőzös irodalmi nagyképűségek és frázisok halmaza. Tipikus dilettantizmus”, „De azután jött Németh és szerelme – Gulyás Pali, engem szépen félretettek Féjával együtt s egész sor tervünket üres esztétizálásba sülyesztették”⁴), vérbeli esztétához méltón megfontolt és emberi tiszteletről tanúságot tevő intelmeket küldött a költőnek. „A magad szempontjából kétségtelenül igazad van, azt s úgy írtad meg, ami s ahogy Neked fontos volt – kívülálló hogy’ kontárkodjon bele? Legfeljebb arról lehet szó, hogy az a magunkba-zárkózás, melyet említesz, nem olyan hermetikus, mint mondod, s az emberben lappanghatnak olyan lehetőségek, mikre csak akkor jön rá, mikor – megpróbál valamit. Röviden összefoglalva: nemcsak az az érzésem, hogy a vers lehetne másképp (s nálam ez mindennek a próbája: a másképp-nem-lehetőség), hanem az is, hogy Tőled is lehet másképp. Részei azt mutatják, hogy a végső desztillálás, ahol már nincs egy fölös szó vagy hang, tulajdonod; s igényét az ember ilyenkor ehhez szabja. A költő lélek-matériája mindenütt érzékelhető és ez a fő. Van minek megkeményednie.”⁵

A másik nagy tisztelője és szellemi katalizátora, a mitikus ősz-elemek és lelki realitások, rituális jelképek és ősz-szavak kutatásában iránymutatója, Kerényi Károly biztatja ekként egyik levelében Gulyást: „Azt hiszem, Neked van mai írónk-költőink között a legmélyebbről fakadó és erővel legtelibb lelki energiaforrásod. Ezért lehetsz ma Te a leghívebb a szel-

³ Szabó Magda: Kívül a körön, Szépirodalmi–Magvető, Bp. 1982. 622–23

⁴ Kodolányi János Fülep Lajosnak, Rákoshely, 1934. V. 27. In: Fülep Lajos levelezése III. (Szerkesztette F. Csanak Dóra), Bp. 1995. 397.

⁵ Fülep Lajos Gulyás Pálnak, Z(engő)Várkony, 1934. III. 2. In: Fülep levelezése III. 323–24.

lemhez. De ezért kell tiszta-tűz lírává lenned, a salakot (a prózát) teljesen kidobnod”.⁶ Egy másik levélben, nyilván a maguk számára kijelölt szellemi úton haladás és sorsválasztás okán nem csekély elfogultsággal odáig merészkedik, hogy az induló költőnek feledhetetlen lelki sebet okozó Babits fölé emeli barátját: „Bartók műve, a Cantata profana, amelynek ez a szövege, kétségtelenül a legnagyobb magyar szellemi alkotás Ady óta. Sem zenében, sem irodalomban, sem más művészetben nem mérkőzik vele semmi: Babits *egész* életműve sem. Egyedül a Te költészeted van azon az úton, amely hasonló magasságok felé vezet.”⁷ Kerényi, aki a szellemi létezés, tiszta-tűz líra keresésének 18. századi költőknél és filozófusoknál kulcsfontosságú eszményét ápolja, miközben nem is egy német mitológus tévedéseit gyomlálja botanikus hevülettel, pontosan tudja és érti, mit jelent Gulyásnak a schilleri költő-ideál. „Költőnek, alkotónak nevezek mindenkit, aki érzelmi állapotát valamely tárgyba bele tudja vinni úgy, hogy ez a tárgy arra kényszerítsen engem, hogy átvegyem ezt az érzelmi állapotot, tehát elevenen hasson rám. De azért még nem minden költő kitűnő (*minőségi fokára nézve*). Tökéletességének foka belső gazdagságától, belső tartalmától függ, amelyet kifelé meg tud nyilvánítani, továbbá a szükségyszerűségtől, mely munkájában érvényre jut. Minél szubjektívebb az érzés, annál alkalmibb; az objektív erő az eszmeiségben van. Minden költői műtől megköveteljük a kifejezés tökéletességét, mert ha nincs egyénisége, akkor semmi az egész; a tökéletes költő viszont az egész emberiség szószólója.” – írja Schiller Goethenek egy Jenában, 1801. március 27-én keltezett levelében. Az Eszme és Idea oltárán kevesen áldoztak olyan romantikus lelkülettel, filiszterek világából szabadulás-vágygal, mint Gulyás; ellenben nem is zárták be magukat oly reménytelenül és végzetesen egy bensőség világába, mint ő.

*Nem látod? Fent száll a felleg,
a napok fent énekelnek,
a hajnal is fent hasad.
Fent szállnak a madarak.*

*Csak te bandukolsz a porban
sötét álmokra hajoltan?
Az ég érted is ragyog,
csak nem látod csillagod.*

(Fent szállnak a madarak)

Tornai József, a költő Hadészba távozásának negyedszázados alkalmából emlékezik meg a „különös költőről”, s nem kevésbé különös verséről: az *Isten követjéről*, „az örökös zaklatottságban élő, mellőzöttsége tudatában sértődöttségre hajlamos, sorvadó fizikumú költő idegei és intelligenciája félelmetes jelzésekkel válaszolnak az újságban olvasott hírre: Gömbös Rómában aláírta az olasz–magyar barátsági szerződést. Gulyás Pál tudja, mi van Németországban és Olaszországban. Egy napi politikai esemény a legszemélyesebb ügyévé válik. Kiforgatja még kevés egyensúlyából is, mintha rátartozna, hogy Magyarországot el-

⁶ Adj ideákat az időnek! Kerényi–Gulyás levelezése, Kráter, Bp. 1989. 66.

⁷ Uo. 73.

adták, mintha valakinek számot kellene adnia állásfoglalásáról.”⁸ Ítészei szóltak már Gulyás számos költői erényéről (melyeket persze igyekeztek elvitatni, kisebbiteni vagy éppen a kárára írni), de Tornai ráirányította a figyelmet Gulyás egy eladdig kevésbé méltányolt, kevésbé reflektorfénybe emelt tulajdonságára: politikai-történelmi érzékenységére, mely felerősíti a költőben a „drámai, sorsszerű kollektivitás” hangját. A Tornai-féle tisztelgés és briliáns verselemzés szembemegy azzal a sokáig hangoztatott váddal, hogy Gulyás élete vége felé kizárólag valamiféle maga teremtette és zavaros mitológiának a szemszögéből képes látni és láttatni a világot, holott elkomorulásának és lazább szövésszerű verselésének egyfajta apokaliptikus-látomásról, saját betegségéből vizionált egyetemes „kivérzésről” beszélt az oka.

Kiss Tamás, aki a Németh László-i „hűségére” felhívást az utódok közül a lehető legkomolyabban vette, és „bevándorolt” létére számos lírai hangvételi esszében, költői mesterségről és kiváló tanítói erényekről bizonyosságot tevő tanulmányban igyekezett a „debrecenieknél” s köztük Gulyás Pálnak méltó helyet találni a költészet birodalmában, mert személyesen tapasztalta meg, mit jelent az Ady *vagy* Babits kizáró, kirekesztő, végső soron a magyar irodalmat tragikusan csonkító, széttziláló irodalom- s kultúrpolitika. „Gulyás költészetének alapélménye a világ abszurditása, széttöredezettsége. Hiába néz rá igézően Méliusz Péter összevont szemöldöke, nincs többé megtartó szigor a szétesett világban. Krisztus felhő lett, vérét beitta a homok, a Nagytemplom kettétört, kettéhasadt a Biblia, ködbeveszett a Prédikátor.” Kiss Tamás a rá mindig jellemző nyitottsággal és a szemlélt tárgyához való odahajlással érzékeli és érzékelteti, hogy Gulyás számára a nemzeti és a városi közösség széthullása, a végső széthullás rémlátomásától éledt félelme, a sorsazonosságot tápláló hagyományok széthullása és a szellemi élet idegen hatásoktól ziláltsága megbontja a 18. századi lelkületű költő harmóniavágyát és – gyógyíthatatlan betegsége okán is – az elmúlás méltósága, az öröklét csöndje és a csend teremtő ereje izzgatja.

*Itt állok az Alföld csendjében,
nem ismerek embert, barátot,
s látom a nemzeteknek sorsát,
közelednek a látomások.*

(Itáliához)

Vajda Endre az egyetlen, aki a nyolcvanas években nem habozik a „mester”, Babits műveltségével és igényességével mérni és összemérni, szembeállítani és újraolvasni a Gulyásét, s máig érvényes kijelentéseket tenni a költői pálya feltárulkozó erényeiről, a sajátos gondolatforlódásokat és mitológiai világképet görgető lírájáról: „poeta doctus volt, mesterségének tudója, így ösztöneinek fegyvelmezője, amihez hozzásegítette műveltsége: nem túlságosan széles, de mindig a lényegre felszívott ismeretköre, melyben mindaz helyet foglalt, amire munkájához szüksége volt. Tanúsítják tanulmányai, és azok a műfordítások is, amelyekben a mesternek számító elődök vagy kortársak mezeire rándult ki.”⁹

⁸ Tornai József: Egy dokumentum értékű Gulyás-versről, *Alföld*, 1971/3. 55.

⁹ Vajda Endre: Gulyás Pál – halála negyvenedik fordulóján, In: *Válogatott írások*, Tevan, Békéscsaba, 1994. 115.

S végül, érdemes ide idéznünk Gulyásról a máik „különc”: Szentkuthy személyes emlékeit, melyeket egy, Széchenyi Ágnesnek adott interjújában elevenített föl a nagyobb rálátás perspektívájából: „Én akkor Gulyás Pált nem ismertem, de mindent szeretek megismerni, úgyhogy azonnal beszereztem összes költeményeit. El is olvastam őket, és rendkívül jó költőre találtam. Noha Gulyás Pál nem volt sztár a magyar irodalom színpadán, vallottam, hogy rendkívüli, különleges költő.”¹⁰

Az igazság kedvéért kockáztassuk meg azon kijelentést, hogy elfeledettségében és melóztetésében avíttnak és tizennyolcadik századnak mondott költői alkata mellett, nagyban közrejátszott két megfontolásra méltó tény is; a poeta doctusnak titulált kortárs költők körében is feltűnő tudatos felkészültsége, aprólékosságba menő pontosságigénye, az antik mitológián át a kelet-európai folklórig, a Csokonaitól stafétabotként átvett természet-szemlélettől a jungi kollektív tudattartalmak vizsgálatáig, amilyenekkel a kortársak közül csak Weöres Sándor rendelkezett. S talán még ennél is súlyosabban nyom a latban a tény, hogy a harmincas–negyvenes években, Tóth Árpád halálával és Szabó Lőrinc Pestre távoztával, Debrecen város (a maga sok száz éves irodalmi és morális hagyományával) és annak irodalmi közléte vált egyre inkább érdektelenné, másodlagossá, bizonyos értelemben „provinciálissá” és nemzeti kötődése okán problematikusá, ami kétségkívül rányomta bélyegét Gulyás megítélésére is. Gulyás persze volt annyira bölcs és sokat tapasztalt irodalmár, hogy ne szálljon be egy olyan reménytelen és ideológiai színezettől sem mentes irodalmi küzdelembe, mint amilyenbe óvatlansága és tagadhatatlan hiúsága okán Oláh Gábor részt vett az Ady-ügyben, hiszen Németh László küzdelmei megtanították arra, hogy a szekértáborok és tiszteletet parancsoló intézmények védelme híján sziszifuszi küzdelmet vívhat ugyan, de csatát nem nyerhet. Egyébként sem a hadakozók, a szóasszókban vívni szeretők és jeleskedők táborához tartozott; a maga könyvmoly és szemlélődő természete idegenkedett a csatározásoktól, egyenes beszéde és következetes helytállása a vélt esztétikai és filozófiai igazsága mellett, nem kevés gondot okozott neki, mivel gesztusait olykor átpolitizálták.

*Egymás agyát lesi mindenki,
vivják a végtelen csatát,
fut kiki a más küszöbére
s lenyomja az öntudatát.
(Új vanitatum vanitas)*

2.

Tóth Árpád kapcsán emlegette az egykori barát, Nagy Zoltán a „*gyógyíthatatlan szomorúságot*”, mely egészében áthatja és konstituálja a költői világképét; Gulyás Pál lírájának a mélyén is tagadhatatlanul ott csörgedezik ez a gyógyíthatatlan szomorúság, csak éppen máshol és másban gyökerezik az ő líráját teremtő szomorúságérzés. A harmincas években tapasztalt világválsággal szembesülve az idő- és létélményekre reflektáló költő, ellentétben a Nyugat egyik legkiemelkedőbb költőjével, ezt a gyógyíthatatlan szomorúságot nem az

¹⁰ Kérdések a Válaszról, Széchenyi Ágnes interjúja, Kortárs, 1984. november

esztétikai szépségben, nyelvi bravúrban akarja feloldani, szétoldani, kilúgozni, mivel „a szép szó mindent megölt” (*Politur*), az írás ugyanis a szétírás, a széthullás állapotába juttatta a gondolkodást. Nem is az én felnagyításában, az ének játékos sokszorosításában, az Én magába zártságában óhajtja enyhíteni, ugyanis belső parancsát követve állítja: a saját sebeink nyalogatása helyett a „lét tükrébe” kell nézni, tudván, hogy „az ember léte pillanatnyi”, ezért abban a múltat és jelent egyesítő időtartamban (amelyik egyfelől a mitológia továbbélésének alapfeltétele, másfelől a tudatok folytonos áramlását közvetítő sartré-i transzcendencia megnyilvánulása) és ebben a kozmikus egységben kívánja szétoldani, melyet mitikus Éj, a Hadész örök birodalma jelképez.

*Csak ők lássák véred futását,
őrizték titkát az egek.
Boldogok, akik az Ént bezárták,
ezt a folyton vérző sebet.
(„Én”)*

Gulyás Pál, aki meditatív természete és tudatosan vállalt elkülönülése okán erős készletést érzett a klasszikus görög bölcselkedésre, a rousseau-i természetszemléletre, s a Sziget-Debrecenben élve belátta annak az igazságát, amit Kerényi Károly tényként közölt vele egyik hozzá írott levelében: „Szellemi életünk szennye kezd apokaliptikus méreteket ölteni, a Sziget szigetebb kell, hogy legyen, mint valaha.”¹¹ –, éppen Kerényi ösztönzésére az én tudatát egyfajta kozmikus tudattá, a múlt kútjából felidézett múlt tudatok: a mítosz, a népköltészet, az egyetemes kultúra és az ezekre reflektáló jelen tudatok összességévé igyekezett átlényegíteni. Ehhez kereste az ős-szót, az ős-képet, mely visszaállíthatja a világ egységét és rendjét, egyfajta „aranykor-mítoszt”; ezért is mondhatta Hamvas róla joggal, hogy 18. századi lélek, akinek a költészet: teremtés, Istenhez igazodás és pokoljárás, csendbe zárkózás és éber megnyílás.

*Nem ezt akartam, óh nem ezt a szót!
A szónak az apját, ükapját!
Hátra akartam futni, messze hátra...
De a szavaknak őse el van ásva.
(Az utolsó Ige)*

Gulyás Pál számára Debrecen nem elsősorban a szomorúság, a maradandóság, a cívis-ség, a fájdalom, a bezártság létvalósága; sokkal inkább egy olyan ó-kút, amelyikben megmerítkeznek, megmosakszik, feltöltekeznek, az én magára eszmél; amelyikből Csokonaitól a kálvinista Isten-szemléletig, a magyarságtudattól a függetlenség eszményéig, a nyelvápolástól a komoly művelődéskényszerig mindent magába fogad és átszűr magamagán, hogy egyfajta kollektívumban oldódjon fel. A magát okkal-joggal elátkozottnak, végletesen magányosnak érző költő hétköznapi és emberközeli városélménye olykor deákos malíciával szólal meg az ajkán: „Itt élek én Debrecenben, / ebben a porrengetegben” (*Rímkovács*); máskor olyan Istentől elhagyatottan elárvult, rideg helynek tünteti föl, melyet mindenki fejevesztve hagy el, miként a „táltos hátán” Oláh Gábor „itthagya ezt a falut” (*Oláh Gábor*

¹¹ Kerényi levele, Bp. 1940. XI. 8. 65.

elment); megint máskor az éj, a köd vagy a hó átláthatatlan leplébe burkolt város világa festői létlátomásként, turneri vagy blake-i vízióként és mesekönyvet színesítő illusztrációként jelenik meg a lelki szemei előtt.

*Az égre hiába nézek,
Nincsen ott fent egy csepp fény,
Nem érzem a házak súlyát,
Most minden ház egy festmény.*

(Debreceni éj)

A kicsinyes, kisszerű, porfelhővel borított „sárváros” már-már élehetlenségével, boszszantó változatlanságával, mérhetetlen és gyilkos csendjével (A Semmiben a csend is megsemmisül! / s nem hallani a percek lépteit” – *Itt születtem*) együtt is a sorsbetöltés Gulyás számára kijelölt helye; lehet ellene lázadni és ágálni, gúnyrímekeket írni és hadakozni, ám a telos-lehetőséget betölteni, a tehetséget realizálni csak azáltal lehetséges, ha a „bilincseket” és „darócruhát” itt élőkre dobó „porkoláb”-sors ellenében a több száz éves Kollégium és híres Bibliotéka szellemében, az aléló Méliusz lelkében megeddzzük magunkat. A könyv, könyvtár, hit és tiszteletet parancsoló múlt (melyben elmerülni önmagában is a bezárkózás, elszigetelődés, befelé fordulás és szembesülés egy fajtája), enyhíti a profán létbe bezártság-érzetét, oldja az oly sokszor és sokértelmű „fagyot”, s a mégoly magányos ember a visszakeresett hagyománnyal felvértezve kiálthatja dacosan a másokat és máshol szerencsésebb, szabadabb létlehetőséggel megajándékozó világnak: „itt születtem s Dante enyém!” (*Itt születtem*). Érdemes kitérni a Dante utalásra a misztikus beavatások iránt rendkívüli vonzalmat mutató Gulyás esetében. Mircea Eliade emeli ki, hogy a beavatási szertartások keresztény-európai formája bizonyos titkos társaságokban mutatható ki, s ezek az irodalmat használják spirituális közvetítőeszközként: „Ennek a – már modern kort előrevetítő – irányzatnak, amely a művészetben, de főleg az irodalomban a teológia, a metafizika, sőt a megváltástan átadásának példamutató eszközét látta, Dante a leghíresebb képviselője.”¹² Abból a szempontból is kiemelt szerepet kap Dante, hogy a halálos betegségével birkózó Csokonai és Gulyás is az „ember útjának felén” kénytelen szembesülni a Hadászba fordulóval. Cseppet sem mellékes, hogy a „debreceniségről” saját megélt tapasztalatait és irodalmi élményeit faggatva, Kiss Tamás ekként vall az *Oláh Gáborhoz* írott verséről: „Érezni lehet benne valamilyen sorsazonosságot, ami változatlan és változhatatlan. Hogy a debreceni költő mindig és ugyanúgy kénytelen élni: sziget szögébe húzódní, álmát szivárványpánttal fedni. Magyar délibáb helyett valami európaibbnak tetsző hádeszi ködöt fújni a pusztá fölé”.

Gulyás Pál Csokonaiában nemcsak a halhatatlan költőelődöt, de a személyes sorsának paradigmaértékű előzményét és folytatandó lehetőségét is látta; a 18. századi költő tiszteletet parancsoló műveltségeszménye és tájékozódásvágya, irodalomszervező ereje és a kollektív értékekért hozott áldozata egyként mozgósította Gulyásban azokat a belső energiákat és képességeket, életterveket és eszméket, melyek sajátos lírai világvilágképek megteremtéséhez kellett. Csokonai utóéletében és a város sok szempontból adóssághalmozó, vagy pontosabban adóssággörgető mentalitásában saját jövőjét, megítélését és

¹² Mircea Eliade: *Misztikus születések*, Európa, Bp. 1999. 249.

„másodosztályú temetését” sejdítette meg. (Marguerite Yourcenar a Panteon halhatatlansáiról mondott megjegyzését – miszerint „első osztályú temetés” jutott nekik: a tankönyvbe zárva léteznek, csak épp a kutya sem olvassa műveiket –, némiképp átértelmezve, Gulyásnak még az irodalomtörténeti könyvekbe zárttság sem jutott osztályrészül). Ezt a sejtelmet látszik igazolni, hogy többször vissza-visszatér a kővel, ércgúlával elfödött Csokonai emlékhelyhez, hogy tisztelettel adózzon az „érc-lantú” szent dalnok előtt; máskor meg azért, hogy elpanaszolja a hivatalosságok által is ünnepeelt társnak: e Nap-talan létben sem az ősi-atyai törvények, sem az évszázados életbölcsesek és a közösség életét segítő túlélési stratégiák nem vétetnek figyelembe, s egyáltalán nem csoda, ha „az ősbűn: a Szivárvány” rászabadul az emberek közösségére, hiszen „itt minden agyvelő imádjá / a maga holt isteneit”.

*Ő nem ércgúláért dübörgött,
egy-két fának kereste lombját,
egy elhagyott zugot könyörgött,
Nagy Debrecennek egy atomját.*
(Csokonai gúlája előtt)

3.

Barta János pompás tanulmányában: a *Tóth Árpád műhelyében* tett megállapítása, hogy „az időélmény és az életélmény szükségképpen összefonódik, s különös esztétikai minőségeket tud létrehozni. A tájnak, évszaknak, napszaknak fogékony elme számára mindig van szimbolikus töltése, átfogó expresszív-integráló ereje. Végesség és végtelenség, változás és megmaradás, keletkezés és elmúlás hullámain nem nehéz megérezni-felfogni”¹³ –, Gulyás Pál egész költészetére hatványozottan érvényes. Gulyás Pálnak sohasem volt pusztán alkalom vagy ürügy a városi otthon, a Debrecen környéki táj, a természet flórájának és faunájának, az időkerék forgandóságát jelző nap- és évszakoknak a megelevenítése. Az ő háza: „hádeszi ház”; az ő fái: „a föld alól jönnek”, mint az édesanyák és az életre fogant gyermek; az ő falevelei: lepergő emberi sorsszimbólumok; nála a varjak eltakarják az eget; a hó betlehemi csillagként világít, s jajgatása „megfagyott gyászinduló”. A leírással, a körül- és felülrírással megnevezett s a neve alapján az emlékezet mélykútjából felidézhető, az Idő áramlásából visszakereshető, a létélményekkel és tudattartalmakkal beazonosítható jelen-ség ekként válik Barta János szellemében „végső fokon sorsérzések és sorsélmények egyetemes megszólalásává”. S tegyük hozzá rögtön ehhez az összegzéséhez, hogy Gulyásnál mindig az egyéni és kollektív születés- és halálélménynek, az aranykor mítoszáról szőtt antik és huszadik századi létértelmezésnek egyfajta mitikus-rituális összecsengése tapasztalható.

Gulyás a megszállott természetfotósok kíváncsiságával hajol a szemlélt dolgok, jelenségek részletei felé („Közel lopóztam kocsijához / s hallgattam nesztelen lehelletét” – *Tavaszi ibolya*), hogy a falevélen az erzetet és apró színes foltokat is megpillanthassa, mert ezeket a mikroszkopikus, primer jelenségeket folyamatosan lejegyezve tudatosíthatja az

¹³ Barta János: *Tóth Árpád műhelyében*, In: *Lélektől lélekig*, In *Memoriam*, Nap kiadó, Bp. 2006. 335.

egy-egy változatokat, a rögzített változatnak a sokféleképpen másként is lehetséges voltát, a pillanatnyi és esetleges történésben az örökkévaló ígézetét, mely együttesen utal a baudelaire-i templom-teljesség panteista létlátomására: ez az élmény köszön vissza egy rácsodálkozást követő felkiáltásában: „A Természet ajtókkal van tele” (*Vak börtönben*). Fák, ágak, levelek, lomb, árny, árnyék, rém, kísértetek, villámfény, éjbe hasító fény, „porban úszó fák”, „mennyszágba szaladó jegenyefa”: ezek mind-mind a kinyilatkoztatás nyelvén: a teremtés révén hoznak üzenetet egy olyan világból, amelyet szokás szerint a halál birodalmával azonosítunk. Ám Gulyásnál a természet ősi törvénye, az örökös körforgás okán, a világra születés és a sorslehetőségek betöltésének, bevezetésének a színhelye: a nemlét birodalma; ezt a helyet a természeti létezők antropomorfizált alakjai, más-más kapcsolatterjedésben feltűnő változataik és eseménytörténeteik, szelidségük és színeségük, oly emberközeli és lakhatóvá teszik, hogy a szomorúságot tápláló transzcendens otthontalanság, a hétköznapi létre boruló gyász, a testté újra nem váló ige könyvbe zárttsága, az üdvnélküliség ellenére sem tűnik irtózatossá és félelmetesnek, mert telve van irgalommal, termékenyítő vérrel, a föld szellemének energiájával és évszázados szellem-társakkal. Kiss Tamás meggyőző érveléssel írja erről a baudelaire-i látomásosságról: „azt, hogy 'egy-két levélbe van becsavarva a Természet', ebből teremt a költő, a kicsiből a mindent. Semmiségből születik meg a világ. Megjelenik a *Tékozlóban* a dolgok kettős szemlélete: a fogható, érzékelhető tárgyas látásmód mellett (vagy még inkább fölött) az 'átlátszó forma', a nem tömör 'szubsztancia'; a természetes látásmód mögött a képzelet alkotta látomásos világ. A dolgok Gulyás szerinti mélyebb szemlélete: a lényeg, a jelleg. Nem a formát ragadni meg, hanem a mindig változóban az örököt...”.

Ez a madárcsontú, vézna és halálos kórral birkózó ember törékeny alkatát tekintve, személyes élettéméit és baudelaire-i látomásait hadra fogva sem térhetett ki a Hadesztől elpecsételt sorsa elől. Noha Csokonaival ellentétben megadatott számára az idillt és játékos szeretetet egyszerre biztosító család („Felesége is van neki / és mondhatom, hogy szereti!” – *A kicsi ház*); az igencsak szerény megélhetést, ám tagadhatatlan biztonságot nyújtó tanárság („Én vagyok az imposztor / inasok professzora” – *Üzenetek a sziget-Debrecenből*); az irodalom egy másfajta szervezettsége és nyilvánossága, az irodalomban létezés másfajta tudata, mint amilyen a 18. századi előtt szembenézhetett, Gulyás az „Eszmék halottjaként”, a betlehemi Krisztus szétszakadt óriás palástját sirató költőként, a mulandóban „örököt” kereső mitológusként a Halál aspektusából, a nemléttől fermentált lélektani realitások felől tekintett a létre. Nem pusztán a szellemi síkon tudatosított világválság, a betegsége miatt korán tudatosult sors, a Debrecenbe zárttság komorságát oldó és a személyesség felelősségét lehetővé tevő elkülönülés ösztökélték e mitikus szemléletre, az őseredeti kiindulópontot kereste, ahonnét minden létező fakad; amelyből a létre és formára lelt dolgok a lelkiüket és energiájukat nyerik; amihez viszonyítva saját léte mulandóságát, önállóságát, eloldhatja tudatát és képzeletét a végestől és az örökkévalót ostromolhatja. De a metafizikai síkon történő átalakulást, mássá lényegülést, az idő felfüggesztését és eltörlését erősítették föl benne a mítosz és napköltészet elmélyült tanulmányozása. Eliade magyarázata némiképp segítségünkre siet a Hadészből-látás megértésére: „A beavatási halál tehát szerves része annak a misztikus folyamatnak, amelynek révén az ember mássá válik, az istenek vagy a mitikus ősök által feltárt minta szerint formálódik meg. Ez azt jelenti, hogy az ember annyiban válik *igazi emberré*, amennyiben megszűnik 'termé-

szeti' ember lenni, és egy természetfölötti lényre hasonlít".¹⁴ Gulyásnál a mássá válás egyfelől ontológiai probléma: már a létezés eredetében, a fogantatás mitikus mozzanatában megragadható a kibomlás, a genetikus öröklődés, a „sors-elpecsételés” sokfélesége, amikor a még minden lehetséges csíra-állapotában leledzik az ember, mint egy régről ismert „mély titkú dallam”, amelyre viszont bármiféle megvalósult és megtapasztalt létmódról szóló szöveg: sajátos élettörténet vagy sorsdráma, vers vagy ballada írható:

*Gyökérrel az
alvó talajban:
az ember egy
mély titkú dallam.*

(Tékozló)

A mássá válás ugyanakkor alkotáslélektani szempontból is értelmezhető; az írás révén a költő mindig kapcsolatba kerül a halállal, mint a morális alapállást élethosszig meghatározó tényezővel, és mint a magát szüntelenül átalakító, saját belső lényegéhez vezető végel. Blanchot írja a *Rilke és a halál követelése* esszéjében, hogy: „az átváltozás, a belső felé haladó mozgás, a mű, amelyben mindent átalakítva átváltozunk, szoros kapcsolatban van a végünkkel. És ez az átváltozás, a láthatónak a láthatatlanban való beteljesülése – ami a mi feladatunk – magának a meghalásnak a feladata...”¹⁵. Az írás közben megtapasztalt halál állapotában, a Gulyás által „véres barlangúnak”, ám gyűlölködő világgal szemben irgalmat ismerőnek aposztrofált Tartaroszban időzés alatt, az élet és életmű kudarcaival, hiányosságaival, befejezetlenségével szembesülve, az ember az örök visszatérés lehetőségét keresi, újra meghatározza viszonyát a halálhoz, hogy önazonosságát megteremtse.

*Hiába fojt meg a halál,
a szív a föld alatt is vérez ...*

(A Biblia siratása)

A mássá válás egy másik aspektusában: valamiféle külső vagy belső energiafelhasználás, esetleg energiavesztés révén, az egyik fizikai állapotból egy másikba történő átváltás, ugyanakkor a dolognak másként megjelenése és feltárulkozása:

*Elűszott a teste, mint a hó,
nincs már belőle látható*

(Utolsó látogatás)

Az átváltozás, az átmenet, mely egyszerre mindig kettős következménnyel jár: a meghalás fájdalmas veszteségével és az új alakban megformálódás titokzatos nyereségével, éppoly pontosan leírható, mint egy fizikai vagy kémiai képlet, emiatt sem kelt félelmet a nagy természeti körforgásban és létezésben gondolkodók körében. Emellett persze a köztes-lét állapotára, a szüntelen határmezsgyén állásra is utal, hiszen az álom – mely az élet és halál léttartománya közötti átmenet, közlekedőhíd, s természete szerint a tudat-

¹⁴ Mircea Eliade im. 256.

¹⁵ Maurice Blanchot: A halál tere és a mű, In: Az irodalmi tér, (fordította, Horváth Györgyi) Kijárat kiadó, Bp. 2005. 112.

mélyi tárnába való alámerülést és a varázslatos, félelmetes emlékek közötti bolyongást, az életesemények és szimbólumok ismétlődése révén a kiindulópont visszakeresést, a lelki gondra rátalálást, a sorsbetöltés lehetőségét kínálja –, folytonos időutazás és a létezés teréből kilépés, szerep-meghatározás és én-pozicionálás, valóság-rekonstruálás és vágykiélés.

*Az álom a túlvilág,
Benne van a lomb, az ég, a hó.
Csodálatos az álom,
Nem igaz benne semmi és benne minden való.*
(Utolsó látogatás)

Az átváltozás, az átmenet legfőbb metaforája a *hó* Gulyás Pál költészetében, az általa teremtett látomásos-mitikus szemantikai térben igen gazdag jelentésárnyalatot ölt magára és különös gondolati, képi és zenei hangsúlyt is kap. A hó sajátos lét- és jelentésváltozatainak tudatos kiaknázása bőséges lehetőséget kínál az európai kultúra és vallásbölcselet, a különböző mitológiák és tudatformák versbe emelésére. Az egyik legszebb Debrecen-vallomásában a hó egyszerre idézi föl emlékezetünkben Vörösmarty *Előszavát* és a korra jellemző szellemi fagyponot, a leverit szabadságharc utáni történeteknek és kollektív kiszolgáltatottságnak, a nemzeti létbizonytalanságnak és isteni kegyelemvárásnak a fájdalom, mely Gulyás élményvilágában rárimel a kilencszázharminc évek végén kezdődő világgégés megsejtett borzalmaira.

*most mindenütt csend és homály van,
csak a hó világít a fán,
a háztetőn hó világít,
betakarja a sírokat*
(Búcsú Debrecentől)

A másik, talán a keresztényi világban legszokványosabb, mégis méltóságteljes, mennyi reminiscenciát sugalmazó előfordulása, a didergő téli éjszakán a fákat, „a nádat és az alvó füveket”, a házat befedő, védelmező és melengető hó szimbóluma, amelyik lilium-fehérségével és tisztaságával az evangéliumi szeretetet és karácsonyi örömhír érkezését hirdeti azok számára is, akik e csodavárásban esetleg rég nem hisznek, ellenben az ürességgel, a megváltástalanság komor reménytelenségével szembenézve az elmúlást várják.

*A fákon pihen a hó,
fehér mint a lilium.
Bennünket szeret a hó,
ő az evangéliom,
ő mindenkit eltakar,
aki élni nem akar.*
(Esti hó)

A hosszúra nyúló téli éjszakák sötétsége: a befelé élés és csodavárás, a szenderegés és egymásra megnyílás, az igeolvasás és képeskönyvben lapozás, a tűz melegénél fölengedés és emlékidezés sokféle meghitt, családtagokat valódi közösségé összekovácsoló tevékenységre nyújt kiváló alkalmat, ezért is mondhatja a költő: „a hó és az éj ezek / szépen össze-

illenek”. Számos versében az éjbe burkolózó vagy hófödte fák ágain varjak ülnek, kuco-rogznak, dideregnek, s valamiképpen részt vesznek a mitikus teremtésben (*Garabonciás éj*), a világgraszülés és létből távozás megéneklésében. A fehér és fekete, a születés liliomtiszasága és a halál-realitás alvilági vonzata egyszerre sejlik föl Gulyás motívumvariációjában, pontosan úgy, ahogy Kerényi feltárta *Az örök Antigónéban*: „A sötét madarak, holló és varjú a farkassal együtt szent állatai, lényének kifejezői – mint másfelől a hattyú. (...) Itt van Apollón titka, és itt Szokratészé is. Apollón hattyúlényege épp olyan ősi, mint a halál-realitás megnyilatkozása a ráeső sötét árnyékban: a holló és farkas alakjában. És éppen Szokratész az első, aki számot ad Apollón és a hattyú kapcsolatának lelki valóság hátteréről.”¹⁶ S hogy Apollónnak és a költőnek szoros és mély kapcsolata van Hadésszal, az éj-birodalmával, egy másik Gulyás-versből is kihallik:

*Szelíden olvadt fönt a hó
otthagya csillogó alakját,
többé már nem világított,
nem világította a nagy fát.*

(Itass meg, éj!)

Gulyás a nagy ókori világmítoszok és beavatási rítusok ismeretében mindent az éjből, a föld alatti hemiszférából, a fák gyökereinek táptalajából eredeztet.¹⁷ A csillagszerű, sötétbe belevilágító hó, mennyei sugaraival és angyali fényével egyszerre mutat rá a teremtett lény kettős természetére a fent és a lent léttartományát összekötő fa szimbólumán keresztül, és ad hírt a földi lét káoszáról, a transzcendens otthontalanság szorongató félelméről és egyben a krisztusi csodavárás egyre valószínűbb reménytelenségéről. *A mytosok határán* c. versében is e logika mentén halad a költő, a hó: a Vajda-féle Mont Blanc-hegycsúcsának ridegségét, ámbár ridegségében is fenséges, csillogó, pompás, delejező voltát, s egyben önmagába zártágát, változatlanságát, megközelíthetlenségét tudatosítja bennünk; e szimbolikus korrespondencia jelentése rávetül az Eszmére, amely jeges és kikezdehetetlen, éteri és végsőkéig elvont, épp ezért számunkra feloldhatatlan és alkalmazhatatlan. A feloldhatatlan eszméssel és kaotikus világ abszurditásával számot vető Gulyás, egyet is érthetne Goethével, aki egy Schillernek 1802. február 19-én kelt levelében írja: „A filozófia pedig szétzúzza bennem a költészetet, és pedig azért, mert a tárgyilagosságba kerget, és sohasem viselkedhetem tisztára spekulatív módon, hanem minden tételhez rögtön valamilyen szemléletet kell keresnem, ezért aztán azonnal kimenekülök a természetbe...”. Ez a tipikusan 18. századi ellentétpár: a filozófia a gondolkodásba zár be, a természet viszont ki- és rányit az egyetemesre, a filozófia tárgyiasít, a természet ellenben szabad rálátást kí-

¹⁶ Kerényi Károly: *Az örök Antigóné*, Paidion, Bp, 2003. 159.

¹⁷ „Az, hogy az emberek a Földből születtek, egyetemesen elterjedt hiedelem – elég belelapozni az e tárgyban írott néhány könyvbe, például Dieterich *Mutter Erde* vagy Nyberg *Kind und Erde* című munkájába. Az embert sok nyelven 'a Földből születettnek' nevezik (...) úgy vélik, hogy a gyerekek a föld mélyéből, üregekből, barlangokból, hasadékokból, netán tavakból, forrásokból, folyókból 'jönnek'. (Eliade: *Mítoszok, álmok és misztériumok*, Cartaphilus, Bp. 2006, 242.) Nincs tudomásom arról, hogy Gulyás olvasta-e a fent említett könyveket, az Eliade megjelölte első kiadásuk: 1905, illetve 1931 viszont nem zárja ki a lehetőségét; ellenben az Eliade említette „elterjedt hiedelem” visszaköszön Gulyás mitológiájában.

nál a szemlélődésnek –, csak a felszínen jellemzi Gulyás gondolkodásmódját, hiszen nála a természeti létezésben gondolkodás nem a panteizmus megnyilvánulása, nem a metaforákban és szimbólumokban történő gondolkodás, hanem egyfajta szinkretikus ósmitológiában elmélyedés és e szerves kozmogónia feltámasztása a költői beszédben. Bármennyire is helytálló és találó a baudelaire-i létlátomásossághoz kötő párhuzam, Gulyás nem szimbolikus és szürrealista korrespondanciákat teremt, hanem a remitológizációs technikákat segítségül hívva: fel- és megidéz, elrívül és felszabadít, megnevez és összeilleszt, ráolvas és vigíliát tart.

*A hónap el kell múltnia,
oldja fel csillogó alakját,
az Eszme fénye a világ,
ő hívja fel a zúgó nagy fát,
ő alszik benne, ágait
ő terjeszti némán az égre...
Fel kell az Eszmét oldani:
(A mythosok határán)*

Az *Őszi séta Debrecenben* versnek is az egyik kulcsmotívuma a hó, amely a Martonics-féle összeesküvést és nyakazást követően az áruháztól és elveszettségtől sápadó, garabonciás költő fagyottságának és a közösségre omló félelemnek a metaforája.

*Csokonai valamikor
itt járt: akkor is hó volt,
arca sárga volt mint a kén
és csizmáján patkó volt.*

Az „akkor is” összetételben az időhatározást megerősítő *is* szócska hangsúlyossá válik, egyszerre utal: az ismétlés és ismétlődés, a megismétlődés és megismételhetőség lehetőségére; mindamellet a folyamatos, kimerően hömpölygő, megállíthatatlan profán Idő megszakíthatóságára és eltörlésére, ekként a pillanatnyi kimerevített állapotában történő felidézésére, körülírhatóságára és másikkal való összemérhetőségére. Mindezeket túl, a felidézés és összevetés révén rávilágít az egyszer meghaladott, halottá vált idő véget nem érésére, mivel a halál sohasem vég, hanem újrakezdés, ezért egy másféle létmódban és létsíkon való újjászületésére: a mitikus újjászületés ritmikusságára. A lét, a költői lét ekként nem merül feledésbe, mivel az *akkor is* párhuzam megelevenítő, lélekkel felruházó ereje kiszakítja a feledésből, a halálra emlékeztető fagyottságból, a hóval fedettség metaforikus halálából, és a megidézettel, az életre támasztottal szembesülés révén az ismert költői sorssal azonosulás lehetőségét kínálja föl a „patkós” garabonciás mitikus újjászületése: versben újjászületése.

A számos értelmezési lehetőséget felvillantó *hó*-metafora nem volna teljes, teljesen kibontott, ha az olvadása, elillanása, láthatatlanná átváltozása mellett nem esne szó a megdermedéséről, fagyossá válásáról. Gulyás Pál – akinél a betegsége miatt a vér, vérzés, ki-

vérzés és vérzeékenység egy másik központi sorsmetafora¹⁸ – saját passióját: költői szenvedélyét és kinszenvedését, magára maradottságát és irodalmi életből kiszorultságát, Szigetlétbe vonultságát és remitológizációs törekvéseinek visszhangtalanságát érzékletessé igyekeztén tenni, több alkalommal beszélt léte, hangja, szíve megfagyottságról, miként az egyik szívszorító versében olvashatjuk e sorokat :

*az én lelkem már megfagyott:
megfagyott már bennem az ég
és megfagyott bennem a rím
és megfagyott a szerelem
s megfagytak a gyermekeim!*

(Bontó fagy)

A fagy, a fagyottság olyasfajta természeti kép, mely az egyén és a közösség dermedtségén túl, az emberi kapcsolatok ellehetetlenülését és az archaikus lelkiületű és mitikus képzetű „régvi világ” elmúlását követő korok lényegét: a bosszúállást és a gyűlölködést jeleníti meg.

Hamvas (aki Gulyás tragikus sorsát és költészetét a Csokonaiéval állította párhuzamba, ebben a hasonlóságban és oppozícióban látva a lényegét), a költő a *Bástyák* versének egyik sorát kiemelve világítja meg az egész költészetét. „Megfagyott gyászindulónak nevezte Gulyás Pál a tragikus sorsot, amelyben egy komoly és magas célért küzdő akarat összetörik. Így aztán az élet olyanná válik, mint a sűrű fekete gyász. Nem megkövült, mint ahogy a zene megkövült és épületté válik. Befejezetlen mint épület, és befejezetlen mint zene. És nem a befejezetlenség válik tragikumává, hanem az, hogy ez az összetörés nem az első, sőt az összetörés paradigmátikus. Valamely általános sorsban való részesedés”.¹⁹ Hamvas az összetörést a magyar költői sors paradigmátikus értékű szimbólumának, napjainkig megismétlődő tragikus sorsélményének tartja, melyért nem a rendkívüli tehetség elpazarlása, nem az életmű befejezetlensége, még csak nem is a sorslehetőségekkel számvetés hiánya okolható. Gulyás Pál egészen közel visz bennünket az összetörés magyarázatához: „a fagnak van csak itt tüze, / egy tűz van itt: a gyűlölet!” (*Bontó fagy*), „A bosszú és a gyűlölet fagya / lobog ki az emberek jégszeméből” (*Február elején*); a bosszú és a gyűlölet a háború előestéjén rendkívüli módon felerősödik, igazi természetét megmutatja, s az egyénre nézve éppoly halálos méreg és veszedelem, mint a nemzet közösségére.

¹⁸ „Én értelek, csak te nem értesz. / Meg kell a szívet menteni, / ne nyúljon senki más a vérhez, / csak a halál istenei” – *Én*

¹⁹ Hamvas Béla: Gulyás Pál, In: Szarepta, Medio kiadó, Bp. é. n. 395.

KOVÁCS KRISZTINA

A térbeliség mint az önéletrajzot szervező tényező Hunyady Sándor *Családi album* című regényében

„Hunyady – éppúgy, mint Krúdy – nem sorolható be sehová. Egyszerre urbánus és népi, nemzeti és nemzetek feletti, erdélyi és alföldi, pesti-polgári...”

(John Lukacs)

„És fedezzük föl megint egyszer Hunyady Sándort!”

(Esterházy Péter)

A publicistaként induló Hunyady próza- és drámaírói tevékenysége és irodalmi felfedezése életének utolsó évtizedéhez köthető.¹ Novellisztikájában – amely a mikszáthi anekdotikus hagyományt és a modern nagyvárosi novella ábrázolásmódját egyesíti² –, Maupassant-, Maugham-, és Huxley-hatás is kimutatható.³ Egyik legjobbjaként számon tartott kisregénye, a *Családi album*, amely, ahogy Németh Andor fogalmaz, az apához, Bródy Sándorhoz közeledés, „egy reménytelen szerelem története”.⁴

Az önéletrajzi regény főhőse izgalmas alaphelyzetből indul, feladata egymással látszólag ellentétben álló elemekből képezni meg identitását. Házasságon kívül született, anyja nagy műveltségű színésznő, neveltetése mégis szigorúan katolikus szellemben kezdődik. A kiindulópont Kolozsvár „nyugodt, temperált kisvárosi” légköre,⁵ a „boldog tudatlanság”⁶ közege. Ebbe a térbe lép be hatéves korában az apa, akinek a gyermek számára meghatározó és zavaró tulajdonságaivá híres író mivolta és zsidó származása válik. Így az emlé-

¹ Vécsei Irén: Hunyady Sándor. Budapest 1973, 75.

² Vécsei 1973, 78.

³ Halász Gábor: A tigriscsíkos kutya. Nyugat 1938, 363–364, 364; Méliusz József: Kávéházi csevegés manapság. In: Az illúziók kávéháza. Bukarest 1971, 162; Sótér István: Hunyady Sándor: A vöröslámpás ház. Válasz 1937, 503–504, 503.

⁴ Németh Andor: Kádár Endre: Önbüntetés, Hunyady Sándor: Családi album. Athenaeum. A Toll. 7 (1935) 27–28, 28.

⁵ Lígeti Ernő: Hunyady Sándor kolozsvári éve. Jelenkor 5 (1943) 11–12, 11.

⁶ Németh 1935, 28.

kező legfontosabb feladata a Ki vagyok? kérdés megválaszolása,⁷ az 'én' megalkotása csak ezután következhet.

Az emlékezés alakzatai megkívánják, hogy egy bizonyos térbeli hely kapcsán öltsenek alakot, így gyökerezik az emlékezés a lakott térben.⁸ A *Családi album* önéletrajzi szövegében a gyermek narrátor számára ez a tér kezdetben belakhatatlan, a Heidegger által üdvöt nélkülöző otthontalanságként definiált állapotban van⁹ A családtagok lakóhelyei kaotikusak, az épületeket és belső tereket az elbeszélő a rendezetlenség felől olvassa. Ez a káosz az önéletrajzok egyik olyan alapproblémája, amely a személyiség megteremtésének szolgálatába állítható, éppen ezért a környezetnek titokzatos, felfedezésre váró közegként kell működnie. Az anya szobájáról például a legfontosabb azt megtudnunk, hogy „Toronyban állt a könyv az íróasztala körül, az ágya előtt.”¹⁰

A regény első helyszíne „polgári lakás” a Lipót-körúton, amely „építészeti képtelenség”-ével, eklektikusságával alkalmas terepévé válik az „én” építésének. Ez a különleges tér a polgári lakásbelső minden attribútumával rendelkezik (ti.: „háztájunk magyaros és makacsul protestáns jellege”; „arcképek, levélpapírfoszlányok, szalagok, hajfürtök”), a felhalmozásra való törekvés tükröződik, a cél, hogy a tárgyak betöltsék, lezárják a teret. A bútorokat összezsúfolják, így azok egymást feltételezik egy olyan egységben, melyet nem annyira a tér, mint inkább az erkölcsi rend hoz létre. A tárgyak érzelmi funkciót hordoznak, antropomorf háziistenekké válnak¹¹. A *Családi album*ban az önéletrajz általában strukturáló emlékezés folyamatát a tárgyi világ elemei indítják be: „Miután évszámokra nehezen emlékszem, úgy is határozom meg bizonyos korszakaimat: .... az év, amikor az a csíkos ruhám volt”, satöbbi.” A tárgyasult emlékezés töredékessége a hitelesség illúzióját erősíti: („Bútordarabokra, szófoszlányokra emlékeztem vissza, láttam magamat egész kicsinek, fehér pikészoknyában.”). A leírás ilyen felfogása a környezet pontosabb, plasztikusabb leírását teszi lehetővé: „A gang, az udvar mintha valami rettentő virág hajtott volna ki, teli vércseppes vattadarabokkal, gézfoszlánnyal...” A szobák zsúfoltsága a főszereplő számára nyomasztó, a tárgyak autonóm elemekké, önmagukban zárt világgá növekednek. Elvesztik eredeti céljukat, a szubjektummal való kapcsolatot,¹² éppen ezért a belőlük olvasható történetek az idegenséget jelenítik meg az elbeszélő számára. Az „üres telkek”¹³ közül kinövő ház a határain kívül nem létező város metaforájává, egy modern Bildungsroman kiindulópontjává válik.

⁷ Z. Varga Zoltán: Az önéletrajz-kutatások néhány elméleti kérdése. *Helikon* 3 (2002) 247–257, 253.

⁸ Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest 2004, 39.

⁹ Martin Heidegger: A művészet és a tér. In: „...költőien lakozik az ember...” Válogatott írások. Szerk: Pongrácz T. Budapest–Szeged 1994, 211–217, 214.

¹⁰ Hunyady Sándor: *Családi album*. Budapest 2000. – A további idézetek is innen.

¹¹ Jean Baudrillard: A tárgyak rendszere. Budapest 1987, 17–18.

¹² Georg Simmel: A pénz filozófiája. Budapest 2004, 579–580.

¹³ A „határsávból” indulás izgalma fogalmazódik meg Szabó Zoltán *Szerelmes földrajz* című szövegében is: „Ma már tudom, hogy határszáron laktunk. Persze a szónak nem a szokásos, hanem a társadalmi értelmében: a város és a külváros között, a polgárság és a munkásság között, két osztály határán. Lakóhelyünk földrajzi helyzete pontos kifejezője volt társadalmi helyzetünknek...”. Szabó Zoltán: *Szerelmes földrajz*. Budapest 1999, 17.

Az önéletrajzban résztvevő modern szubjektum számára a jelenlét és távollét distanciája a legfontosabb, ez magyarázza a családtagokkal való kapcsolat különböző térformákban való megjelenését¹⁴. Az apa személyére való állandó reflektálásnak az épületek, szobák nemcsak helyszínei, hanem különböző szocializációs mintákat felkínáló alakzatai is¹⁵. A gyermek narrátor helyszínek közt „keringése”, a folyamatos mozgás előhívja a Foucault által „mindig rejtező kíséző”-nek nevezett figurát. Az önmagán kívülre kerülő ’én’ vágyódásának azonban itt pontosan megjelölhető alanya van, arcában az apa vonásai ismerhetők fel¹⁶. Az önéletrajzi írásműben, James Olney megállapítása szerint, „az én az általa megalkotott és kivetített metaforák révén fejezi ki önmagát, s magunknak csak ezek révén lehet róla tudomásunk”. A *Családi album* terei, épületei olyan univerzumot képeznek, amelynek „el-sajátításakor” az önéletrajzi szöveg éntrópusai létrejöhetnek¹⁷.

A regényt az önéletrajzi narratívára jellemző válságok szervezik,¹⁸ a változást mindig költözés jelenti. A család elszegényedése a Csáky majd a Sólyom utcai, egyre kisebb retű lakásokat, az anya halála az apához költözést eredményezi. A tér a benne zajló események révén magasztalódik fel (a nagymama halála a közös szobában). A „térben levés” olyan fontos szövegösszetartó erő, amely a szereplők párbeszédeiben is folyamatosan jelen van. A főszereplő olvasmányaiban is a helyszínek közötti mozgásra figyel, ezt teszi akkor, amikor a *Vörös és fekete* történetét meséli el Molnár Ferencnek.

Az apával való első találkozás után az anya és nőrokonok által teremtett közeget ezen a ponton már sajátként, biztonságként érzékelő szubjektum bizonytalanná válik. A helyek otthonossá tétele az anya által kijelölt út, a gyermek ezt a mintát szeretné követni: „Mindennek tudta előre a helyét, pedig akkor volt először Velencében.” A korábbi, kulturálisan eklektikusként jellemzett térben az apa megjelenése ugyanolyan képtelenség, mint a berendezési tárgyak összetétele: „A vendég ott ült a falra függesztett kávébarna honvédtilla alatt...” Hasonlóan irracionális környezetként ábrázolja a szöveg az apa lakását: „A lakás bútorait apám maga tervezte. Sárga lakkal befuttatott, masszív formájú, fenyőfa bútorok voltak. Támlátlan székek olyan lábakkal, mint a dór oszlopok.” „...az intim apróságok teljes hiánya, együttesen nagyon is kopár benyomást keltett. Volt valami üres a lakásban, valami félbehagyott. Mintha költözködés közben lennének.”

A katolikus nevelést kapó gyermek számára az apa személye és zsidó származása egyaránt problematikus, elfogadása titkok és traumák felfejtésével jár együtt: „Azonkívül pedig nagyon nevetséges dolog, ha éppen te mondd, hogy „megraktuk a zsidókat”, hiszen te is zsidó vagy.”¹⁹ Az ’én’ azonosságának megerősítésére vállalkozó önéletíró elutasítással

¹⁴ Faragó Kornélia: *Térirányok, távolságok*. Újvidék 2001, 12.

¹⁵ Ezt az állapotot Dobos István a *Puszták népét* az idegenség retorikája szempontjából újraolvasó tanulmányában az „idegenség és az ismerősség közötti hely” tapasztalatának nevezi. Dobos István: *Az idegenség retorikája. (A Puszták népe újraolvasása)*. In: *Antropológia és irodalom*. Szerk.: Biczó G.–Kiss N. Debrecen 2003, 337–347, 341.

¹⁶ Michel Foucault: *A kívüliség gondolata*. In: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Szerk.: Sutyák T. Debrecen, 1999, 99–118, 113.

¹⁷ Mekis D. János: *Az önéletrajz mintázatai – a magyar irodalmi modernség hagyományában*. Budapest 2002, 14.

¹⁸ Szávai János: *Az önéletírás*. Budapest 1978, 81.

¹⁹ Ugyanez a jelenet szerepel hasonlóan identitásképző jelleggel Nádas Péter *Évkönyv* című szövegében: „Akkor nézzed meg jól, mondta csöndesen, ott van egy zsidó neked, gyűlölheted, nyugod-

próbál védekezni a számára ismeretlen, s ezért idegen kulturális identitásmintákkal szemben²⁰. Ezt a műveletet később az apa is végrehajtja: „Nem volt még itt a keresztény fiam?”

Az apa–fiú kapcsolatot ettől a pillanattól az állandó távolság–közeledés oppozíció jellemzi, mindketten a látható és láthatatlan hasonlóságokat és különbségeket kutatják. Ilyen azonosulási pontok az öngyilkossági kísérletek: „Szép kis hajlamot örököltél tőlem, barátom!” A Bródy lelkiállapotához közelítés az azonosság legsikeresebb formájának tűnik: „Valami lelki apály kezdődött bennem. Teljesen céltalannak találtam a létezésemet.”

A térelválasztó elemek kiiktatása, az egy térben alvás olyan fontos identitásképző törekvés, amelyet mindkét szülővel át kell élni. Az anyával való bensőséges kapcsolatot a környezet változása sem módosítja: „Egyetlen szobánk volt, a balatonberényi Hullám-szállóban. Kopár kis szoba deszkapadlóval és savanyú szagú bútorokkal.” Az apához közeledés viszont csak kis helyeken képzelhető el: „Kellott ez a magány, hogy együtt aludjunk, így mertem magam lassan gyermekének érezni.” A szülők egymásnak is viszonyítási pontjai, pillanatnyi állapotuk a fiú fejlődésének fázisairól tájékoztat: „Abban a fokban, ahogyan apám életkedve, ereje és sikere nőtt, anyám egyre gyöngébb és betegebb lett.” „Apámmal sűrűn voltam együtt abban az időben. Zajos környezete, kedve, a nagy nyüzsgés, amelyben élt, pontos ellentéte volt anyám magányának.”

A fiú sikeres stratégiája a térformákból, a helyek működéséből következtető magatartás lesz, az anya halála is csak úgy érthető meg számára, hogy eltűnik a tárgyak közül: „A szellőzetlen szobákban megrekedt a forróság. Előbb jól elgyötörtem magam annak a gondolatnak szakadatlan ismétlésével, hogy az üres bútorok között sohasem fogom többé látni anyámat.” Az ismétlődő helyszínek között mozogva az elbeszélő olyan belső térképet használ, amelynek csomópontjai, elágazásai az ének felkínált szocializációs minták tényleges határterületei. Visszatérő hely a Rókus kórház, ahol az anya, majd az öngyilkossági kísérletek után az apa és a fiú is megfordul, és ahova a fiatal Hunyadyt korábbi lakóhelyeit érintő útvonalon (!) szállítják: „Visszaemlékeztem a régi szituációra. És megint átéltem annak a helyzetnek a szenvedését, ahogy az anyám halála idején voltam.”

Az apával való összeköltözés színtere a köztük lévő hierarchikus viszonyoknak megfelelően rendezi el a bérlakás terét, a tárgyak a kettejük között működő viszonyrendszer kifejezésére szolgálnak: „A konyha mellett egy kiskamrában volt a vaságyam... És összes fehérneműm is elfért egy székre téve.” Ezen az állapoton a későbbi térfoglalás, az egy szobába kerülés („kifli alakban, a kifli alakú díványon”) változtat majd. A közös szoba olyan lotmani értelemben vett „varázslatos hely”, amelynek normális állapota változásainak folytonossága²¹, és ahol végül mégis elrendeződnek a dolgok: „És lassan, félénken, mintha elektromos huzalt szereltek volna föl kettőnk közé, érezni kezdtem, mennyire hozzája tartozom, mennyire fogom szeretni. Nappal, ha láttam, ha szólt hozzám, mindig megzavart valami.” Az elkülönülés ebben a pillanatban találkozásává válik²², az újabb elszakadások és közeledések történetét azonban csak Bródy halála zárhatja le.

tan. Azóta nézem, ki vagyok én. Azóta gondolkodom, hogy mit állíthatok másokról és önmagamról.” Nádás Péter: Évkönyv. Pécs 2000, 65.

²⁰ Dobos István: *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban.* Budapest 2005, 24.

²¹ Jurij Lotman: *A művészi tér problémája Gogol prózájában.* In: *Kultúra, szöveg, narráció.* Szerk: Kovács Á.–V. Gilbert E. Pécs 1994, 119–185, 141.

²² Maurice Blanchot: *Az irodalmi tér.* Budapest 2005, 18.

A szöveg néhány tere „átmeneti” vagy „veszélyes hely”²³-ként működik, melyek kezdetben félelmetesek, a szabályok elsajátításával azonban már birtokba vehetők (pl.: kolozsvári színház leírása). Az ilyen típusú helyszíneken az elbeszélő az önazonosság megváltozásához vezető határátlépés állapotában alkothatja újra az elbeszélte ént²⁴. Szakrális, felfedezésre váró, az otthonosság élményét nyújtó térként tétéleződik viszont a kávéház: „Hatalmas akvárium volt a béke New York-ja... Lent, a mély vízben²⁵ felállított karambolasztalokon Hock János biliárdozott feketekávé-időben. [...] Az evés élvezetének megnevesedett szertartását fejezte ki a zajtalan, szinte templomi hangulat...”

A táj és az élet metonimikus kapcsolata az önéletrajzi szövegek gyakori összetevője. A helyszín a tárgyalt regényben modern tér, ahol az énközpontúság és a külvilág ábrázolása egyseget alkot. A tér kelléke az 'én'-t övező dologi világ, az a fizikai környezet, mely az emberhez támaszként és hordozójaként tartozik. Mivel az önéletrajz elsősorban térbeli metaforában gondolkodik a szubjektumról, az 'én' helyzetének megértése leginkább bizonyos helyeken és tereken belül lehetséges. Igaz ez annak ellenére, hogy a kanonizálódott önéletrajzok legfontosabb eszközüiknek a temporalitást tekintik.²⁶ A *Családi album* szövegében az önéletrajzi elbeszélő személyes visszaemlékezésében hozza létre identitását oly módon, hogy a szubjektum változó állapotai különböző tudatokat kifejező nyelvi világok helyett különböző helyek összeütközéseiben mutatkoznak meg²⁷.

Az önéletrajzi tér a hitelesség, ellenőrizhetőség elemeiből képződik, a *Családi album* szövegében a referenciális összetevők nagy hangsúlyt kapnak. Mindenki saját nevével szerepel, az események, helyszínek ellenőrizhetőségük által teremtik meg az önéletrajzi szövegtől konvencionálisan elvárható őszinteség feltételét. Az írás cselekvésként való értelmezését igazolja, hogy benne Hunyady-novellák alaptörténetei ismerhetők fel. Az 'én' megképzésének igényét a szubjektum először a beépítetlen terekben, a külvilág és az enteriőrök kaotikusságában érzékeli. Az emlékezés aktusát a mentális tér és a tárgyi világ töredékessége hitelesíti, az ebben való tájékozódáshoz a térképolvasás metaforájának használata szükséges. A térkép használatára a költözések köré szerveződő folyamatos mozgás miatt is szükség van. Az én megalkotásához a vizsgált szövegben a térépítés és -felszámolás alakzatai egyaránt működtethetők.

²³ Niedermüller Péter: A város és a városi kultúra: Antropológiai megközelítés. In: „Jelbeszéd az életünk”. A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. I. Szerk.: Kapitány Á.–Kapitány G. Budapest 1995, 555–565, 560.

²⁴ Dobos 2005, 14.

²⁵ A „mély víz” kifejezés nemcsak a metaforikus „akvárium” részeként kap jelentést, a Newyork kávéház tánc- és biliárdtermének közkedvelt elnevezéséről van szó. Deréky, Pál: Die Kafehausliteratur in Budapest (1890–1940). In: Literarische Kaffeehäuser. Kaffeehausliteraten. Szerk.: Rössner, M. Bécs–Köln–Weimar 1999, 151–173, 157.

²⁶ Mekis 2002, 122; Szávai 1978, 84; Assmann 2004, 39; Séllei Nóra: Tükröm, tükröm... Íróknak önéletrajzai a 20. század elejéről. Debrecen 2001, 117–118.

²⁷ Dobos 2005, 20.

A Darvasi-válogatott

**Magvető Kiadó
Budapest, 2005
372 oldal, 2490 Ft**

Darvasi Lászlótól – a prózaíró a magyar irodalomban igazán kanonizáló nagyregény, a *Könnymutatványosok legendája* után hat évvel a kanonizációs sor újabb fontos lépéseként – megjelent a pálya első szakaszát bemutató novellaválogatás. A kötet címét egy, benne szereplő novella megfordításaként is lehet olvasni: *A világ legboldogabb zenekara*, a címadó novella: *A világ legszomorúbb zenekara*. S a cím lehetséges játéka nem csak ennyiből állnak, hiszen az eredeti novellacím az első németül megjelenő válogatott novelláskötet kötetcíme is volt. A magyar válogatáskötet címe ennek az inverze. A világgal összekapcsolt birtokviszony egy szuperlatívusszal megfejelve a Darvasi-próza egyes részeinek jellegzetességeként is leírható. E leget sugalló című válogatás mégis csupán azokból a kötetekből válogat, melyek a Darvasi-próza kezdeteihez kapcsolódnak. A legendás első kötetek, melyekből egy erős válogatást tartalmaz a régi-új novelláskötet a kilencvenes évek kisprózait tartalmazzák, melyek által ismertté vált Darvasi neve. Tehát *A veinhageni rózsabokrok* (1993), *A Borgognoni-féle szomorúság* (1994), *A Kleofás-képregény* (1995), *Szerelmem, Dumumba elvtársnő* (1998) című kötetek néhány darabját kaphatja kézbe az olvasó e válogatás révén. Az a tény, hogy a kilencvenes években még a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelenő kötetek ma már elérhetetlenek, mindenképpen indokoltá tesz egy újabb kiadást. A létrejött kötet nem újrakiadás a közben kiadó is váltott írótól, hanem válogatás, mégpedig két névvel is jegyzett összeállítás, hisz a szerző ugyan Darvasi László, a kötetet Csuhai István válogatta és szerkesztette. Fel is tehető a kérdés: Ké ez a könyv? Egy, a szerzői önértelmezéseket és önrendelkezéseket is az életmű részének tekintő olvasót meglephet e tény, hogy a szerző átengedi a válogatás munkáját másnak. Így egy Csuhai-féle Darvasi-olvasat kerül az olvasó kezébe. Csuhai István pályáján nem szokatlan dolog ez a társszerzői szerep, hisz volt beszélgetőtárs Csorba Győző oldalán, esszéket Hévizi Ottóval közösen jelentetett meg, s szerkesztőként a Jelenkornál és az Élet és Irodalomnál szerzett tapasztalatot. Nem tudni, hogy kiadói, szerzői vagy szerkesztői döntés eredményeként a válogatás csupán a kilencvenes évek fent említett négy kötetére, s nem foglalkozik a két korábbi 1991-es *Horger Antal Párisban* című verseskötettel és az 1992-es *A portugálok* című már prózákat is tartalmazó kötettel sem. Ugyanígy nem részei a válogatásnak a szintén a kilencvenes években Szív Ernő néven megjelentetett tárcakötetek sem (*A vonal alatt*. 1994., *Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt*. 1997.) A kilencvenes éveket a már említett regény zárja, majd két tematikusnak mondható kötet

következik, a *Szerezni egy nőt – háborús novellák* című novelláskötet 2000-ben és *A lojangi kutyavadászok – kínai novellák* 2002-ben már a Magvető Kiadó gondozásában, ezek sem részei a válogatásnak.

A talán lelegendásabb, *A veinhageni rózsabokrok* című kötetnek bő fele szerepel a válogatásban, a tizenegy novellát tartalmazó kötet hét szövege került a válogatás első részébe. Kimaradt az összeállításból *Az első mese*, *A bolond gyerekek*, *Pistuka* és *A Vakk Bek*. Az összesen tizennyolc novellát tartalmazó válogatáskötet első blokkja nagyrészt *A veinhageni rózsabokrok* kötet novelláira épül, de a szerkesztő jó érzékkel sorolta e novellák közé a válogatásban utolsó kötetként szereplő *Szerelmem*, *Dumumba elvtársnő* című kötet három novelláját is: a *Zuhanás*, *Stern úr* és *Stammer úr São Paulóban* című novellákat. A válogatáskötet első novelláinak világa több ponton hordoz közös vonásokat, melyek egyben a kezdeti Darvasi-próza markáns ismertetőjegyei is egyben. A kopasz, fiatal fiú alakja, egyes szám első személyű narrátora az első Darvasi által megtalált narratori hangként definiálódik a többszöri visszatérések által. *A veinhageni rózsabokrok*, *A hegyen*, a *Kutuzov unokája* és a *Kalaf áriája* így egymás mellett olvasva egy erősen korlátozott tudású és illetőségű narrátort mutatnak, akinek egészen szoros kapcsolata van még a természettel, saját testével, viszont az emberi társadalomban többféle szempontból is periférián él. Ennek a nem eredendő, hanem egy baleset során fellépő periférikus és kiszolgáltatott pozíciónak egy másik megjelenési formája olvasható a *Zuhanásban*, mely már a válogatás által érintett utolsó kötetből való, tematikailag és poétikailag vitathatatlanul párja a kopasz fiút beszélgető novelláknak. A csecsemőszerűen kiszolgáltatottá váló apaanovella a fiú-novellák inverze, ahol már nem a beavatódások, a továbbélés hogyanja a tét, hanem a hányattatás és egy lehetséges vég megtalálása. A hiányokból épülő és a veszteségekkel szembesülő kétféle mentalitás kerül egymás mellé a válogatás által, s hozza létre e kötet egyik legerősebb pillanatát. *A Kalaf áriája* a több generációs hagyományátadást is tematizálja már a bűn értelmezésének újabb kontextusát hozva létre. A válogatáskötet az olvasáskor létrejövő első blokkja erőteljesen megalapozza a Darvasi-novellisztika történetként való olvashatóságát.

A *Stern úr* és *Stammer úr São Paulóban* a fiú- és apa-novellák után, újra a *Dumumba elvtársnő* című kötetből egy-egy időskori problémával foglalkoznak. A leépülés, az öncsalás, a struktúrák feloldódása bár életkorhoz is köthető témák, mégis itt, ebben a válogatásban a fiú-novellák párhuzamaként is olvashatók. Mindkettőben másképp tematizálódik a beszéd, a nyelv problémája, mely már a fiú-novelláknak is visszatérő témája volt.

A *witembergi kőtörők* és az azt követő két novella újra *A veinhageni rózsabokrok* kötet darabjai. *A witembergi kőtörők* újra a fiú-novellák alaphelyzetét idézi, de itt sokkal inkább a folytonosság, folytathatóság, a hagyományátadás lehetőségességén van a hangsúly. A következő két novellában *A Kékszalag történetben* és *A világ legszomorúbb zenekarában* a Darvasi-novellisztika egy másik sajátossága a titok és a hiány történetsszervező ereje kerül a középpontba.

A Borgognoni-féle szomorúság című kötet, melynek a négy, a kilencvenes években megjelent kötet közül a legproblematikusabb volt a recepciója, csupán egy novellával van képviselve a válogatásban, a *Koller, a férj* című szöveggel, mely a *Magyar novellák* című ciklus harmadik darabja eredeti helyén. E ciklus darabjai közül valóban ez az egyik kiemelkedő szöveg, a szerkesztő választásába az is közrejátszott, hogy a recepció is kitün-

tetett figyelmet tanúsított e szöveg iránt (Szilasi László: *Jánoskám, egyetlenem – mégis oly sokféle*. In: Hárs Endre–Szilasi László: *Lassú olvasás*. 1996.) A kötet másik ciklusa, a *Történetek Olvasókönyve* rövidprózákat tartalmaz *A portugálok* című kötethez hasonlóan. A válogatás ezeket a rövidprózai darabokat nem emeli a kötetbe, s ezzel a gesztussal valamelyest a kánonon kívülre utalja az recepció szempontjából is nehezen olvasható szövegeket. (Hasonló a helyzet Garaczi László *Nincs alvás* című kötetének hasonló műfajú szövegeivel vagy Hajnóczy Péter rövidprózájával.)

A *Kleofás-képregény* című kötet öt szöveget tartalmaz, melyekből egy novella *A müttenheimi szörny különös históriája*, egy elbeszélés *A fuldai Kékvízesés*, s egy majdnem kisregény méretű szöveg *A Zord Apa, avagy a Werner-lány hiteles története* kerül eredeti sorrendjükkel is megtartva a válogatásba. A krimi mint történetszervező elem mindhárom írásban fontos szerepet tölt be, a már a fiú-novellákban is meglévő enigmatikusság itt egy-egy bűnügy keretein belül kap rendkívül izgalmas, helyenként szövevényes formát. *A Zord Apa, avagy a Werner-lány hiteles története* a stilisztikai és műfaji játékoknak is teret enged, azt viszont sajnálni lehet, hogy Mosolygós Mici képeslapjainak képei, az első kiadás korabeli szegedi képeslapjai a válogatáskötetből kimaradtak.

A *Magyar novellák* alcímként visszatér a *Szerelmem, Dumumba elvtársnő* kötet alcímeként is, s e cím minden bizonnyal nem lehet független Mészöly Miklós *Magyar novella* című írásától sem. A válogatás utolsó blokkját e kötet négy novellája alkotja: *A brazilok labdája*, *Kerítésen innen és túl*, *El Qahira*, *Szerelmem, Dumumba elvtársnő*. E novellákban már egy egészen másképp beszélő Darvasi-hang szólal meg, mely az ötvenes évek Magyarországról és 56-ról beszél keserédes humorral.

A válogatás, az összerendezés, az egymás mellé illesztés, a sorrend, ahogy ez e rövid bemutatásból is kiderül nem elsősorban kronológiai szempontokat követett, s ez nagyban támogatja a válogatás történeté olvasását is. A válogatott novelláskötet a pálya egy részéről olyan történetet beszél el, melyben a mesétől és a legendától eljutunk a történelem újra legendák alapjául szolgáló történeteikhez. Márton László 2000-ben *A veinhageni rózsabokrokra* visszatekintve ír a Darvasi-próza működésével kapcsolatban a „mintha – de mégsem – de mégis” üzemmódról. A válogatáskötet olvastán az olvasónak hasonló tapasztalata jön létre a jól ismert, ám ebben a sorrendben még nem olvasott, s mégis valahogy másképp összeálló szövegeket olvasva, s egyre nagyobb várakozással tekint a készülő regény, a *Virágzabálók* folyóiratokban olvasható fejezetei után a szerző által összeillesztett műre.

Urbanik Tímea

Ami van

SAKONYI KÁROLY KÖNYVE KAPCSÁN

Stádium Kiadó
Budapest, 2005
104 oldal, 2800 Ft

Szakonyi Károly novelláskötete, az *Ami nincs* az emlékezés könyve. Ez így talán túlságosan kategorikus kijelentésnek tűnik, és önmagában, természetesen, nem is fedi a valóságot. Mégis: a kötet egyik leginkább lényeges meghatározója az emlékezés, amely ebben az esetben (is) voltaképpen egyfajta írói attitűd. A címadó történet, az *Ami nincs* például ezekkel a szavakkal kezdődik: „A padlóra *emlékszem* (...)”, s a második bekezdés első mondatában így hangzik a folytatás: „Napfényre *emlékszem*...” – de számos egyéb helyet idézhetnénk annak bizonyítékául, hogy az emlékezés az író számára egyike a legfontosabb létállapotoknak. Szakonyi Károly vélhetően úgy érzi: az, hogy valamit átélünk, önmagában még kevés. Akkor válik igazán a részünkké, amikor emlékezünk rá, amikor újra átéljük, megéljük, véglegesen magunkba olvasztjuk, hiszen nem véletlen, hogy ugyanarra az eseményre minden érintett másképpen emlékszik: mindenki magára szabja az emlék alapanyagát, s a maga képére teremti újjá az emléket. Később pedig már nem maga az esemény, de annak (eme újjáteremtett, saját képre szabott) emléke él tovább az emlékezőben (és ez sem feltétlenül változatlanul) – s ez az emlék lehet, hogy hason-

lít a valamikori objektív eseményre, de az sem kivételes eset, ha alig-alig fedezhetők fel analógiák. Azonban ebben az esetben sem beszélhetünk a valóság elferdítéséről, füllentésről, vagy félrevezetésről. Egyszerűen arról van szó, hogy így működik az emberi emlékezet.

Az *Ami nincs* szerzője (valamiféle műfaj-meghatározás gyanánt) az egyberostált hét történetet *változatoknak* nevezi – és lehetnek ezek akár az emlékezés változatai is, utóvégre valamennyi középpontjában egy idősödő férfi áll, illetőleg az idősödő férfival együtt élő (vagy az idősödő férfi minden gondolatába beleégett) saját múltja: „régiképek bukkannak fel a csendben, mondatok keringenek a fejében, mert élnek, akik éltek. Mindnyájan élnek, mondja nekik gondolatban, amíg én élek, éltek ti is, bárha elköltöztetek, bárha nem láthatunk benneteket többé. Visszatértek a csillagok közül, találkozhattok egymással általam, újra és újra együtt lehessünk mindannyian. Élnek a házak, a tájak, az utak, a fák, élnek a mezők...” – olvasható *A kert* címet viselő *változat* első részében. Mert valójában nem is hét, csak hat írás alkotja a kötetet, hiszen az idézett *A kert* első része a novellafüzér 3., a második része pedig az 5. darabja. – Már ennyiből sejthető, hogy a kötet nagyon szí-

gorú szerkesztési elvek mentén készült, amint azt a felelős szerkesztő, Kárpáti Kamil is kiemeli.

Igaz, nem mondok sokat ezzel, tekintettel arra, hogy Szakonyi Károlyra köztudottan jellemző a pontos szerkezet. (Miért is volna ezúttal másként?) Miként a hangulat-meghatározó, invokációs szerepű bevezető történetek sem idegenek tőle, amelyek általában tipográfiájukban is elkülönülnek a szöveg többi részétől, amennyiben kurzívan szedettek. Az *Ami nincs* is ilyen felütéssel kezdődik, s egy hasonló (az író életművében szintén jellegzetes), afféle utóhangnak tekinthető rövid történettel ér véget. Mind a nyitó, mind a záró írásban központi szerep jut a tengernek, s még inkább a szerelemnek és a halálnak, ahogyan az egész kötetet átszövi ez a két alapvető létező: a szerelem és a halál. Ezek a keretnovellák szimbolikusan foglalják össze a közöttük elhelyezkedő *változatokat*, ezáltal úgy tartoznak hozzájuk, hogy egyben kívül is kerülnek köreiken.

A keretnovellákon belüli novellafüzér öt elbeszélésének élén az *Heloïse* áll: Abélard és Heloïse történetének modernkori parafrázisa. Ezt követi *A kert* első része, majd az arany-metszésben *A festmény*. *A kert* második része után a címadó novella olvasható, végül az utóhang. A szerkesztés zsenialitásához azonban nem csupán a kötet belbecse, de a külső is hozzátartozik: a védőborítón *A hölgy unikornissal* (*La Damme à la Licorne*) című középkori faliszőnyeg látható, amely művészeti alkotás főszerepet játszik az *Heloïse* című *változatban*, s amelynek központi figurája egy szőke hölgy, amint *A festmény* festményének központi alakja is egy „szőke hajfürtű nő”, végül egy szőke nő okoz megrendítő változást az elbeszélő életében a címadó történetben is. A kohéziót tovább erősíti a szereplők hasonlósága, sőt: azonossága. A keretnovellák kivételével ugyanis valamennyi *változat* főszereplője egy idős férfi, aki a páros számú darabokban (*Heloïse*, *A festmény*, *Ami nincs*) szerelmes lesz egy nálánál harminc évvel fiatalabb, szőke, dekoratív nőbe, a páratlan számúakban (*A kert I.*, *II.*) pedig az emlékezésről és a halálról elmélkedik. Akár azt is állíthatjuk, hogy *A kert* első és második részén kívüli három történet valójában egy élmény, háromféle emlékké feloldva.

Megkapó hangulatú írások állnak össze a legfontosabb gondolati szálakra (szerelem, elmúlás, emlékezés) fölfűzve és a hihetetlenül precíz szerkezetnek köszönhetően egységes egészé formáltan az *Ami nincs* című kötet lapjain. Az öregség, a számadás, a számvetés könyve ez. A befogadásé. A befogadás eszköze pedig az emlékezés. Az emlékezés által fogadja be és fogadja el a múltat a szerző. Az *Ami nincs* voltaképpen ugyanis azt veszi számba, ami van. Ami megmarad. S hasonló eredményre jut, mint Ottlik Géza: minden megvan. Minden, ami fontos, az emlékek által a részünkké vált, belénk épült, elszakíthatatlanul, kiírthatatlanul. Tehát: van, szemben a halállal, amely a nincs. „...a halál semmi, gondolja, a SEMMI a halál, nincs ott se lárma, se csönd, se békétlenség, se béke. A semmi van. He-lyesebben a semmi sincs, mert a semmi az semmi, és ha semmi, akkor semmi sincs...”

Bölcsesség árad a sorokból, mi több: emelkedettség. Az *Heloïse*-ban például ott a szerelem igazi nagyszerűsége: akár egy ember is elég hozzá, azaz nem kell feltétlenül beteljesülnie ahhoz, hogy örökérvényű és teljes legyen, talán még az sem feltétlenül szükséges, hogy viszonzásra találjon. Igaz, Albert és Helén szerelme rövid időre beteljesedik a történetben, ám nem teljesebben ki: az életkorbeli és egyéb különbségek miatt el kell válniuk egymástól. Albert azonban mégis teljes(ség)ként éli meg Helén iránt érzett szerelmét az elválást követően is. A címadó darabban ugyanakkor már az ideig-óráig történő (hagyo-

mányos, tehát elsősorban fizikai értelemben vett) beteljesedése sem adatik meg a szerelemnek, mégis egy magasabb, szellemi-lelki síkon elérkezik a katarzis. Ilyen értelemben tehát *ami nincs*, az a hagyományos értelemben vett beteljesülés. *Ami van*, az pedig egy magasabb rendű kiteljesedés. „...betöltött a tudat, hogy létezik, itt él valahol a városban, ezen a világon, ebben az éjszakában, és találkozásunk óta, ha nem tudom sem nevét, sem címét, s ha alig tudok róla valamit, egymáshoz tartozunk, mert emlékeinkbe immár bevésszük mindörökre.” – Ebből az idézetből kitűnik, minek tekinti a szerző az emlékeket: örökkévalónak, szemben a „valóságos” események mulandóságával. S ami (többek között) mesteri ebben a novellában (miképpen az egész kötetben), az az, ahogyan Szakonyi Károly egy pillanatra sem válik érzélgőssé, miközben ingoványos talajon lépked...

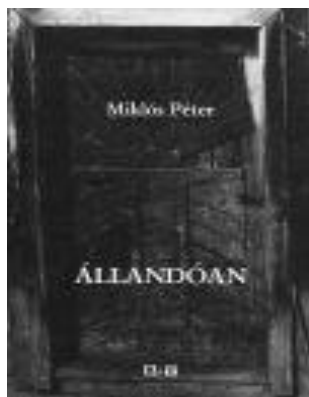
Egy nagyszerű író nagyszerű műve az *Ami nincs* című novellafüzér. Olyan kötet, amely hiányozna, ha nem lenne, s végtelen örömmel tölti el olvasóját azáltal, hogy van. És emlékezni lehet rá. (Szakonyi Károly: *Ami nincs. Stádium, Budapest, 2005.*)

Bene Zoltán

A te(nye)remnyi konyha olvasatai

MIKLÓS PÉTER: ÁLLANDÓAN

Bába és Társai Kiadó
Szeged, 2005
95 oldal, 700 Ft

Miklós Pétert, az *Állandóan* című verseskötet fiatal szerzőjét sokan vallástörténészként, levéltári szorgos tudorként ismerik. Ám Péter 2005-ben egy vallomásos jellegű, személyes hangvételű verseskötettel jelentkezett. A kötet borítóján látható fakapu elindítja az olvasóban azt az asszociációs láncot, mely összekapcsolja a kapu állandó cselekvésorát a nyitás, belépés, becsukás aktusát (a kapu magántörténelmét), illetve az *Állandóan* kötet cím által sugallt folytonosságot, egyfajta öröklétet. Tovább gyűrűzik e lánc, ha a *Hátulról kapom* fejezetcímhez érünk, mely az első egységet foglalja össze. Az *Engemet*, a *Születésnap*, a *Mono*, *lóg* fejezetcímek a kötet leginkább személyes indíttatású verseit foglalják egységbe. A „hátulról kapás” gesztusa ez.

Tudunk egymásról, mint öröm és bánat
Enyém a mult és az övék a jelen.
Verset írunk – ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem

Miklós Péter is az elődök tudatában, a múlt kultúrkinésében rejlődnek gondolja ihletforrását. Együttal az emlékképek „pillanatnyi valóságos jelenet”-nek elhagyására (szövegyszerűen ajtó mögött hagyására) szólítja fel olvasóját a költő úgy, hogy eközben a „*mutasd meg magad magad*” kijelentéssel erősíti, hogy minden bennünk van, bennünk rejlik, s ilyesformán belőlünk is jön.

A *Citrom* című versben írja Miklós Péter:

*„Lépked a lépcsőn lefelé, hátulról kapom
el, csak egy pillanat...”*

A kötet sortörései nem vegytiszta, egynemű alkotói eljárásról tanúskodnak, az értelmezés sokféleségét Miklós Péter olvasóira bízva akképp, hogy kategóriahasználatainak, nyelvjátékainak s modorának hála meglehetősen személyes, vallomásos hangvételű költeményekkel tölti meg kötetét. Fiatal férfiúhoz méltón a párkapcsolati viszályok, a nőügyek szerves részei a költészetének. Modern jelképek és szimbólumok köntösében jelenik meg a NŐ. *Szélvédő* lehet női arc, *esőcsepp* a könnycsepp. Hasonlatként a *tabla Americana* mint egyértelmű rájátszás a Péter gyermekkorát idéző *Americana* sokira. Az archaikus szóalakok, a régi jelképek az emlékkönyvbe írás módját és formáját idézik, míg az idegen nyelvekben eredeztethető jövevényszavak kiejtés szerinti írásmódja is megfér egymás

mellett pl. az „*ektivitzni*” szó forradalmi írásképével. Fenti ékes példák mellett fontos megemlítenünk Miklós Péter költői eszközeinek nélkülözhetetlen elemét, a mesterien variált zárójelhasználatot, mely új értelmezési lehetőségek tucatjait nyitja meg. Összetartozó szóalakok tagjai, elő- és utóképzők rejlnek a zárójelek között. Az írásjel-variációkat viszont olykor a következtelen használat jellemzi. E következtelenség abban ölt testet, hogy a „*te(nye)remnyi konyhája...*” *te(nye)remnyi* versbéli szóalakja két egymással merőben össze nem egyeztethető, zavart keltő méretbéli különbséget jelöl, s erre több szöveghelyen található kísérteties egyezés.

A kötet nőképe, nőábrázolása a legtöbb esetben negatív festéssel ábrázol. A szeretett nő, a kedves léte vagy nemléte a *Jadвига párnájához* hasonlóan üresen álló párnák képében jelenik meg Miklós Péter szimbólumrendszerében. Hasonlatok, költői képek alkalmazása helyett a továbbiakban katonai terminusokkal juttatja kifejezésre a szexualitás fogalmkörébe tartozó dolgok megnevezését. Például a „*lábak közti keskeny lőrés*” fogalmával helyettesítve a női nemi szervet, arra új, sajátos fogalmat bevezetve.

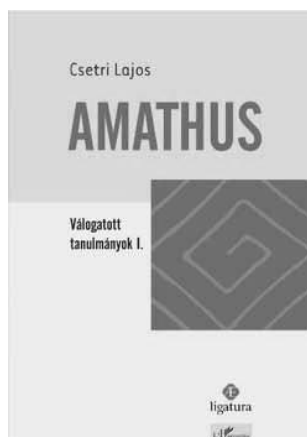
A mindennapok aktualitásai is a kötet szerves részeit képezik. Ha első pillantásra csak a verscímetek nézzük végig, találkozhatunk *Távolodó tüllel*, *Babgulyással*, *Bizonyítékkal*, *Juhász Gyula álmatlanságával s Ismerkedő (t)esttel* is a *Közvélemény, kutatás* mellett. Ha Juhász Gyula álmatlanságáról ír, intertextuálisan is megidézi őt. A nagy barna pók, az Anna örök, a kárhozat és bátor boldogság szavak, szószerkezetek mind Juhász Gyula költői szótárának elemei, s a szerző kölcsön is veszi őket *Juhász Gyula álmatlan* című alkotásában. Miklós Péter második kötetével sajátos hangvételi költészetet teremtett. Egyéni beszédmódja nem követ ma oly divatos (trendi) irányvonalakat, allűröktől mentes, tiszta stílus és hangvétel jellemzi.

Végezetül a kötet borítóinak mesterei koncepcióját nevezném meg. A fedlap keretet alkot a hátlappal, mivel utóbbi a fedlapon lévő fakapu kulcsát rejtheti, azt sugallva ezzel, hogy a verseskötet végére érve beléphetünk az állandóságot szimbolizáló fakapunk mögött rejlő világba, Miklós Péter zárt világába...

Zelena András

Csetri Lajos megújuló jelenléte

CSETRI LAJOS: AMATHUS (VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK I–II.)

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2007
260 oldal, 2200 Ft

Az *Amathus* címen kiadott, szép kiállítású, kétkötetes tanulmánygyűjtemény Csetri Lajos életművének posztumusz összefoglalása két, életében megjelent monográfiája mellett. A Zentai Mária és Szajbély Mihály által összeállított válogatás világosan áttekinthető rendben mutatja be Csetri Lajos munkásságának fő vonulatait. Az első kötetben a nyelvkérdéssel, a nyelvújítással és Kazinczyval kapcsolatos tanulmányok kaptak helyet, míg a másodikban két fő szövegcsoporthoz, a műelemzések és az eszmetörténeti jellegűnek tekinthető írásokhoz. A Függelékben (ahogy a szerkesztők megjegyzik: életrajz helyett) az a Csetri Lajossal halála előtt egy évvel készült beszélgetés szerepel, amelyben részletesen szól életének sorsfordulatairól. A kötetet mutatók egészítik ki, s megemlítendő, hogy a tanulmányok jegyzetapparátusai is kiegészültek (Dávid Péter munkájának köszönhetően) a tanulmányok megírása óta megjelent kritikai kiadások és a felhasznált idegen nyelvű művek újabb elkészült fordításainak könyvészeti adataival. A sajtó alá rendezés egésze gondos és alapos, jólesően állapítható meg, hogy a „szegedi iskola” méltóképpen adta közre a „mester” hagyatékát (ahogy az egyébként nyilván várható is volt).

Mintegy harminc év termését reprezentálják a tanulmányok, az 1960-as évek legvégétől az 1990-es évek legvégéig. Ilyenkor óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy ez a hosszú időintervallum vajon mennyire hagyta rajta bélyegét a tanulmányokon. Mennyire írják felül a szövegek egymást, s mennyi az érvényességük újabb tíz év elteltével? Egybeolvasva a két kötetet, azt a jó harminc évnyi távlatot, szinte meglepő, hogy a kétségtelenül észrevehető változások mellett is milyen alapvető szemléleti egység jellemzi Csetri Lajos munkáit. Nem valamiféle elvont elméleti keret következetes érvényesítésére kell gondolkodnunk, hanem a kérdésselvetések és a válaszkeresés eredetiségére és mélységére. Ahogy az európai irodalom és gondolkodás tágas horizontjával összekötötte irodalmunk különféle jelenségeit és szövegeit, ahogy a különféle elméleti megfontolásokkal szembesülve kiformálta a saját útját. Munkái egészét jellemzi ugyanis az az alapállás, amelyet mintegy mellékesen fogalmazott meg kritikátörténeti monográfiája egy helyén:

„Egy tudományos munka csak két eljárás mód között válogathat tárgyának megítélésében, ha történeti vagy irodalomtörténeti témát dolgoz fel: vagy elfogadja a saját korában adott tudományban uralkodó irányzatok valamelyikének szemléletét [...] vagy, számításba

véve saját kora tudományos divatjainak változandóságát, s némi szkepszissel fogadva eredményeiket, inkább arra törekszik, hogy a vizsgált kor jelenségeit saját koruk korszerűségi mércéjén igyekezzék lemérni és minősíteni, amennyire lehetséges, historizáló objektivitással, egyúttal azonban beleérző és értő hermeneutikával próbálja feltárni logikáját és összefüggésrendszerét. Jómagam nem kötelezem le magam egyik módszer mellett sem, de bevallom, hogy ez utóbbi számomra a legrokonszenvesebb, s ezért, amennyire lehet, első-sorban ezzel szeretnék élni.” (*Egység és különbözőség?* Bp. 1990., 115.)

A tanulmányok egységesen a 18–19. század tágan vett fordulójára esnek, ezen az időszakon csak a két Vörösmarty-verselemzés esik kívül. Jól látható sűrűsödési pontot képez a tanulmányok sorában a két monográfia tárgyköre: Berzsenyi, valamint a nyelvkérdés. Mind a két kötet szövegcsoportjai között találunk ezekhez a témákhoz kötődő dolgozatokat. Csetri Lajos Berzsenyi-kötete (*Nem sokaság hanem lélek*, Bp. 1986) az 1808-as ciklus vizsgálatára vállalkozott, s ebből kiindulva alapvetően átrajzolta a költői portrét. Ez azért volt különös jelentőségű, mert nyilvánvalóvá tette a fejlődéstörténeti pályakép tarthatatlanságát azáltal, hogy megmutatta a kritikai kiadásban és a sajtó alá rendező monográfiájában található időrend fikció voltát. A jelen kötetben újraközölt tanulmányok és elemzések jól mutatják a koncepció formálódásának fázisait is. Tíz évvel monográfiája megjelenése előtt még a Merényi-féle kronologizálásra hivatkozik egyetértően Amathus-elemzésében (II. 98.), miközben azonban már ott található a Berzsenyi-életmű egyik kulcsversének tartott költeményről kialakított koncepciójának sok vonása is, amelyek jórészt átkerültek a monográfia vonatkozó fejezetébe.

Még alaposabban vizsgálható e formálódási folyamat a nyelvkérdést és Kazinczy szerepét vizsgáló tanulmányok sorában. Jól látszanak a hangsúlyok áthelyeződései, amelyek persze időnként a tanulmányok sajátos céljából is következnek. Eltérő okokból, de külön is kiemelnék e tanulmányok közül kettőt. A *Kazinczy nyelvújításának német vonatkozásai* című azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert most először olvasható magyar nyelven. Ez ugyanis eredetileg németül készült és jelent meg (1987-ben), a hagyatékban azonban megvolt a magyar változat is. A viszonylag terjedelmes tanulmány a kritikátörténeti monográfia formálódásának végső szakaszához köthető, összefoglalja annak számos fő tézisét a nyelvújításra és Kazinczy szerepére nézve, a német irodalom és eszmetörténet összefüggéseibe ágyazottan. Elemzései korrigálják az irodalomtudomány kazinczyánus elfogultságait, kimutatván, hogy nyelvszemlélete a korszerű és avult elemek sajátos elegyként értelmezhető, hogy ortológus és neológus fogalompárja nem fogadható el a haladás és maradiság analogonjaként, hogy újítási törekvései egy viszonylag merev és hierarchizált retorikai-poétikai rendszert nyilvánítanak meg.

A másik tanulmány, amit kiemelnék, *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól* című, szinte kismonográfia méretű dolgozat, amely először a nagyjelentőségű 1974-es *Irodalom és felvilágosodás* kötetben jelent meg. Ez volt az első igazi „nagy dobás” Csetri Lajos részéről e témakörben, hatása a kritikátörténeti monográfiát jóval megelőzően kibontakozott a szakirodalomban. Ugyanakkor nem csak a későbbi koncepció megalapozását láthatjuk ebben. A gondolatmenet távlatai által sok más belátás megfogalmazódott itt, amelyek kiaknázása ma is aktuális lehet. Különösen ilyenek tekinthetjük a különböző európai nyelvfilozófiai áramlatok elkülönítését, amely rész nem is tud teljes mértékben szervülni a dolgozat magyar vonatkozású második feléhez. E tanul-

mány újraolvasása ékesen bizonyítja, hogy a későbbi eredmények tükrében sem haszontalan a korábbi gondolati stációk lenyomataival való szembesülés. Mindezt a tanulmánykötet egészére érvényes tanulságként is megfogalmazhatjuk.

Csetri Lajos most lenne nyolcvanéves. Már hét éve nincs közöttünk. Tanulmányainak válogatott gyűjteménye azonban megújítja szellemi jelenlétét a szakmai közvéleményben, annak tágabb köreibben is.

Debreczeni Attila

Nem egy per

KABDEBÓ LÓRÁNT: SZABÓ LŐRINC „PERE”

Argumentum Kiadó
Budapest, 2006
530 oldal, 3200 Ft

Nem kérdés, hogyha ma valaki Magyarországon Szabó Lőrinc életével és műveivel szeretne foglalkozni, akkor megkerülhetetlen Kabdebó Lóránt neve és munkássága a téma kapcsán.

Legutóbb 2006-ban látott napvilágot az akkor 70 éves Kabdebó tollából két újabb könyv, de csak az Argumentum Kiadó gondozásában megjelent *Szabó Lőrinc „pere”* foglalkozik kizárólag Szabóval, ami egyúttal válaszként is szolgál Kabdebó egyik tanítványának „jó értelemben provokáló” levelére. Ez – ahogy a címben megjelenő idézőjel is mutatja – nem egy meghatározott perre utal, hanem sokkal inkább a 20. század egyik legkiemelkedőbb költőjének életútját keresztező akadályokra, félreértésekre, félreolvasásokra, és ezen akadályok leküzdésére, illetve kihatásaira Szabó Lőrinc életére és munkásságára. Többek közt ezért – és persze a strukturáltsága miatt – hangsúlyozza a szerző, hogy a cím lehetne akár *Egy Szabó Lőrinc nevű ember életrajza a nácizmus és a bolsevizmus korszakában* is.

Nem csoda, hogy Kabdebó, aki szinte egész pályáját a költő életének, életművének szentelte, több helyen önmagát ismétli, hiszen – ahogy az *Előhangban* is írja – a könyve „nem időrendi, hanem tematikai csoportosításban vezet végig Szabó Lőrinc... vélekedéseinek alakulását”. Mindazonáltal nem csupán e művön belül találhatunk ismétlődéseket, hanem az elmúlt hosszú évtizedekben megírt, összegyűjtött és sajtó alá rendezett monográfiák, szövegkiadványok stb. részletei is gyakran fellelhetők. E tematikus elrendezésnek több előnye is van. Az egyik, például, hogy képet kapunk arról is, mennyire zsúfolt volt Szabó Lőrinc életének egy-egy szakasza, a másik pedig, hogy ezzel a metódussal a költővel és a költő körül lezajlott eseményekről külön-külön is tiszta képet kapunk.

A különböző fejezetek tematikái ugyanakkor egy kérdés köré csoportosulnak: Antiszemita és/vagy náciszimpatizáns volt-e Szabó Lőrinc, és írt-e verset Hitlerhez (ahogy azt Hajdu Mariann is kérdezte Kabdebótól)? Erre keresi a – bevallottan elfogult – szerző a választ a *Szabó Lőrinc „pere”* lapjain. A mű végére a kérdés, amely sokkal árnyaltabb annál, semmint hogy egyszerűen igennel vagy nemmel lehessen felelni rá (ezért is született meg a magyarázat ebben a formában), úgy tűnik, tisztázódik. Ehhez azonban számba kell venni azokat a pontokat, történeteket, kijelentéseket, amik Szabó Lőrinc életét és munkásságát nagyban befolyásolták az 1920-as évek közepétől kezdődően. Így természetesen

magyarázatot kapunk a *Vezér* című vers keletkezéséről és utóéletéről, valamint az ezzel kapcsolatos vádaskodások okáról. De szó esik még a költő katonaeletéről, előadó útjairól és németországi tudósításairól. Ezen kívül finn és angol kapcsolatairól is értesülünk, illetve bepillantást nyerünk a kirgiz költővel, Temirkul Umetolival a háború alatt bombázott Pest romjai között született barátságába. Ő volt az, aki segítette a Szabó Lőrincsel együtt meghúzódtott embereknek átvészelné a nehéz időszakot, és egyben szellemi partnere lett a magyar költőnek. Továbbá, természetesen – hiszen megkerülhetetlen e kérdésben – a vészkorszakbeli, zsidóságot nagyban érintő szerepvállalásáról, arról, hogy segítette akár kérés nélkül is a származásuk miatt bajba jutott ismerősökön. Így tehát gyakorlatilag a kezdetektől áttekintést kapunk Szabó Lőrinc pályájáról, meghurcoltatásairól, és arról, a komorabb időszakról az életben, amikor a fordításokba menekült, egészen az idült jelentő hévízi napokig. Ami persze mégsem lehetett a felhőtlen boldogság helyszíne, hiszen áthatja a család egzisztenciális problémái miatti aggodalom, azonban Vékesné Korzáti Erzsébet háromnapos látogatása boldog élményeket ad a költőnek. Éppen ezért rengeteg szonett született e helyen, amiknek sokszor a kockás füzetbe írt, kéziratos verzióinak fénymásolatát látjuk viszont e könyv lapjain.

Ahogy Szabó Lőrinc többször átírta a verseit (különösen a koraiakat), elég, ha pl. a „perben” említett, és nagy vihart kavart *Vezér* című vers két, e műben is leközölt változatára gondolunk (l. *Egy vers vágóasztala* c. fejezet), úgy Kabdebó könyvében is megfigyelhető a különböző tematikákat tárgyalva bizonyos fejezetek újraírása, helyenként említés szintjén, helyenként kiegészítve, vagy szó szerint ismételve a már megírt, megélt dolgokat, amihez a Szabó-kutató szóbeli és írott emlékezéseket is segítségül hívott.

Éppen az efféle, gyakran megjelenő inter- és metatext-kommunikáció miatt támad olyan érzése helyenként az embernek, hogy sokkal inkább egy primer szövegekből Kabdebó által szerkesztett művet olvas, semmint egy új tanulmányt. Különösen igaz ez a középpontba állított, 1945-ös igazoltatási eljárásokról készült jegyzőkönyvek, napló- és levélrészletek által lejegyzett és közreadott fejezetre. Ezekből a dokumentumokból kiderül, mi-féle paródiák, gúnyversek céltáblájává vált Szabó, valamint, hogy ezek milyen pszichikai és szellemi nyomást gyakoroltak rá. Ugyanakkor az igaz barátok aggódó leveleiből is kapunk egy csokrot, akik mind egytől egyig szeretetükről és segítő támogatásukról (tanulmányokról) biztosítják a költőt. Az ilyesfajta reminiscenciának hátránya lehet, hogy sokszor úgy érezheti az ember – aki jártas Kabdebó munkáiban –, hogy egy újraolvas egy korábban már befejezett művet.

Ugyanakkor tény, hogy ezelőtt soha senki nem rendezte ily módon sajtó alá ezeket a szövegeket, illetve nyilvánvaló, hogy a szerző célja is az volt, hogy ezek a szövegek mondják el helyette, amit lehet. Ezzel a megoldással pedig azt az érzést kelti az olvasóban, hogy ő is részese a 60-80 évvel ezelőtti történéseknek, mintha egy napló- vagy levélregény lapjain kalandozna végig az egyes fejezetek közben. E tények – amiket pontosan az elfogultsága miatt hagyott Kabdebó maga helyett beszélni – felsorolásával, összegyűjtésével és leközlésével minden egyes ember, aki kezébe veszi ezt a könyvet, lehetőséget kap arra, hogy saját maga eldönthesse, mit gondoljon Szabó Lőrinc életpályájáról, amiről nem csak kortársai, de a magyar irodalomtörténészek is sokat vitatkoztak.

Az idézett dokumentumokkal – amiket, ha nem magyarul íródtak, eredeti nyelven is megtalálunk e mű lapjain – Szabó Lőrinc lélekrajzáról is képet fest Kabdebó, illetve arról,

hogy – akár napok alatt – hogyan változott a költő világlátása és az emberekhez való viszonya. Különösen igaz ez a második világháborút követő igazoltatási eljárások idejére, amikor is Szabó nem mindig hitt abban, hogy tisztázzák a nevét, hiszen nem csupán mellette tanúskodtak a beidézett személyek.

Ezzel a könyvvel Kabdebó Lóránt mintha összegezné az eddigi Szabó Lőrincsel kapcsolatos munkáit egy újabb vezérfonal mentén, ami ezúttal – nem (elsősorban) a költő irodalmi munkásságára koncentrálódik, hanem – az életrajzi adatokra vonatkozó kutatások eredményeire támaszkodik. Ezzel pedig a huszadik század közepi zűrzavaros idők miatt szenvedő, „individuális” verseket publikáló költő hányattatott sorsáról ad tájékoztatást olvasóinak.

Bátran kijelenthető, hogy a *Szabó Lőrinc „pere”* kiváló forrásanyagként szolgálja majd az újabb kutatásokat, illetve hasznos ismeretterjesztő azok számára, akik újonnan érdeklődnek a költő életútja iránt.

Markó István

Egy eltűnt korszak nyomában

SZŐKE GYÖRGY (1935–2008) TANÁRUNK EMLÉKEZETE

Nehéz helyzetben vagyok, amikor Szőke György tanárom pedagógusi és szakmai-tudósi portréját az emlékezés révén szeretném megidézni. Időközben ugyanis az emlékező tanítványok lassan tanári pályájuk végéhez közelednek, s így az emlékező méltatásból törvény-szerűen lesz kettős számvetés.

Miben rejlett Szőke György tanári munkájának hosszú távon ható produktivitása? Hiszen egykori tanítványai, a pályautak különbözősége ellenére mindvégig az orosz irodalom és kultúra tanításának és népszerűsítésének elkötelezett hívei maradtak, az időközben bekövetkezett történelmi sorsfordulók és kulturális korszakváltások ellenére is. Ennek legfőbb magyarázatát ma, több évtized távlatából az 1960–70-es években Szőke György szegedi egyetemen tartott legendás műelemző szemináriumainak pedagógiai módszerében látom. Itt nem elegendő csak arról szólni, hogy ezek a műelemzések milyen élményi erővel hatottak a hallgatókra, hogyan avatták be őket Puskin és Lermontov költészetének titkaiba, Tolsztoj és Dosztojevszkij prózájának világába, hogyan vonták be egy életre a tanítványokat az orosz irodalom és az orosz nyelv bűvkörébe. Szőke György mint tanár képes volt megérinteni és mozgásba hozni a hallgató tudatában, a közvetlen élményi befogadáson túl a műalkotások értelmezéséhez szükséges gondolati alakzatokat. Bár tanítási módszere az irodalmi műalkotások formavilága iránti kifinomult érzékenységről tanúskodott, az elemzett művek forma- és jelentésszerkezetében az alkotói tudat működésének és az adott kulturális korszak törvényszerűségeinek lenyomatát is felfedeztette hallgatóival. Elemzési módszerében egyszerre volt jelen a kifogástalan esztétikai ízléssel rendelkező filológus és a „léleklátó” pszichológus intuíciója. Irodalmi szemináriumai azért hatottak különös vonzerővel a hallgatóságra, mert nem csupán a művek jelentésszerkezetét tárta fel (emlékezzünk Tolsztoj *Anna Karenina* című regényének elemzésére, ahol a két párhuzamosan futó elbeszélő vonulat közti kontrapunktikus megfeleléseket és motivikus egybecsengéseket elemezte hallgatóival), hanem a szerkezet tartópillérét képező írói élményvilágot és művészi világképet is a kor nagy összefüggéseibe ágyazta.

Ez a nagy művészi érzékenységgel és pedagógiai intuícióval alkalmazott módszer nem csupán a műelemzés gyakorlatára terjedt ki, hanem a közös elemző és értelmező munkában résztvevő hallgatókra is, akiknek szellemi igényeit és szakmai fejlődését tanárunk ugyanolyan „műértéssel” határozta meg, akárcsak az elemzett irodalmi alkotásokat. Szőke György mint tanár képes volt meglátni az irodalmilag műveletlen vagy félművelt hallgatóiban a majdan kibontakozó szellemi irányt. E tanári módszernek köszönhetően az egykori szemináriumok nem csupán a tanítványok szellemi fejlődésére, de személyiségük és sorsuk alakulására is jelentős hatást gyakoroltak.

Szőke György irodalmi szemináriumai nem egyszerűen ismereteket közvetítettek az orosz irodalomról, hanem képesek voltak megragadni a befogadói tudatban azokat a csí-

raformákat, amelyekből az önmagát értelmező és felépítő emberi személyiség kisarjad. A személyiség önértelmezése és felépítése kettős irányban zajlott és hatott: a műalkotás és az írói életmű irányában, valamint a műelemző és értelmező tanítvány személyiségfejlődésének irányában. A tanítványokból lett tanárok, a hajdani szemináriumok felidézése nyomán fájdalmasan látják a manapság divatos irodalomtanítási és műelemzési gyakorlat gyötrő hiányosságát: miközben az egzakt elemzési módszerek gazdag kínálata és az irodalomelméleti ismeretek tömkelege zúdul a hallgatóra, a kapott ismereteket gyakran nem képesek személyiségfejlődésük folyamatába integrálni.

Azoknak az egykori tanítványoknak, akik az orosz irodalom elkötelezett művelői lettek, s a hajdani szemináriumi témákból szakdolgozatot vagy doktori disszertációt írtak, az a megtiszteltetés is kijutott, hogy témájukhoz Szőke György házi könyvtárából kölcsönözhettek szakirodalmat. A Nyúl utcai „könyvtárszobában” az orosz klasszikusok sorozatkiadványai (a „Biblioteka poeta” sorozat sötétkék borítóba öltöztetett darabjai) és az orosz irodalomtudomány nagyjainak munkái (a téglavörös színű „Az orosz esztétikai gondolkodás története dokumentumokban” sorozat kötetei) álltak a polcokon, melyeket a tanítványok megbabonázva vettek kézbe. Akkor még nem ismerték fel, hogy a kitűnő filológiai ízléssel válogatott könyvtár egyben tulajdonosa szakmai életútjának térképét és szellemi életrajzának történetét is jelképezi. Ezt is később, az orosz irodalmi olvasmányaikból tudták meg. Oszip Mandelstam *Idők zúgása* c. önéletrajzi prózájának *Könyvszekrény* c. fejezete arról vall, hogy egy könyvtár elrendezése a föld geológiai rétegződéséhez hasonlít, és egy könyvespolc keresztmetszete egy egész nemzedék, s benne az ember lelki keresztmetszetét adja. Szőke György tanárunk könyvespolcain álló könyvek később újabb metamorfózisra mentek át, tárgyi valóságból szellemi valósággá váltak, mivel a bennük foglalt gondolatok megelevenedtek a közös szemináriumok és a személyes konzultációk során. Ha ma felidézük ezeket a konzultációkat és szemináriumokat, belátjuk, hogy tanárunk legfőbb ereje a párbeszédre való készségben, a meghallgatás képességében volt. A feltett kérdésekből a hallgató biztosan tudhatta, hogy a tanár elevenen követi gondolatmenetét, nem tévelyedhet el, szellemi vezetője ügyeli a lépteit. Az ajánlott könyvek egyben útjelzők is szolgáltak a tanítványok szellemi és emberi fejlődésében. 1964-ben, amikor Mihail Bahtyin műveit Magyarországon csak a beavatott kevesek ismerték, Szőke György a „Dosztojevskij poétikájának kérdései” c. monográfiát adta kezünkbe. Ezek az olvasmányélmények a fa lombzatához hasonlóan kitereljesedtek, a tanítványi és baráti körhöz tartozó irodalmárok közül néhányan Bahtyin műveinek legavatottabb fordítójává váltak Magyarországon.

Az 1960–70-es években a szegedi egyetemen friss szelek fújtak. Ezekben az években a fővárosi tudományos élet számos tekintélyes alakja volt „lejáró professzor”, és számos olyan fiatal oktató kezdte akkoriban pályafutását, akikből később iskolaalapító tudós lett. Az Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék élére Szőke György került, és a tanszék régi tanárai mellé a hajdani tanítványokból toborzott új oktatókat. A munkatársak kiválasztásában nem külső szempontok vezérelték, nem mérlegelte előre, hogy a fiatal kollégák vajon igazolják-e majd a bizalmát, képesek lesznek-e jelentős tudományos pályát befutni. Más elvek alapján választott, amelyeket akkor magunk sem értettünk igazán. A pedagógusi intuíció irányította, biztos érzéssel választotta ki azokat, akiket nem a karriervágy, hanem a belső elkötelezettség fűzött a szakmához.

Szóke György az 1970-es években vezette be a közös műelemző szakszemináriumokat, ahol egy kiválasztott művet (Tolsztoj és Dosztojevszkij regényeit, Puskin, Lermontov, Anna Ahmatova és Mandelstam verseit) több oktató elemzett és értelmezett párhuzamosan, más-más szempontból a hallgatói nyilvánosság előtt. Ezekben az években az Orosz Tanszék irodalmi munkaközösségének életét (Fejér Ádám, Baróti Tibor, Szalma Natália, Harmat Márta, Bagi Ibolya, Szóke Katalin, Dukkon Ágnes) az egymás sorsa iránti baráti érdeklődés és a folytonos szakmai-szellemi párbeszéd szelleme hatotta át. A közös szemináriumokat egyszerre jellemezte a felfokozott vita heve és az egymás iránti tolerancia. Az Orosz Filológiai Tanszéken zajló, közös műelemző szemináriumoknak az egész karon híre ment. A tanszéki előszoba zsúfolásig megtelt érdeklődő hallgatókkal és a társtanszékekről érkező fiatal oktatókkal. Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez volt a Szegedi Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék történetének az „aranykora”. Az 1970–80-as években a tanszék a kar legangosabb oktatói és tudományos műhelyei közé tartozott, szellemi vonzereje nem csupán az orosz szakos hallgatókra és kollegákra terjedt ki, hanem a modern filológiai tanszékek hallgatóira és oktatói karára is. A szakma történetében bizonyára mérlegre kerül majd, hogy „jó hírünk és nevünk” megteremtésében mekkora szerepe volt a tanszék akkori vezetőjének, Szóke Györgynek.

Szóke György mindenekelőtt tanár volt, aki személyesen és személyével hatott, s bár éves tanulmányokkal gazdagította az orosz és a magyar költészeti kutatásokat, működésének fő területe és eszköze a szóbeliség volt. A tudományos minősítés mai rendszere már alig ismeri el a megismerésnek ezt a módozatát. A szóbeliség lassan illegalitásba kényszerülő tudománnyá válik. A Szegedi Egyetemen az 1960-as, 70-es, 80-as évek a szóbeli tudományosság „virágkorát” jelentették: Szauder József, Hajdú Péter, Halász Előd, Horváth István Károly, Bodnár Ferenc, Ilia Mihály, Kovács Sándor Iván, Tamás Attila és még sok más kitűnő tanár alkotta azt a virtuális kört, amelynek tagjai közé tartozott Szóke György tanárunk is. Ennek a körnek a tagjai, anélkül képezték szellemi közösséget, hogy „hivatalos formát” adtak volna tevékenységüknek. Ez a virtuális szellemi közösség, mint ahogy a kultúra virágzó korszakaiban lenni szokott, később, a tanítványok emlékezetében jön létre és él tovább, létezése mégis valóságos, mert emlékezetünk (énünk) szerves részévé vált.

Szóke György a szegedi egyetemen egy szabadabb szellemiség hírnöke volt, műveltségével és tanári személyiségével az igazi európai kultúrát közvetítette.

Most, amikor Tanárunktól búcsút kell vennünk, a hajdani tanítványok ugyanazt a fájdalmat érzik. Tudjuk, hogy Szóke György távozásával egy egész korszaktól veszünk búcsút, a szegedi évek szellemi forrongásának időszakától, a szolidaritásra és a toleranciára épülő egykori közös munkától, az ifjúságunktól. A sok gond mellett talán némi örömet is okoztunk azzal a Távozóval, hogy továbbvittük és munkánkban kamatoztattuk szellemi örökségét, s ezzel talán sikerül átörököttenünk valami maradandót a bennünket követő nemzedékeknek.

Han Anna

Művészet

Szerkesztrő asztal

A Tiszatáj tervezett könyvheti kiadványai

A június 5 és 9 között megrendezendő 79. Ünnepi Könyvhéten kiadónk a következő könyvekkel vesz részt:

Baka István művei 4-5. (Műfordítások 1-2.)

Báger Gusztáv: Míg leírom, felébredek (versek)

Kiss László: Árnyas utcai szép napok (novellák)

Tandori Dezső: Kalandos Angliák (három regény)

Simai Mihály: Titkos testvériség (versek)

*

Megjelent Hollósi Zsolt *Gregor József* operaénekesről írt emlékkötete. Az exkluzív képes album kapható a könyvesboltokban vagy postaköltség nélkül megrendelhető a szerző honlapján: www.hollosizsolt.hu

*

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága március 28-án konferenciát, folyóirat-találkozót szervezett Révkomáromban a *Nyugat* megjelenésének századik évfordulója alkalmából. A Selye János Egyetemen rendezett tanácskozáson lapunkat Olasz Sándor főszerkesztő képviselte.

Júniusi számunk tartalmából

KERESZTEZŐDÉSEK ÉS ÁTFEDÉSEK

Csomópontok, perifériák, köztes terek a horvát, a szerb és a szlovén irodalomban

Danilo Kiš, Danijel Dragojević, Miroslav Josić Višnjić, Mirko Kovač, Dubravka Oraić Tolić, Pavao Pavličić, Jovan Zivlak, Slobodan Novak, Branko Ćegec, Delimir Rešicki, Petar Milošević, Goran Tribuson, Vojislav Despotov, Goran Rem, Miran Štuhec, Tomaž Šalamun, Krešimir Bagić írása

Thomka Beáta, Bányai János, Balázs Attila, Fried István, Balázs Attila, Faragó Kornélia, Losoncz Alpár, Milosevits Péter, Lukács István tanulmánya